

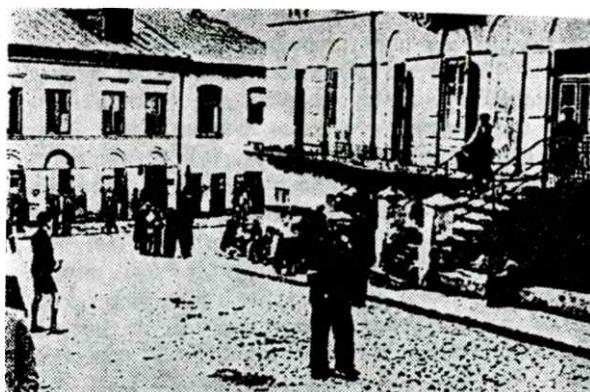
שנתון ארגוני הולבלינאים בישראל ובתול' • יערלעכע אויסגאבע פון לובלינער יידן אין ישראל און אין די תפוצות

מס' 26 • חשוון-כסלו תשנ"א • נאומבר 1990 • תל-אביב

רים, כן גם בלובלין, הכריחו את היהודים לעבוד בעבודות כפיה קשות, שהפלו קורבנות אדם רבים; התעללו בהיהודים וشدדו את רוכשם. הפולנים ממוצא גרמני שהתגוררו בלובלין ובסביבתה, התפקדו כ- „פולקסדייטשה“. הם שיתפו פעולה עם הקושב ולא במעט גרמו לרדיות היהודים. עורך הדין הייחודי נמחקו מרשימת לשכת עורך הדין של לובלין ולא נראה עוד בבתיהם המשפט.

ב- 9 בנובמבר החלו מאסרים בקרב היהודי לובלין. צירוף הנסיבות גرم, שהגעתי מהרחוב, בכונני את צעדיו הביתה, בדיק ששני גרמנים עלו לדירותי, רצוו לאסור אותי. כששמעתי את קולות הגרמנים במדרגות, הסתתרתי בדירתו של שכן שהתגורר באותו בית. אחורי אותו מקרה חשתתי שהגרמנים ימשיכו לחפשני, לכן, יחד עם אשתי, החלהנו, שלמהרת אסע לביא ליסטוק, שבשלוטם הסובייטים. אשתי וילדתי עמדו להצטרכ אלី לאחר זמן קצר.

(המשך בעמ' 3)

תמונה מגיעה לובלין, בהחלה שנת 1941, שצולמה עי' כתוב אמריקאי מסוכנות אסוציאיד פרט.

בגיטו לובלין

אלכסנדר ברונובסקי

כלאים מספרו „הם היו מעטים“, בהוצאה „בית לחמי הגיטאות“.

נושא הספר הוא אצרכנותו של המחבר מתקופת השואה, המביא את זכרונותיהם וקורותיהם של מספר חסידי אומות העולם ופעולותיהם בהצלת יהודים, בארצות היבוש הגרמני באירופה במהלך מלחמות העולם השנייה.

המחבר הוא חבר פעיל ב„ארגון אסירי הנאצים לשעבר“ מאז הוסדו ומಹן יום כיו"ר הארגון הארצי. פעיל בהנהלת „ז'ו"ושט“. משנת 1965 ועד היום משמש כסגן י"ר בארון הבינלאומי Federation Internationale Librede De Internec portee.

הידיעה ששודרה ברדיו ב-1 בספטמבר 1939 על פרוץ המלחמה ועל פלישת הגרמנים לפולין, הממה אותנו ועוררה מהומה בקרב היהודי לובלין (שמספרם היה כארבעים אלף).

שרה ארוכה של מכוניות ועגלות נתמשכה יומם ולילה, ללא הפוגה, דרך רחובות לובלין; המונימ נחרו מכל קטות פולין ומגמת פניהם מזרחית. עמדנו לפני החלטה קשה: לבסוף מזרח או להישאר? הבינונו, שהבריחה עם ילדה, שלא ידוע לאן ואל מי — מסוכנת היא.

שמענו, שהמטושים הגרמנים מפציצים בדרכים את האוכלוסייה הארץית, הבורחת מזרח; והרי הכל היו סבורים, שהגרמנים יכבדו את חירות פולין וגם שלא יוכל לקרות שום רע לקבוצה כה גדולה של יהודים בלובלין...

לובלין הופצחה עי' המטושים הגרמנים פעמיים אחדות. ב-18 בספטמבר 1939, פלשו הצבאות הגרמניים ללובלין, וכפי שהיו נהגים במקומות הכבושים האח-

בראנסואוסקיס בוך „המ היו מעטים“, מיט שילדערונגגען פון לעבן אין לובלינער געט און דער משפט קעגן די דיטישע קרייגס-פארברעכער; וועגן דער משפה פון דוד קעלער זיל, דערציילט אונדזער בת-עיר אסתה לאנגלעבן-קלאויר; אין אינטערעסאנטן פרט וועגן ועד ארבע ארצות ברעננט ארים דר אלחנן הורביז אין צפורה דסקל-ויסטלייש טילט זיך מיט אויר אינדרוקן פונעם באזור אין לובלין און מיידאנעך. אויר מאטן טרייסטמאן פון מלבורון שריבט (אין יידיש) וועגן זיין ויזיט אין דער אלטער הים.

נאך זכרונות אין יידיש: שרה פרענקל-באס פון אנטווערבען זעט פאר איר דערציילונג פון פאריז נומער, זיך זיך געראטעוועט פון די הייטעלרט-טישע לאפעס אלס פולישע קראנק-שוערטער אין דיטשלאנד. פאראן אויר די זכרונות פון משה קארן, פון זיין אריניקום אין דער באפריטער לובלין אין יאר 1945. פריינד מאנפערד פרענקל, דער איניציאטאר און פינאנסיט צו רעקנסטרוארין דעם בית-הקבורות אין לובלין, דערציילט זינע איבערלעבעונגען אין די מלחהה-איין.

די רוברייך „אין היינטיקן לובלין“ ברעננט אין דער יידישער און פולישער שפראן שילדערונגגען פון דעם, וואס עס קומט איצט פאר אין אונדזער אלטער הים. עס שרייבן: דר' שמחה וויס, א. נאואָרוֹאַרְסְּקִי, על'ש-בייעטאַיאָנוֹסְקָא, יצחק שנידמאן אאנַד.

מיר האבן גערן איבערגערדורךט פון דער יישאל-דיקער פרעסע די באשרייבונגען וועגן צוויי אונדזער גרויסע בני-עיר: יצחק שדה זיל, דער גינדער און שוף פון פלאַמְּתָּח, און דיכטער, שריבער, עסיאיסט און פובליציסט — יעקב גלאַשטיין זיל. וואס שיר נחת פון לובלינער, האבן מיר א פינע רשימה פון יידן מיט, קיין עיז'ה-הרע, א-ככבודיקן עלטער און אויפטוען — אויפן געזעלשאָפְּטָלְעָכְּן, ליטערاريיש-קינסטלערישן און פילאנטראָפְּשָׁן געבטין, זיך: דר' אלחנן הארויז, שיע גאלדבערג, שמואל מאנדעלס-ברג, דר' שמחה וויס, ערושא און טאנש דאר, סוקה בנק-ערלְַבְּמָּאָן, צפורה שפיומאן, נאטעק אקער-מאן — און נאך.

ויי דער שטיגער, האבן מיר נישט דורךעלאָוט די בארכטן פון די לאנדסמאָנשאָפְּטָן און בריוו פון אונדי-זערע בני-עיר פון לאנד און אויסלאָנד. און צום סוף — די טרייעריך רשימה פון לאנדסלייט, וואס זענען אין לעצמן יאר אויפן אונפְּן עולם האמת.

נאך עפְּס: פאראן אויר א רשימה פון באשטייע-רונגען אין יאר 1989–1990, וועלכע באויזיט, איז די הכנסות זענען שטארק איינגעשרומפְּן. אבער דער ווילן וויטער אָרְיִסְצְּגָּעָבָּן אונדזער „קול לובלין“ איז נישט געוויאָרְן שוואָכָּר. זייט געזונט און לייענט מיט הנאה דעם אינטיקן, נומער.

דור שטאקפיש

א ווארט פון רעדאקטאָר

דאָס דערשיינען פון אינטיקן, 26סְטְּן נומער „קול לובלין“, איז געשטיינען אונטער אַפְּרֶגְּצִיכְּן, לוייט דעם האמלעטישן נסוח „זיין אַדְּרָעָ נִשְׁתְּ וַיְּזִין“. די סיַּבָּה — אַרְיִן מאטערירעלע, וויל דֵּי 7 גוּטָע יַּאֲרָעָ נִידְּקִין זִיר און די כבְּעָט אַיסְגְּעָלוּדְּיקְּטָעָ קָאָסְעָ אַיז שְׂוִין נִשְׁתְּ בְּכוּחָ צוּ דַּעַקְּן דֵּי אַוְיסְגָּעָוָאָקָסְעָן הַוְּצָאָות אַוְיסְ אַרְיִיסְטָרְגָּעָן נַאֲרָ אַנוּמָרָפָּן יַּעֲרָלְעָכָּן וְשֻׁוְרָנָאָל. דערפְּאָרָה האָבָּן מִיר דַּעַם נְוּמָרָ גַּמּוֹזָת רַעֲדוֹצִיךְּן בֵּין 48 זִיְּטָן, הַגָּם מאטעריאל אַיז פָּאָרָאָן פָּאָרָן 2 אָוֹן 3 מַאְלָעָ צוּ 48. מַיְּאָי אַוְיר צְוִירָקָעָן גַּעֲגָנָגָעָן צָוָם גַּעֲוִוִּינִיָּן-לְעָכָן, פָּאָרָעָלְטָעָרָטָן דְּרוּקָן, נִשְׁתְּ אַפְּסָעָט, וְוַיְּעַסְעַן דַּעַר נִיעָסָטָר דְּרוּקָעָנָאָלָגָיָעָ.

דער חשבון אַיז פְּשָׁוּטָעָר: פָּאָרָגְּרָעָסְעָרָטָע אַוְיסְ-גָּבוֹן אַזְּן פָּאָרָקְּלָעָנָעָרָטָע הַכְּנָסָות שָׁאָפָּן אַזְּ דַּעְפִּיכְּעַט. אַזְּן אַזְּוִי תָּאָקָעָ זַעַט אַוְיסְ דֵּי לְאָגָעָ פָּוָן אַונְדָּזָעָר „kol לובלין“, מִיט וּוּלְכָן אַלְעָ לְבָלְנָנָעָר יַּיְּדָן שְׁטָאָלְעָרָן אַיז נִשְׁתְּ אַזְּן פְּרִיְּעָן זִיר — נַאֲרָ מַעַן שְׁטָאָצָעָט וְוַיְּנִיקָעָ. אַיז נִשְׁתְּ קִין וּוּנְדָעָר, וְוַאֲסָמִיר זִיר זענען דַּעְגָּאָנָגָעָן צָוָם אַלְטָן פְּסָוָק: אַין קְמָתָאָ, אַין תּוֹרָה.

אַזְּן פָּוָן אַזְּ אַטְּעָרָעָלָרָפָּרָגָעָ — צָוָם עַנְיָזָן פָּוָן דַּיְּמָאָטָעָרָיָאָלָן אַזְּ אַינְטָקִיךְּן נְוּמָרָ. פָּאָרָאָן, בְּרוּרָה הַשָּׁם, וְוַאֲסָמִיר לְיַיְּעָנָעָן. אַין עַבְרִית — אַוְיסְצָוָגָן פָּוָן אַלְכָסְנָדָר.

התוכן • אַינְהָאָלָט

- דוד אלסנדר ברונובסקי / בגטו לובלין (עמ' 1)
- אַסְתָּר לְגָלְבָּן שְׁטָאָקְּפִּישָׁ / אַזְּ וָאָרָטָפָּן רַעֲדָאָקְּטָאָר (2)
- צְבָוָה דְּסָקְּלָוִוִּיסְטִישָׁ קְטָנָה (6)
- בְּיַקְּרָה בְּלְבָלִין וּמִירִינָק (7)
- אַבָּן גַּעֲרָאָטָעוּת פָּאָלָאָקָן (9)
- פָּאָרָגְּרָעָסְעָרָטָר דַּעַם זְבָּן דַּעַר יְּוִיְּשָׁעָר לְבָלִין (12)
- מִיט 45 יָאָר צְוִירָק (17)
- מַאְלָעָ טְרִוְיְמָטָן (19)
- דוד שטאקפיש / עַר פָּאָרָגְּרָעָטָר מִיט יְּוִיְּשָׁעָר אַבְּרָבְּלִיבְּגָעָנִישָׁן (20)
- אַבְּרָהָם קוֹהָנָעָטָמָט זְבָּן יְּוִיְּשָׁעָר קוֹהָנָרָקָא / „kol לְבָלִין“ – אַזְּ מִינְיָאָטוּרְ-לְעָקְּסִיקָא (22)
- בְּוּלְדָּרָפָּן פָּאָרָמְלָחְמָהָרִיךְּן לְבָלִין (23)
- לְאָהָעָנְבָּל / שְׁוִיְּגָן שְׁלָמָה קְטָנָה (24)
- נַחַת פָּוָן לְבָלִין נְהָרָיָן שְׁלָמָה קְטָנָה (24)
- נַחַת פָּוָן לְבָלִין נְהָרָיָן: דִּי אלחנן הַוְּרָבִּיךְּ (25)
- שְׁיַעַגְּלָבְּעָרָגָּן (27)
- שְׁמָה וּוֹיִסְטָרָאָמָן (28)
- שמואל מאָנְדָּעָלְסְבָּרָגָּן (29)
- גַּאֲטָעָקָרָמָאָזָן (30)
- צְבָוָה שְׁפִּיְּוָמָאָן (31)
- חֲלֹקָת הַמְּלָגוֹת עַיְשָׁ בְּלָהָגְּרָדְּבָּרְגְּ-שְׁילְדָּקְּרָוִיָּה (33)
- דִּי אלחנן הַוְּרָבִּיךְּ (35)
- אַזְּן אַונְדָּזָעָרָפָּן לְאַנְדָּסְמָאָנְשָׁאָפָּטָן (34)
- מַכְתְּבִים – בְּרוּוֹן (35)
- באַשְׁטִיעָוָנָגָעָן אַזְּ בְּילָאנָס (37)
- הנְּפָטְרִים (38)
- אַזְּן היְּנִיטִיקָן לְבָלִין (42)
- אַזְּן דַּעַר יְּוִיְּשָׁעָר – בְּנִימָן זְלָבָרָגָּן (43)
- פָּהָלְשָׁעָר שְׁפָרָאָר: עַלְשָׁבָעָטָאָגָּן אָגָּנוֹסְקָא (44), מ. פָּאָרָגְּרָעָטָרָיָאָלָגָיָעָן, א. נַאֲ�וָאָרוֹאַרְסְּקָא (45)

דרך לפטור את הבעייה ולקבל אישור חוקי לשחוותי בגיטו.

יוזר היודנרט בגיטו לובלין היה המהנדס הנרייך בקר, דודנה של אשתי. התיעיצנו אותו והודיעוני בעיריות לובלין על הגיעו מביאלייסטוק לובלין. התוץ'אות לא איחרו לבוא; כבר אחריו שבועות מספר לשחוותי בגיטו הודיעעה לי המשטרה היהודית, שהנני חייב, יחד עם אשתי להתייצב ביום המחרת בצהרים, לארביזיטאטם (משרד העבודה) בקרולבסקה 3. חרדת'י מאד לחמי אשתי ולא האמנתי שאחזר. בדירתנו שרד זיכאנו וחרדה לחינויו....

למרות, כאשר באו השוטרים היהודים לקחתנו לארביזיטאטם, היה כבר הרשון של הגסטאפו בבייאלייסטוק ברשותי (אותו רשותן המתיר לי לעبور מגיטו ביאליסטוק לגיטו לובלין).

בארביזיטאטם חיכו לנו שני אנשי גסטאפו, שהריבו אותנו לאורך הכביש, דרך כל קראקובסקה פשדר מישצ'יה, עד לבניין הגסטאפו.פה הפרידו בניין ובין אשתי, העמידו אותי עם פני לcker ואח"כ הכנסו אותי לחדר איש הגסטאפו, אשר אים עלי שיחרנו גם אותי וגם את אשתי במקומם, אם לא אודה שהנני מרגל; והרי ידוע היה לי, שאסור לי להיות מחוץ לגיטו, ובכן איפה הײַטי, מי עזר לי וכוי' וכוי'. ועוד המשיך ו אמר, שאם אודה ואספר את הכל בעצמי, לא יאונה לנו כל רע ושנינו נחזרו לגיטו. שוב ושוב טענתי, שאינני מרגל ושלא עשייתי דבר, העומד בניגוד להוראות השלטונות הגרמניים. הם לא הקשיבו לדברי ובמקל חבטו בראשי ובכל גופי. פצע, זב דם, שוב העומדתי כשפני לcker ואח"כ שוב החלו אותם אירום מים ואוthon המלים.

ביקשתי, שיתנו לי את האפשרות לספר את כל האמת. בהיותו סבור שכן אודה ברגעם ובנסיבות בלתי-חוקיים, ציווני איש הגסטאפו להתקרב אל שלוחנו, ואז מסרתי לו את רשותן הגסטאפו שקיבלת בbialisztok. הוא שאלני, איך קיבلت אוטו. ענית, שעל ידי היודנרט, שוב שאלני, מודיע ברחתי לובלין,

בגיטו לובלין (המשך מעמוד 1)

אותו לילה לא לנתי בביתי, אלא אצל יידי קרסוצקי, ובבוקר כבר יצאתי לובלין לארשה. לצעריו הרבה, נזקתי משפחתי לזמן רב, שכן המעבר הבלתי-חוקי משטח כיבוש גרמני לsoviet, נעשה בלתי-אפשרי.

שוב לובלין

...כל אותו לילה לא עצמתי עין; נוכח עיני עברו שוב כל המცבים האiomים שבhem הײַטי נתנו: המות, שארב לי מדי פעט ואוטם אנשי נפלאים, שעוזרו לי והצלו את חי': הומר, הרוקח, מנהלת בית-היתומות והaicר הטוב ההוא, שהעבורי את הבוג... ועתה, האצליח לעבור פה... לובלין, ברחובות, בלי הפרעות, ולהגע אל משפחתי? דבר זה נראה לי קשה יותר מכל הדרך שעשית משביסלץ' לובלין. בבוקר הײַטי שוב רגוע ומלא ביטחון עצמיohl וhalbת'י לכיוון גיטו לובלין, לבראה גרוודזקה". בית היו שתי נסיבות: כניסה חזיתית מרוחב גרוודזקה, שהיתה בשטח הגיטו, וככניסה אחרת, אחורייה, מרוחב פודב'לה, מחוץ לגיטו. בבראה גרוודזקה" גר, בדירה בת שלושה חדרים, חממי ולאחר גירוש היהודים מהסביבה הייתה לגיטו, ומס אשתי עם ילדי. נכנסתי לרוחב פודבלה וזרק הפתח עברתי לחצר הבית ומשם לחדר המדרגות, לкомה הראשונה, ו... הקשתי בדלת. את הדלת פתח לי, מכרנו יעקב פלד, ובראוותו אותו פלט צעה, שהקימה את כולם על הרגלים.

קשה לתאר את שהתרחש אז, שהרי בחלומותיהם הנועזים ביותר לא העלו אפשרות ציאות, ואני, מאושר ללא גבול קיומי, שמעתה אהיה עם משפחתי ולא ניפרד עוד. כשיפרנו זה זהה את כל מה שעבר עליינו ונרגענו קצת, תפנסנו, שבואי לגיטו כרוך בסכנה; לא רק בסכנה האורבת לי, אלא גם לכל שכני-הדים. לכתילה היה בואי שמור בסוד כמוס, אך הבינו, כי דבר זה איננו אפשרי בגיטו לאורך זמן... חיפשנו

ארגון יוצאי לובלין בישראל • תל-אביב, דיזנגוף 158

הזמנה לערב אזכרה לקדושים לובלין והסבירה

שתתקיים ביום שלישי, י"ז כסלו תשנ"א — 4.12.90, בשעה 7 בערב בבית המלון בתל-אביב, רח' ויצמן 30.

בהתהופה: אריה ברاؤז, החזן הראשי לצה"ל,
הופעת תלמידי בית-הספר "עלמים" ברמת-השרון, שאימץ את קהילת לובלין
לזכר הנפטרים — אינג' אברהם לסקובסקי

המנחה — מתתיהו הורן, יוזר הארגון
השמעת הkalot מאזכרה לקדושים לובלין, שהתקיימה באוניברסיטת
בר-אילן ביום השואה והגבורה תש"נ — 1990.
האולם יהיה פתוח משעה 6 בערב.

קובסeka, פולנייה, שעבדה במוסד לבטוח לאומי בוארשה. הייתה לה גישה חופשית לכרטיסיה של „הביבטוח הציבורי“ ולרשימת העובדים, המועסקים בוארשה. היא הייתה מביאה לד"ר קורלנץ תרופות ותערודות. דותילידה ארויות, ואני קיבلت ממנה תעוזות-זיהוי מזויפות בשבייל אשתי, בשבייל ובшибיל בתנו (בפברואר 1942). אף הבטיחה למצוא בעבורנו מקום מסתור, אם יהיה צורך בכך. ועל כל אלה לא הסכימה לשום תשולם !!!

הARIOעים הטרגיים בגיטו, התרחשו מהר מאוד. ביום 17 במרץ 1942, הודיעו סגן י"ר היונדרט, העוז"ד ד"ר אלטן, שהשלטונות הגרמניים הוציאו הוראה לגורש היהודים מגטוLOBLIN. לפי הוראה זו, רשאים להישאר בגיטו רק היהודים שתהיה ברשותם החתית מה של ה„זכיריהיטס פוליצי“, לארבייטסאוסוויז“. ככלומר, חתימת משטרת הביטחון לעוזות עבודה ואלה ישארו ואתם הנשים והילדים. הגיטו יחולק ל-A ול-B. בעלי האכות יהיו בגיטו A; כל היתר יהיו בגיטו A, וממש יגורשו לLOBLIN. י"ר היונדרט, המהנדס בקר, סייע בידי לקבל חתימת משטרת הביטחון ויכולתי להישאר עם משפחתי (אשתי ובתמי) בזירה, חלק B.

ה„אקציה“

ביום 16 במרץ 1942, בשעה 12:00 בלילה, החלה ה„אקציה“ של הגירוש, יום ולילה, וכך עד 1 באפריל 1942. את האקציה ניהל ה„אוברשטורםפיהרר“ ורטהוף ועזרו לו אונטרשטורםפיהרים, הד"ר שטרן, קנייצקי, לל, קליך, וולטר — וגם האוקראינים והמשטרה היהודית.

האם אפשר לתאר את מראה האימים, את הצעדה הבלתי-פוסקת של גברים, נשים וטף. מבית היתומים בגיטו, הוציאו לסביבת מיידרטרטסקי יותר ממאה ילדים, ושם השמידו. ב-1 באפריל, הוציאו הגרמנים את כל החולים מבית-החולמים היהודי וגם את הוצאות, הביאו אל מחוץ לעיר ושם השמידו את כולם. הרגו גם שלושים אסירים יהודים. בשעת ה„אקציה“ היו הורגים בו מקום את היהודים המסתתרים, את הזקנים ואת החולים...

ביום אחד באפריל 1942, בתום האקציה, נותרו בגיטו יותר מחמש מאות גופות!

אחרי המלחמה, העיוזות בבית המשפט הגרמני בויסבאדן (Wiesbaden), במשפטם של הנאשימים — ורטהוף ושותרים, על המשמדת יהודי גיטוLOBLIN.

גיטוLOBLIN הוקם שנה וחצי לאחר כיבושLOBLIN ע"י הגרמנים, ב-24 במרץ 1941. את ריכוז היהודים בגיטו, נימכו הנאצים בכך, שברצונם לשמור על היהודים מפני איבת הפולנים וגם מטעמים גזעיים.

בגיטו, כשם מבזדים יכולו לחיות בשקט. והיהודים — אף לא העלו על דעתם, שRICTCOM היהינה נשפחוות בגיטאות הוא רק שלב ראשון, תוכנית ההשמדה

כשל הזמן, עד פרוץ המלחמה היחתית תושב בה. ענית, שאחותי הייתה בביאליסטוק כשפרצה המלחמה ונסעתי לשם כדי להביאה לאוראה. פעולות המלחמה וסיגרת הגובל הגרמני-סובייטי, מנעו ממוני מהזור אל משפחתיLOBLIN. כאשר הוועדים הגרי מניים לענייני השבות (פטוריאציה) הגיעו לקובל ולLOBLIN, פניתי אליהם כדי לקבל רשות לשוב לLOBLIN, ולא נענית. ביקשתי את היונדרט הביאלייסטוקאי, שיאפשרו לי לשוב לLOBLIN, ובאמצעותם, קיבלתית את הרישון מהגסטאפו. ושוב שאלני: „איך עשית את הדרך מביאלייסטוק לLOBLIN?“ ענית, שענדתי מגרד דוד ואת כל הדרכ ששית ברגל, כי ליהודים אסור לנסוע ברכבת, וכשהגעתי לLOBLIN, הרו שמיד התפקדתי בעירייה וסיפרתי שבאתה מביאלייסטוק. איש הגסטאפו, ראה נוראה בדברי עדות אמת. שוב העמי דוני עס פני לקיר ואחרי הפסקה די אורכה, ליוו אותנו שני אנשי הגסטאפו שהביאו לנו הנה, אל דירתנו. ערכו שם בדיקה, לקרו את שעורה-זהב שלי והסתלקו. בイונדרט וגם בגיטו, ראו את שעורה-זהב שלי והסתלקו. — נס. ביום המחרת נתקבלתי לביית-החולמים היהודי לרפא את פצעי שפנתני בחיקירות הגסטאפו.

כך אישרתי חוקת את שהותי בגיטוLOBLIN. הגעתי למסקנה, שככלפי הרוצחים הנאצים שוב אין מחייבים אותי עקרונות המוסר והאמת ושלגיהם יש להשתמש באותו השיטות, של רמייה ושקר שהם נוקטים כלפי היהודים. נוכחותי לדעת, שאין להאמין להבטחותיהם; מותר לנוהג בשקר, בזיוף ובכל הדרכים האפשרות, כדי להציג את החיים. כך נהגתי כל זמן היכבוש וכך, ב מידת-המה, זכית להציג את חיי ואת חיי משפחתי. בשטח המוצמצם של גיטוLOBLIN, חייו כ-35,000 יהודים. צפיפות הדירות הייתה אימה וההנאים השניים היו מתחת לכל בקורת; מוגפת טיפוס האבעבועות השטוללה והפירלה חללים רבים.

בתחילת השנת 1941, טרם נודעה תוכניתם של הנאצים להשמיד את כל היהודים. אולם, במרוצת הזמן התחלו להבין, שRICTCOM זה של היהודים בגיטו, החרמת רכושם, קביעת מנת-האוכל הדלה, הקרויה „מנת מוות“, כל אלה ייחסו את קצם של היהודים בגיטאות.

הגנרג'-גוברנטור פראנק, המושל הכללי בשטחים הפלילייםכבושים (גנרל גוברמן), היה מכונה את הגיטאות „ארגי מוות“. לא הייתה לי שום אשליה, שגורל גיטוLOBLIN נחרץ. רציתי לבורח ממנה ולהפוך מסתור בצד הארי, אך אשתי לא הסכימה ולכנן חילופי מכך (היה זה משגה, שהייתי עלול לשלם עליו בחיה). תנאי הדירות שלנו בגיטו לא היו גורעים ביוורר; גנוו תשע נפשות בדירה בת שלושה חדרים; יוכלו לדאוג להינגדה אישית וגם לא היינו נזונים אך ורק למנות המזון שבחולקה הרשנית.

בגיטו גר יידי ד"ר יוליאן קורלנץ, שמשמעותו היהנה בקשרי ידיזות עם קז'ימיירז' ז'ימינוביץ-סדייז'י

את מותם, מאין מסטור, הסגיר אותם המראה השמי, בغال חסר אמצעים, או בגל הלשנות. בכל זאת מספר לא רב של יהודים החלו להסתתר בעד הארי. אחדים שילמו בעברוה סכומים עצומים, יש ועלה גם בידי אחדים למצוא מסטור ללא תשולם, אצל אנשים שעשו זאת מטעמים הומניטריים כלפי הנרדפים, ואת הנצלים ההם רציתי לצין לשבח בעדותי זו, בעוד מטהר את התנאים שביהם פעלו.

על הבריחה מהגיטו לצד הארי, הקשו „הشمלוֹבְּ נִיקִים“ (הסחטנים). פעילותם הפלילית הייתה, לחפש בדירות הארים אם מסתתרים שם יהודים; חיפושים גם ברחוות ובמקומות אחרים, וכך אשר היו מוצאים אותם, היו מאיימים עליהם שיסגירותם לגרמנים, ושודדים מקרבותיהם את כספם האחרון, את דברי הערך-האחרונים שעוז נותרו להם; וכשלא נמצא „כופר“ — הסגירו אותם לידי הגרמנים. ויש שעשו זאת חרף ה„כופר“ שנטלו, ועל כך היו באים על שכרם מידי הגרמנים.

לעומת זאת, היהודים שלא ניתן להם להסתתר לצד הארי, היו בורחים ליערות הקרכבים. ולא רק אנשים בודדים, כי אם גם משפחות. הם היו חופרים בונקרים באדמה וושוכנים בהם בתנאים לא אנושיים בקץ ובחורף.

מאושרים היו כשניתן להם להתקבל לאחת מקברות הפטיזאנים, שפעלה באיזור לובלין, בסביבת פולבי, פרצ'ב, קרשניך, בילגוראי וינוב.

במחצית השנייה של שנת 1942, החלו להיווצר קבוצות פרטיזניות יהודיות. באיזור הלובלנאי התחילה פועלים גודדים אחדים, כשהגדולים בהם והפערילים ביותר, היו אלה שבראשם עמד גריינשטיין וצימרמן.

תלייני גיטו לובלין בפני בית-המשפט הגרמני
אחרי המלחמה, תפסו את הפושעים הנאצים, את לוטר ורטהוף ואת הד"ר הארי שטורות וחבשו אותם במאסר, בגרמניה המערבית; הוצאו נגדם כתבי-ראי שום על עזרתם לפעולת השמדת היהודים באיזור לובלין; היה זה משפט של מושבעים, בבית-המשפט המחויז בויסבאדן (Wiesbaden). ב-3 בדצמבר, שנת 1962, נקראתי לשם כעד. למשפט זהה בויסבאדן הוזמנו גם עדים אחרים מישראל וביניהם גם רווה רפפורט.

לפני חקירת העדים ע"י בית-המשפט, התקיימו מסדר לאייהו הנאשימים. שני הנשאים הועמדו בשורה של עשרה אנשים בערך. ללא היסוס הצבעתי עליהם, באמרי: „הנה שני הרוצחים“. נקראתי לסדר. חקירת העדים הייתה בנסיבות שלושה שופטים, פרקליט וסניגור. העיזות על מעשי הרצח של הנאהר מים, ורטהוף, שטורות ועוד אנשי גסטאפו אחרים בשעת חיסול גיטו לובלין. טירוני על תפקידיהם הראשיים לפני גירוש היהודים מלובלין וגם אחריו,

ההמוניית, שתכננו הנאצים. הם גם לא ידעו, שמטרתו של תכיסיס נפשע זה היא, להרדים את עירנותם של יהודיהם וולערם בהם תקוות, שיכשחו ישרדו אחרי הרדייפות. אמונה זו, שהאמינו בהבטחות הנאים, הייתה הסיבה לכך, שהיהודים גיטו לובלין, הופטו, נדחו, בלי כל יכולת להתנגד ולעומת זאת הקל הדבר על הנאצים לגרשם להשמדה המונית.

גיטו לובלין היה הראשון אשר ממנו נערך גירוש המוני של יהודים להשמדה; היה זה הגיטו הראשון בפולין שחולש. מאז שמש הדבר לאזהרה לגיטאות אחרים, שבראותם את גורל היהודי לובלין, הפסיקו להאמין להבטחות הרミיה של הנאצים ונס חלו מתכוונים לפעולות התנגדות לגרמנים.

עד אז נהגה האוכלוסייה בגיטו באורח סביל; עד לשלוחים ההמוניים ממש, לא גלו שמצ' של התנגדות לגרמנים.

אמנים היו מקרים של בריחה מהגיטו, כדי להסתתר לצד הארי, או כדי להצטרף לשורות הפרטיזנים; אולם, רוב היהודי הgitto, ברצויהם לשוד, היו ממושמעים להוראות הנאצים, והאמינו להבטחות השקר של הגרמנים. היהיא אכן יסוד לאמון זה של היהודים? כלום לא ידעו על הכוונות הנאציות הרצחניות כלפיהם, עוד משהגעה היטלר לשטונו, בשנת 1933 ?!

תנועת ההתנגדות

תנועת ההתנגדות בגיטו לובלין החלה מרגע הגי"ר השמי, שנודע, שהבטחות הנאצים, כי המשך לוחים של היהודי לובלין היוציאים לארץ כביכל לעבר דה — בשקר יסודם. הללו, כפי שנודע, הגיעו למבחן ההשמדה בבלז'ץ.

אך ורק 2.500 בעלי, „אוסויזי המועסקים בתעשייה“, שיבת הצבאית או העוזרים לגרמנים היו את הקיבור צה שנותרה אחרי הסלקציה, וזה המשיכה להאמין שכ„יהודים עילים“, ישרדו, ויעברו את המלחמה. הגירוש ההמוני למחלנות להשמדה, הרציחות בשעת ה„אקציה“ של זקנים, ילדים וחולמים אנושים, השמדת ילדיים מבית-ההתומים, חולמים מבית-החולמים היהודי, יחד עם כל הוצאות, כל זה ורם, שמספר לא גודל של יהודים, בגין להם לאבד, ברחו מהגיטו, כדי להצטרף למרי נגד הנאצים. ההתנגדות הזאת, היו לה פנים שונים: הסתרות במרתפים, במקומות סתר, מתחת לבתים היישנים העומדים בלובלין זה מאות שנים או גם בריחה לצד הארי, לערים ולכפרים.

הגנאל-גוברנטור, פרנק, בהוראה מס' 15 באוקטובר שנת 1941, איים על הפלנינים בעונש מוות על הסתרות יהודים או על מתן עזרה להם, ולכך הקטנה ביותר. על כך הורה גם מפקד המשטרה, בשנת 1942. איוםים אלה עשו את מתן העזרה לייהודיים ע"י האוכלוסייה הארית לדבר בלתי-אפשרי. מסיבה זו, מצאו רבים

חלוקת אלוהים הקטנה

אסתר לנגלבן-קלויזר

לובלין. ניחוח העבר. ניחוח עלים צחובים מתחופפים בשכלת. ריח אדמה אהוב עלי. ריח של עוגת שמרים לשבת וועה. פרח הבז, האחוב עלי. ריח של גשם ביום חמ. ניחוח לובלין, המוכרה נשכחות: משפחחה, הברים, דודים ודודות. היה לי דוד שגר ברוחב זילונה והיתה לו חנות בקרקובסקה פשדמישצ'ה. קראו לו דוד קלר. היה עשיר. היה בעלה של אחות אבי ויל. החנות שלו הייתה של שעונינים, תכשיטים, זהב. לא הייתה זאת חנותו היהודית. היה מיחס בסיטוניות לדברי חשמל, היה שותף לטראק וועד. בשבותה היה עושה דבריו עד בית הכנסת הגדול, ברגל. היה שר ומתרפל לפני הקהל בקהל הערב.

למרות עשרו הרב, ביתו היה ריק. החיים התארכו לו. היו לו שני בנים קטנים. הם חלו בסקרולינגה — ושניהם נפטרו. או, זאת הייתה מחלת קרליניה, הרופאים לא ידעו מה לעשות עם זה. ילדים נספסים לא הולידו. איך אומרים? „הכל ביחד עם זה. ילדים מודרניים. יצא מהבית רק אין אצל אף אחד“. הדודה מאוד התאבלה. יצא מהביהת רקס לסתורום. קראה את ספרי מגדי, שלום עליהם. אז לא היה מתקבל לאם ילדים. את נחומרה מצאה דוקא בחותולת.ימה היה קול. חותלה חומה, עם עיני זרחה. הדודה המתהסה לקולו כמו ילך.

ערב אחד הדוד שם על השולחן שרשות זהב, כואת עבה וארכואה עם שעון קטן, גם הוא מذهب. כואת שהיה לאמתה יהודית. הדודה שמה על צווארה של קולו את הענק — וקולו ברוחה. כעבור ימים היא חזרה וכמוון, ללא השרשראת. אבל מה הוא אבדן של שרשות זהב, לעומת אבדן ילדים? סלחו לה. וכי היה להם ביריה? השנים עברו, על הילדים לא דיברו, אבל הקוץ בלב נשאר.

*

כשהיהתי כבר בארץ, כתבו לי שהדודה חלה במחלה כלנית. גם לזה לא נמצא מרפא. היא שכבה במיטה. הרופאים נכנסו וייצאו, וכעבור זמן נפטרה. הדודה הייתה או בשנות החמשים לחייה. שב התאבל הדוד. בלבד — היה לו קשה מאד. כעבור כמה שנים, נשא אשה אחרת, אשה יפה וצעירה. ואלא, הם חולידו יילה. לא הכרתיה אותה, אבל תמונהה כן ראתה. אפשר היה לחשב, שהאשור חזר לבתו של הדוד. בית יפה ועשיר, אשה צעירה, יפה וניחוח של תיגוק. אלוהים נתן לך רק „לטומים“ — ולקה בחזרה. פרצה המלחמה האימונית העקבה מדם. הנאצים השתוללו, נהרות דם. והיתר ידוע. יום אחד נכנסו קלגסי היטלר לבתו של הדוד, ורצו לקחת אותו. הוא התהנן על נפשו, נפש אשתו וילדתו. ברוב יאשוו, נתן להם כל הזוחב והיהלומים. כל רכושו. הם לקחו הכל, אחר כך פתחו את בטנו עם כדיון. וזה היה סופו המר. מי בדורות הבאים יבין ויאמין בזה?

ספר לי את זה בן עירנו ליבל פינקר, שהלך לעולמו לפני מספר שנים. הוא גם ספר ליל, אך הרגו הנאצים את אביו זיל והתעללו בגופה. אליהם אדריהם, כמה הרבה זילים יש לנו, לא נשאר אף אחד חי. פינקר המנוח ראה וידע, כי הוא עבד אצל אביו עליו השלום.

*

שנתיים לפני המלחמה הגוראה, בא לובלין קרוב משפחה. הוא בא מעיריה קטנה על גבול רוסיה — פולין. קראו לו דוד שרגא. הוא היה איש יפה תואר. לבש בגדי יהוד טיפוסיים

כשנשלחו להשמדה. עדותני נמשכה לפני הזרים ועם אחרי הזרים, עד הערב.

את שני הנאים מצאתי במצב פיסי טוב. המשפט הזה, שהחל בשנת 1962 נמשך עוד בשנת 1972, 1971. בעיתון „הארץ“, מיום 9 בפברואר, שנת 1972, הופיע מאמר שדן על המשפט הזה בויסבאדן, שנמשך עשר שנים (!). מחבר המאמר מסר, שמהרבב בית-הדין הוציא שופט, שבתו היהודית. לעומת זאת, לא נענה בית-המשפט לתביעת להוציא מהררבב שש התושבים באותו המשפט את אחד המוחזויים בעבר חבר ס.ס. ז'ואפן. פניו לביית-המשפט המוחזוי בויסבאדן בבקשת מידע על פסק-הדין, שנגזר על ורטה הור ושתורות. בתשובה, קיבלתי מכתב מהפרקליטות שליד בית-המשפט בויסבאדן, מ-13 במאי, 1988 באזהה:

„...הפרקליטות ליד בית-המשפט המוחזוי בויסבאדן, עניין מס' 8 ספר 1/70 S.A.R. 4/88, רח' קסל 2, חיפה ישראל. לשאלתך הנני מרשה לעצמי להודיע, ש... הנאים, הד"ר שטורם נידון לשתיים עשרה שנות מאסר, ואילו הנאים ורטהו נדון לשמונה שנות מאסר, על תנאי (אין תאריך ואין הנמקת פסק הדין).
(ויזמן)

התובע הראשי

רשימה פון נעמען פון יידן,

אונמאגוקומגען אין מיידאנעך

אונדווער בת-עיר סוקה בנק-ישראליכמן האט באקומען א-בריוו פון דער היסטאריקערין פון מוזועם פון מיידאנעך. קרייסטנאג מאדאלאוועז וועלכע שרייבט צו. אנד:

אין שיכות מיט דער פונדאציע פון שרה און מאנפרעד פרענקלע אויפן יידישן בית-עלום אין לובלין, דארפונ אונועקגעשטעלט ווערין סימבאלשע מצבחות פון די, וואס מען וויסט גישט וו זי זעגנון אומגעקומען. גיט מיר אן די גענווייע דאטע פון געבורט פון איירג גאנגעער משפה, עטלטערן און שוועסטער-ברידער. איך זומל איצט מאטעריאלן אין אונדווער ארכיוו וועגן לובלין גער יידן. דאס איז א מונאשקסעס-ארבעט, וויל אין דעם באשעדייקטען בוך מונע געשטארבלגען, לאוט זיך נישט קיין סך איבערליינען. איך האכ אוייסגעטיגען איבער 230 נעמען, מיט פולע אנטאבן, וו די פאר-נעמען, פאמיליע-געמען, דאס ארט לובלין און די גענווייע דאטע פון דער פטירה אין מיידאנעך.“

און סוקה גיט צו: לoit מײַן מײַנוֹג, דאָרְט מען אלֵץ טאן, כדי די נעמען פון אונדווער טיעירע זאָלן פראָאַיבִּיקט ווערין אויף דעם ארט, וו זי זעגנון אומגעקומען. איך האלט, איז דער אירגון יוצאי לובלין און יִשְׂרָאֵל איז מוסף אודורךזופרן די אויפגאבע. איך בין גרייט צו העלפן, נאָר די שועעריקיט באַשטייט אין דעם, וואס איך ווין אין עפולה.

באותו ובילדיו. עיקר דאגתה הייתה, שהילדים ילמדו ולכּ דאג הדוד דוד.

הדוד שרגא סבל מהפושעים, שפטאים היו לחבריו. דאג מאד למשחתו, התגעגע והמשיך להתפלל. פרצה המלחמה.תוֹהוֹ וָבֹהוֹ. האסירים ברחו מהכלא. בינוּם גם הדוד שרגא.

שברור ורצוץ סחַב את עצמו הביתה. אשתו כבר לא היתה, הילדיים הנפחים קיבלו אותו בכבי. ליבו ונשרב אבל האמין שאלותיהם יושיעו אותו. לא כרך היה. הוא וילדיו גורשו למיין-דאנקן. עניינים, רעב, מחלות היו מנת חלעם של כלם. על כל זה שלטו הרוצחים הגננים. במז ידים חנקו, תלו יהודים. הדוד שרגא התפלל על איהה חלקת אלוהים קטנה ביוור, כדי להציל את ילדיו. הוא כבר היה צל של אדם. לא חשב על עצמו, רק הילדיים. איך מוציאים אותם מהגהינום הזה?

היה יום חורפי, לבן. שלג, קרח וונגליים יחפות. מישחו מהבלוק ברוח (כגראה לפטריזנט). צעקות, מכות, רצח, כאלו השמיים נפלו. העולם התמוטט. הרוצחים הגננים, ידים המשימות נפלו. גוטפהות כל הזמן דם, תלו את ששת הבנים של הדוד שרגא. לפיפי הגובה. שעשו כזה. הדוד בפעם הראשונה בחיו מלמל: איך אלוהים? ! ששת הילדיים, בשמות שבטי ישראל, התנדנו על חבל החליה, ביום חורפי לבן. השמיים שתקו. איפה כתוב כבויות. הוא שתק.

הוא שיקם את עצמו בחורבת אחורי ה„רוגטקה“, בדרך לולברטו. כל يوم, כשהשמש שקעה, עשה את דרכו לימיידאנקן. היה משתתח על מה שחב לקבר ילדיו ובוכה חרש. לעיתים השומר הפולני גירש אותו. את „רוח הרפאים“. אבל הוא חור תמייד.

יום קיצ'י אחד, כשהשמש שקעה, הדוד שרגא עשה את דרכו „ליילדיו“. השתתח וחיבק את האדמה — וליבו הפסיק לפעום. הוא החזיר לבוראו את נשמתו הזוכה, על חלקת אלוהים הקטנה.

ובשבת כובע מסורת מקטיפה. בשובילן לכנסות טריימל, לא היה לו כסף. הוא חי בשלום עם אלהים. למד והתפלל יום ולילה. היה שיך לסוג היהודים, שמלהיים דג מלות, בכדי לא להנות מהאוכל, בגיל חורבן בית המקדש וירושלים. ייחסית היה עדיין צער. אשתו הייתה אשה צדקנית ולאם שישת צמות עבותה כנחות. שקטה ונחבה אל הכלים, כמו אימה שלה.

לבניו נתן הדוד שרגא שמות שבטי ישראל. הילדיים היו שקטים ולמדו בחדר ותתלום תורה. הדוד העתיק את מגורייו ללבולין במטירה אחת: כשהבונים יגלו, יוכלו למדוד בישבת חכמי לובלין. מכל זה, פרנסה לא היתה. לא היתה לו ברירה והתחילה לעבוד באחד העסקים של הדוד דוד קלר. ביום עבר ובערב ולילה היה קודש ללימוד תורה. שני הדודים היו ביחסים טובים. דתיותם היתה שונה, אבל מזאו שפה משותפת. הבינו אחד את השני. העבודה היתה קשה, אבל זה מה שהיה. הילדה היפה של הדוד שרגא חלה. יום אחד „הפסיקה ללבכת“. הרופאים אמרו שזה שיתוק. הילדה שכבה שנתיים. אני מבינה, שזו היתה טרשת עזקה. הילדה שכבה שנתיים. מצבה הדר מדחי לדחי. רק שתי הצמות, צמות הנחות נשארו כמו שהיא. היא נפטרה. כל המשפחהatablah, האבו את הילדה. האב המשיך לעבוד ולשרת את בוראו. והוא היה בלבד קונה בשער בשוביל משפחתו. בוגר לשרות האמין רק לעצמו. יום אחד קנה בשער. בדרכו הביתה עצר אותו שוטר פולני. לעג לו ושאל מה יש בסל. הדוד שרגא דבר רוסית. פולנית לא דע. כשהשוטר חזר בכעס על שאלתו, ענה לו הדוד שרגא באידיש „מילץ“. השוטר התרתח. היהודי המוזה הזה אמר לו "milcz", ופירשו בפולנית „שtok“, ואילו באידיש טחול (מילץ). השוטר כיבד אותו בסתרת לחי והביא אותו למשטרה. שם קבעו שהוא, „ברודאט“ (המוזקן) הוה העלייב שוטר פולני, העLIB את המדינה ואחרי משפט קצר, הושיבו אותו בבית הסוהר. הוא לא הבין על מה ולמה. היהodium טובי השתדל בו שביבו, אבל ללא הוועיל. הוא העלייב את האיזיונה (מולדת), ועל זה חייב לחת את הדין. כתוצאה, כנוגע, המשפחה חמכה

ביקור בלובלין ומידנק

הקודמת. מנטים לבקר בבית הקברות היישן, אך הוא כה מזונת, שהרבך לא מתאפשר. אנו בלובלין.

לובלין — של משפחה אהובה, של סבא ישכר פינקלשטיין, בעל אחוזה ענקית בשם „סטאשו“, שבמחוז צית הריך בין לובלין לווארשא, שלא רבים היו באלה בעלות יהודית בפולין — ובילוי שם ימי-חופשות מלמורים.

לובלין היהודית עם שכבה רחבה של אינטיגנץיה: רופאים, מהנדסים, עורך-דין, מורים, אנשי דת מפורסמים, לובלין של החסידות, של „ישיבת חכמי לובלין“, של ועד ארבע ארצות, של מוסדות וארגונים מכל היסטוריות ומבון, ובכל המננים, לובלין של שתי גימנסיות יהודיות ומספר בת-יסטרפער עמיינים יהודים ובית ספר „תרבות“. לובלין של בעלי מלאכה, של סבלים יהודים, של חסורי פרנסת, של דלות. העיר של הילדיות של, של בגרות, של חלומות ושאיפות.

צפורה דסקל — וויסלפיש

ברוך לובלין עוברים את שדיין, רדיין, לוקוב, קווצק — ומודריכנו הפולני המטלוה אלינו ממש כל הזמן, אגב — מאוד מסור ומשתדר ולא חוסר הסבר וגם מותערב לטובתנו אם זה במלונאות או בכל מקום אחר, מצבע על ביתו הגדול של הרבי ואנו מבקרים בחצר. בבית הזה, שהיה פעם „מלכתחו“ של הרבי מקוץ, מתגורריםبعث מספר משפחות פולניות. אחורי לולברטו מגיעים לובלין. מתעכבים על יד מה שהיה פעם „ישיבת חכמי לובלין“ המפוארת. רקلوح העמוד לקיר החזיתי הכתוב בעברית, יידיש ופולנית, מצבע על מה שהיה פעם. הלוותה שם בשנים האחרונות ופעלותו ממש, הווותה לעדר למען תרבויות יהודית ופעריאת הנמרצת של ד"ר שמחה וויס, אותו הזכרתי ברשימת

בשם לעובדות בניין, אוטם חטפו הגברים ברחבות גיטו לובלין ומגטאות של ערים באיזור. מפברואר 1942, הגיעו לשם כבוגה של 30.000 יהודים מסלובקיה ואחרי סלקזיה, בהרו 10.000 גברים לעובדה במירנץ. היתר: זקנים, נשים וילדים, רוכזו בעיריות סמכות: לברטבו, חלם, פולאו ודרץ' שטה-רוכנו מיהודים, אוטם שלחו להשמדה בבלץ' וסובייר. בארבעה חדרים הראשונים של שנת 1943 הגיעו למירנץ, לפי פקודת הימלר מ-11 לינואר, אלף חטר-פים ברוחות גיטו וארשא. חייפות כליה היו גם בלבן, רודם, קילצה, סנדומייז, פיטרקוב וצ'נסטוכוב. כמו כן נשלחו לשם 40.000 אסירים פוליטיים פולנים. הגיעו האוכלוסייה מבירת-המוסדות, בעיקר נשים ולדים.

ב-3 נובמבר 1943, נרו 18.000 יהודים, שאירית אישור לובלין, אוטם הפרידו קורם מיתר האסירים הלא-יהודים. בהמונים הלווהם ולצדדים שורה צמודה של ס. ט. עם אקדחים אוטומטיים וככלבים נושכים, המתגפלים על המובלים. ניתנה פקודה להתפשט יחד — גברים, נשים וילדים ותחת איהם של רובים אוטומטיים, העמירים דום לפני תעלות ארוכות, עמוקות ורחבות, אותן הכננו מראש בשבועות קודם לכך, והנש הקטלני הופעל... שכבות על גבי שכבות נפלו המומותים והתעלות התמלאו במיהירות. שכבת אדמה בה כסו — היהת להם להתריכים... בקולן קולות השמעו הרמקולים מגינות עליזות. הגתינום הזה נמשך מ-8 בוקר עד רדת הלל.

*

מעריכים, שב-1944 הגיעו עוד כ-16 טרנספורטים לא גודלים. 4.000 איש מערים אחדות בפולין. לפי פקודת הגברנטור פרנק, חוסלו במירנץ בין ספטמבר '43' לאוגוסט '44' כמה אלפי אסירים מה„דאמעך“ בולבלין.

במירנץ, שהנו מזיהו בעת, נותרו מספר ציריפים עם תМОנות דזעה; ציריך עם הדרגים הדוריומטיים, עליהם הינו האסירים בלילה, את גופותיהם המעוינים; והרבה הרבה נעליל יולדים...

באחד מציריפים אלה הלה לדי עוזר, איש ירושלמי מביאליקטוק — ואני קראתי בפניו את הכתוב. לציריך נכנסת פולנית שהדריכה קבוצת מבקרים ואמרה: „גבירתי, את קוראת יפה פולנית“. התבוננתי בה וכשלבי כה מרע עלי, עניתי: „אני ילדת הארץ הזאת, לדאוני. אני יהודיה, חייה בישראל וגאותי על בר“.

ריקים השדרות הענקים, עליהם התרחש הגיגנים עלי אדרמות של המאה העשרים. ראיינו את הציריך עם הציריך עם המקלחות והחרון הקטן העצום, דרכו הוכנס העיקן-לו. ראיינו את המבנה עם התקרה השורפה עם תנורים אדרומים של המשרפות, אוטם לא הצליחו הגברים לחסל, עם התקרב הצבא הטובייטי בויל' 1944.

במירנץ כיבודני בנשיאות הרגל שלנו, הוואיל ולא היה בינו ניצול מירנץ — וילדת לובלין אנוכי. אחרי 45 שנים, נישא בידינו במקום זהה דגל ישראל, דגל מדינותו. מה רב תוכן יש לעתים לטמל.

פחדתי מביקור בפולין, ובמיוחד בלובלין. פחדתי מעמידה בפני הבית הגדול של הסבא, בו התגוררנו עם המשפחה העניפה של הסבא. הנסעה ביחס עם אחיו קלמן ז'ל וגיטני הדסה, נגהנה לחיוך מה. ובערב החפשי אחר הגענו לעיר, הצלחנו להציג מוניות (דבר שאינו מתקלים כאן) ונסענו. באחחות אמוק, רצתי במדרי רגוט, אוטם שחקו השנהים. כמאובנת עמדתי בפני הדלתות של הדרורים. התבוננתי לחלוון הונציאני הרחב של דירתנו, החצר הגROLה, על כל המשחקים ששחקנו בה, לא להזכיר, נפתח ממנה לביש לרוחב ביכבסקה. ולעדו, שוק לירקות. הרחוב „במאי“ מוזנח.

היו מקרים, שאנשים נפרדו זמנית ממקבוצה ונסעו מאות קילומטרים, בכדי להגיע לביתם. כה רב הדרך לראות עוד פעם בחים את המקום בו נולדו וחו. כמו, גם הם שבים עם שברון לב. באותו ערב עצמו נסעיםשוב. והפעם — לרחוב לובייטובסקה 10, לבקר את כל היהודי לובלין, את הי-45.000, הנמצאים בחדר אחר (רק חדר אחד!) — „חדר זכרון“, בית הכנסת לשעבר של „חברת גושאים“. איך אומרת הקינה? שם ישבנו ובכינו...

בבוקר, עם אוטובוס „אורביטס“ העמוד אלינו, עוברים דרך רחובות העיר ומגיעים לאגדרטה לחדר קדרשי השואה. מניחים פרח, מדליקים נר ו... קייש בצוואת. מכאן פונם, למה שנקרה פעם „רחובות היהודים“. היה זה החלק של העיר החדשה של לובלין, שבמחצית המאה ה-19 עזבו הפליטים, שעדריפו להיות מוחוץ לחומות העיר. היכן הרחובות, הסמטאות הצרות, הבתים עם האוכלוסייה היהודית הצפופה, על בתים מודרניים ובי-הכנסת המפואר של המהראש"ל? לא גותר זכר.

הבתים של היכר („רינק“) שוחרו ונבנו מחדש. על הגבעה מותנשתה העירה — „הזמק“, ששימש זמן רב לבית-טוהר. הטירה שופצה והפכה למזיהן. בולעת לעין בעט, שהבתים שהיו סביבה — לא קיימים עוד. אין להכיר את המקום.

ביקור של ערב אחד ומספר שעות למחזר היום הינו ביקר חטוף. רציתי למלא את נבכי נשמתי, לזרוס לתוך כה יותר יותר — אך אולי מוטב בר, לראיון בחיפזון ולהסתלק. להסתלק ממוקם המתים של יהודות לובלין — עלו מסתובבים רק פולנים חיים...

*

מחנה ריכזו על יד הכפר הפולני מירנץ, המרוחק חמישה ק"מ ממרכז לובלין, הוקם בסתיו 1941. שימש תחילת כמחנה ריכוז לשבויים רוסים, שהועסקו בהקמת המבנים. „מחנה שבויים“ — השם נשמר, גם לאחר שהפרק למחנה לשנה. בסוף 1941 הגיעו למירנץ 50 אסירים, „מיוחסים“ ממחנות אחרים, גרמנים ופולנים, רוכם פרושים פליליים, כצווות בעל תפקידיים במחנה. המשלוחים הראשונים של אוכלוסייה יהודית, הגיעו בין דצמבר 1941 עד מרץ 1942, והוא אלה 2.000 גברים

אונדז האָבוֹן געראַטעוועט פֿאַלאָקוּן

פָּנוּ מִיר"? אֵיךְ הָאָב אִים דַּעֲרַצְיַילֶט, אָז מִיר זָעַנְגָּעַן יִדְישַׁע מִידְלַעַד פָּוּ לַוְבְּלִין, אָונְדְזְעַר טַרוֹעַרְיכָּע לְאַגְעַע אָוֹן דַּי אַיְבָּעַרְלָעַבְוּגָּעַן. צָוֵם סֻוֵּף הָאָב אֵיךְ גַּעַזְגַּט: „אָוֹב אַיִּה, דַּעַר הָעָר גָּלָח וּוּטָעַן — בְּלִיְבָן מַיר לְעַבְנָן.“

דער גלח גיט אונדו צו פֿאָרטשטיין, אֶזְעַס זענונג
פאָרטאן צוווויי מעגלעכקייטן: אויסבאָהאַלטן זיך בי
אַ פֿוּיעַר אוֹיפֿן דָּאָרָף, ווֹאָס אִיז פֿאָרְבּוֹנְדוֹן מִיט אַ סְּצָ
געפֿאָרָן, אַדְעָרָן מַעֲלָדוֹן זיך פֿרְיוּיְוִילִיק צו אַרְבּוּטָן אֵין
דיַיטְשְׁלָאנְדָן. דער צוֹוִיטְעַרְדָּרְפּֿאָרְשְׁלָאָג אִיז אַונְדוֹן יָאָ
געפֿעלָן אָוֹן מִיר גִּיבָּן אִים דִּי לעֲגִיטִימָאַצְּיעַס, ווּלְעַכְּ
מִ'הָּאָט גַּעהַת בָּקְוּמוֹן פּוֹן פֿאָלאָק יָאנְשְׁצָאָרָעָק.
דער האָט צוֹגְעַזְאָגָט אִין אַ פֿאָרָטְעָג אַרוֹם עַפְּעַס צו
דעַרְלִידְיִיךְנוּ. ווֹעַן מִיר האָבָּן אִים דָּרְצִיכְיִילְט, אֶזְעַס
הָאָבָּן נִישְׁטָה צוֹ שְׁלָאָפּוֹן בִּינְאָכְט, האָט עַר אַונְדוֹן
געומָעוֹן צו זיך.

אויפן צווייטן טאג האבן מיר אַפְגָעֶזֶת מונדעקן
 אוון אויך ער האט געהאלטן, אז דער אַרוּיסְפֿאָר קיון
 דיטשלאנד איז פֿאָר אונדז די בעסטע לייזונג. אויך
 זיין שועשטער האט ער געשיקט אהין ארבעטען. ער
 האט אונדז דערמעגלעכט צו שלפֿאָפּן עטלעכע נעכט
 איזו, "זיין" קעלער. באטאג איז מען געאנגען איבער
 זי לובלנער גאסן מיט דער כסדרדייקער שרעך, צי
 מיזוועט אונדז נישט דערקענען. מונדעק און באריס
 הענען געוען גוט צו אונדז, הנט זיי זענען געוען
 באדראָט מיטן לעבן. מונדעק האט באידיגט דעם קאָ
 מענדאנט, געוואָשן זיין אויטאָ, אין וועלכּן ער האט
 געהאט באהאלטן מעדייקאמענטן און אנדרערנו צי
 לעכּע זאָכן.

זינע חבירים, אויך קרייגס-געפאנגענע, וועלכע מ'האָט
שווין געהאָט אַריבערגעפֿרט פּוֹן לאָגער אויף ליפּאָווע
7 אוין מיידאנעך, האָבוֹן אַפְּט געשיקט צו אַים ברוּו
מייט „באַשטעלונגגען“ אויף רעוֹואַלְלוּוּרָה, אַמונִיצִיעַ,
וועלכע מונדַעַק האָט אַיְבָּרְגָּעַבָּן אַ גּוּווֹיסֶרֶרֶר
אוון זי האָט דַּאס באַזָּאָרגָט צו די פֿאָרטִיזָאנְנָעַר. פֿאָרָ
שְׁכִינִיט זִיךְ, אֲזֵד דַּאסְקָעְ פֿרָוִי, אַזְׂזִוִּי וּוּי מונדַעַק,
האָבוֹן רִיזְקִירְט מִיט זִיעְרָעַר לעַבְּנָס. וּוּן מִיר האָבוֹן
איינְמַאל גּוּפְרָעְגַּט מונדַעַק, „וּוּן גִּיסְטָו צו די פֿאָרָ
טִיזָאנְנָעַר“? האָט ער גענטפֿערֶט: „אַיך וּוּל גַּיְנוּ דַעַר
לעַצְטָעַר, וּוּיל אַיך מוֹ נַאֲך אַסְטָעַרְפָּן“. סְקָעַלְפָּן.

三

גרויס איז געווען אונדזער פרײַד, וווען אָ געוויסן
טאג האָט דער גלח אונדז געזאָגט :
— אַיר זיַיט אַנגעקומען צו דער צײַיט, ווילע
גרוּתִיט זיך אָ טראָאנספֿאָרט קִיּוֹן דִּיטְשָׁלָאָנד. אַיעַרְעַ
פארִין געפִּינְעַן זיך שוֹיוֹ אַין אַרְבָּעַטְסָ-אֶמְטָה. אַיר מָוֹזֵט

שרה פרענקל / אנטווערפערן

(המשך פון פריערדיקן נומער)

ווען מיר דערציאילן נישט דער אבערשווועסטער דעם
אמת, האט געדראט אַ געפֿאָר, אַז די דִיטְשָׁן זָאלְן
פארברעגען דאס שפֿיטְאָל. זֵי האט אונדז געשיקט צו
דער שוועסטער מאריה, וואָס האט געארבעט אַין אַ
יתומיס-הוי, אַוּן זֵי האט אונדז געה הייסן קומען אַין
עטלעכע טאג אַרום. מײַן שוועסטער אַוּן אַיךְ האָבוֹן
אַפְגַעְזּוֹכֶט דעם קָרִיגְסְ-גַעֲפָאַנְגַעַנְעָם מונדעָק, וואָס האָט
אונדז דערלויבֶט צו שללאָפֶן אַין קָעַלְעַר פּוֹנְגָעָם הוי
פּוֹן קָאָמְעַנְדָאָנְט פּוֹלְכְּסְטָעָר, בִּי ווועמְעָן מונדעָק
אייז געווען באַשעפְטִיקְט. אַיְן דעם קָעַלְעַר אייז אוֹיךְ
געשלָאָפֶן אַן אַנדערער קָרִיגְסְ-גַעֲפָאַנְגַעַנְעָר, באַריס,
וואָס אייז געווען פָאַרְמְשְׁפַט צוּם טוּיט.

мир האבן יעדן נאכט געומזות צוקומען צו דעם
הוויז אין א באשטייטער שעה און געווארט פאר דער
טיר, ביז מ'זועט הערן אויספיפין א לידל. ערשות
דעמאטל האט מען געמעט אהינו אוריינגיין. דאס שללאַ
פָּן דְּאָרֶט אִיז גַּעֲוֹעֵן גַּעֲפָרָלְעֵץ אָנוֹ רַיְקָאַלְישׁ. מִיר
זענען געוואָרָן פַּאֲרַצְׂזְׂוִיְּפָלֵט. מַונְדָּעָק האט אָנוֹנְדָּז גַּעַנְעַט
וּאָלָט שִׁיקָּן צַו דִּי פַּאֲרַטִּיזְׂנָאָרָעָר אַיְן לוּבְּלִינְעָר גַּעַנְגָּט,
נָאָר צַו דֻּעַם האָבָּן מִיר באַדָּאָרְטָה האָבָּן גַּעֲוֹעֵר אָנוֹ
גַּעַלְטָה, שָׁוֵין אַפְּגָרְעָדָט דַּעֲרָפְּוָן, אִז פָּאָר צַוְּיִי יְנוּגָּע
מִיְּדָלְעָד, וּאָלָט שְׁוּעָר גַּעֲוֹעֵן צַו לְעָבָן אַיְן וּזְאָלָד.
אִיז מען ווִידְעָר אַזְוּקָּעָךְ צַו דַּעַר שְׁוּעָסְטָעָר מַאְרִיאָת
אַיְן יְתוּמִיסְׂהָוִיז, נָאָר זִי האָט פָּוּן אָנוֹנְדָּז גַּעֲפָאַדְעָרָט
גַּעַדְוָד, בִּיז זִי ווּעַט קָאנְעָנוּ הַעֲלָפָן, וּאָס דָּאָרָף דּוּעָרָן
עַטְלְעָכָע טַעַג אָזְוִי וּאַיְן אַזְוָּנָט האָבָּן מִיר זִיךְ
נִישְׁט גַּעֲקָעָנְטָד דּוּרוֹאָרְטָן אָוִיךְ דֻּעַם פִּיפִין פָּוּן מָנוּי

דעתו, באשליסן מיר צו מעלה זו ייך איז מיידאנעך.
איז איז שפערן נאכמייטאג זענען מיר איזועק צום
טוויער פון מיידאנעך, ווועס ז'ענען געתטאָגען פיל
מענטשן. גראָד האָט זיך אומגעקערט פון דער ארבעט
אַ גרוּפֿ קאָצְעַטְלָעַר. פִּיר פָּוּן זַיִהַ האָבָן בֵּי דַי הָעַנְטָן
אוֹן פִּיס גַּעֲטָרָגָן אַ טּוֹיטָן, ווֹאָס אַיז אַזְׂדָּאי גַּעֲפָאלָן
אַדְּעָר דָּעַרְשָׁאָסֶן גַּעֲוָאָרָן בעַת דַּעַר אַרְבָּעַט. דָּאָס בַּילְד
הָאָט אַוִּיפֿ אַונְדוֹז גַּעֲמָאָכְט אַ שְׁרַעַקְלָעָכְן אַיְינְדוֹרָק —
אוֹן מִיר באַשְׁלִיסְן צו פָּאָרָלָאָזְן דָּאָס אַרט. אַיך גַּעַי
דַּעַנְקָ נִישְׁתָּחַט, ווועס זענען גַּעַשְׁלָאָפֿן יָעַנְעַ נִאָכְט. צוֹ
מַאֲרָגְגָּס זענען מִיר ווּוִידָּעָר אַזְׂוָעָק צו דַּעַר שְׁוּעַסְטָעַר
מַאֲרָיָא אוֹן אַיד דָּעַרְצְיִילָט פָּוּן אַונְדוֹזָעָרָעָר צְרוֹת. נַאֲצָ
אַ לְאָגָנוֹן ווּאַרטָּן, האָט זַי אַונְדוֹז גַּעֲגַבָּן דֻּעַם אַדְּרָעָס
פָּוּנְעָם קְלוּיסְטָעַר „וּוְנִיעָבָּאָזְעַנְטוּי“ אַוִּיפֿ דַּעַר נַאֲ
רוֹטָאַוּוִיטְשָׁאָ גַּאס, ווועס גַּעַפְּנִינְט זַיִהַ דַּעַר גַּלְחַ יָאָן
פָּאַדְּעַמְּבָנִיאָק. עַר האָט שְׁוֹין אַוִּיפֿ אַונְדוֹז גַּעֲוָאָרָט —
אוֹן זַיִן עַרְשָׁטָעָר פְּרָאָגָעָ אַיז גַּעֲוָעָן: „וּוֹאָס ווּוַיְלָט אִיר

צופרידן, וווען אויפן אפעל האבן מיר באלאד אין אנ' הייב דערהערט : „ווען זענען די צוויי קראאנקן-שווועס טערסס“ ?

★

אזו זענען מיר אַנגעkomען אוֹן שטאטישן שפיטאל,
אין דער אַפְטִילוֹגָנוּם עֲרֵב 7, אוֹן אַ צִימָעָר, ווֹאָס
איַז פָּאָר אָונְדוֹז בֵּיז אַיצְט גְּעוּעָן אָומְדָעָרִיכְבָּאָר :
2 בעטן, 2 שענק, 2 נַאֲכַת-טִישָׁלָעָך, צוּוֵּי בענקלעָך, אַ
וּוֹאנְגָעָן מִיט פְּלִיסְנְדִיק וּוֹאָסָעָר. מַמְשָׁ אַ לּוֹקְסָס ! ווֹעֶר
שְׁמוּעָסֶת נַאֲך, אַז צוֹ דַעַת אַלְעָמָעָן, האָבוֹן מִיר נַאֲך
בָּאַקְוּמוּן נַאֲרָמָאָל עָסָן, ווֹאָס שְׂוֵין יָאָרוֹן האָבוֹן מִיר
ニישט געפֿילט דעם טעם. צומְמָרְגָּסָן האָט אַ דִּיטְשָׁיִן
שער קראָאנְקָוּפְּלָעָגָעָר דערקלערט ווֹאָס מִיר דָּאָרְפָּן
טָאָן : באַדְינְגָעָן די קראָאנְקָע אַוִּיפָּן טּוּבָעָרְקוּלוּאָן, טִיפּוֹס,
דיַפְּטָרְיעִין אַגְּנִיִּיד — רָוּסָן אוֹן פָּאָלָאָקָהּן, אַיְן דָּעָר
שטָר אַפְּטִילוֹגָה, נָאָר צוֹ דָּעָרְפִּילָן זִיְעָרָע באַדְעָרָע
פעְנִישָׁן, האָט מעָן זִיְיָ גַּעֲמֹזָת פִּרְוָן אַוִּיפָּן דָּעָר צוּוֹיִן
טעַר זִיְיט פָּוּן באַרְאָקָה. מִיר האָבוֹן אוֹיךְ גַּעַדְאָרְפָּט
בָּאַזְאָרְגָּן די גַּאנְצָע אַפְּטִילוֹגָה מִיט עָסָן, רַיְינִיקָן די
אוּבִּיקָּאַצְיָעָס, מַעֲסָטוֹן די הִיאָּס פָּאָרָו באַזְוָד פָּוּן טְשָׁע
כִּישָׁן דָּקָטָעָר זֻלְעָצָקִי, אוֹן טִילְמָאָל — פָּאָרָו באַזְוָד
כוֹן דִּינְטוֹשִׁישָׁו דָּקָטָעָר בָּעָרְבָּעָל.

ס' אין געועווע נישט געונג וועש, מעדייק אמענטן או
אויך — עסן. נאך אַ געוויסער צייט, האט מען איינַ
געארדנט דִּ אָפְטִילְוָנְגֶּן גּוֹמֶר 8, אַ פֵּיל בעסערע ווי
גּוֹמֶר 7, וויל מיט גּוֹסֶרֶעֶן צִימְעָרָן אוֹן אָבוּקִיכָּאַ
צִיעָס. מײַן שׂוֹוֹסְטָעָר אַין גּוֹבְּלִיבָן אוֹוֵף דֿעָר פֿרְיָעָר
דיַקְעָר סְטָאַכְעָר, מיט נאַך צוֹוֵי דִּיטְשִׁישׁ שׂוֹוֹסְטָעָרָן
בענִיטָא אוֹן גִּיסְעָלָא, בעט אַיך בֵּין אַרְיָבָעָר אַרְבָּעָטָן

אין דער סטאנציע נומער 8.
קורץ פאָרָן פֿאָרְעַנְדִּיקָּן די מְלָחָמָה, זענען אַיִּין
בָּאָרָאָק נוֹמָעָר 7 אַגְּנָעָקָוּמָעָן דִּיְתְּשִׁישָׁע פְּרוֹיָעָן מִיטָּ
וּעֲנֵרְיוּשָׁע קְרָאַנְקִיְּטוֹן אָנוֹ מִינּוֹ שׂוּעָסְטָעָר הַאָטָזִי
עַמּוֹזָזֶט פְּלָעָגָן, וּוַיְילְ דִּי דִּיְתְּשִׁישָׁע שׂוּעָסְטָעָרָסֶטָּה
זִיךְ נִישְׁתְּ גְּעוּוֹאָלָט מִיטָזִי בָּאַשְׁעָפְטִיקָן. בֵּי אַ גְּווֹוִיְּ
סְעָר בָּאַמְּבָאָרְדִּירְוָגָן פָּוָן דָּעָר אַמְּעָרִיקָאָנָעָר אַוְוַיְצָאָעָיָן,
איּוֹ עַפְּעָס פָּאָרְגָּעָקָוּמָעָן. צְוּוֵי אַמְּעָרִיקָאָנָעָר פָּאָרָאָשָׁר
טִיסְטָן הַאָבָן זִיךְ אַרְאָפְּגָעָלָאָזֶט אַיְן דָּעָם רַאְיאָן. אַיְיךְ
הַאָבָן דָּעַמְּאָלָט גַּעֲרָבָעָט אַיְינָעָם, „פָּאָלְקָסְוָאָגָעָנוֹוָעָךְ“
— נָאָר וּוֹעָגָן דָּעָם פָּאָל קָאָן מִינּוֹ שׂוּעָסְטָעָר בָּעַסְעָר
דָּעַרְצְּיָילָן.

איו דער סטאנציע נומער 8, האט מיט מיר געארבעט
די שועסטער העלענא און א פוילישער סאניטאָר,
סטעפאָן, וואָס אייז געקומוּן אהין אלס קראָנְקָעַר.
מיט אונדז אייז אויך געווען אָ Rossish עֲדָקְתָּעָרוֹן
ראַיסְטָא אָון אָ Rossish עֲדָקְתָּעָרוֹן יְעִפְמָאוּן. אויך
דאָקְטָעָר קָרְבָּעָל האָט געהאָט די אויפְזִיכְט אָוִיך
דער סטאנציע.

שפער האט מען אויף אונדזער סטאציע אין-געארדנט א פונקט פאר זיגלינגען, וועלכע מ'האט

ג'ין צום זָמְלֹפּוֹנְקַט, דָּאָרֶט וּוּעַט אַיִּיךְ אָוְנְטָעָרוֹזָכְן
אֲ דָאָקְטָעָר, וּוָאָס וּוַיִּסְטָ אַלְץ וּוְעָגָנוּ אַיִּיךְ
אוֹוֵף מַיְוֵן פְּרָגָעָ, וּוָאָס זָעָנָעָ מִיר אַיִּיךְ שׁוֹלְדִּיק,
הָאָט עֲרַ גַּעֲנַנְפְּרָעַט :

— דער ליבער גאנט איז אומעטום פֿאַרְאָן מִיט אַיִּיך
אייר זָאלֶט מַתְפֵּל זַיִּין, נִישְׁתַּו וּוַיְכִּתְּקַיְּמַן וּוּלְבָעֵר
שְׁפָרָאָךְ, עָרָ וּוְעָט אַיִּיךְ אֹוִיסְהָעָרָן... אַיִּיךְ בָּעֵט אַיִּיךְ
מִיר אֲנַצְשָׁרְיָבָן, וּוּעַן אייר זַיִּיט אַנְגָּעָקָומָעַן קִיְּין
דיַיטְשָׁלָאנְד.

מיר האבן זיך מיט הארציק געזעננט אוון אין
אוונט אוווק צו מונדען. ער האט אונדז מיטגעגעבן
אויפן וועג א קלינען וואלייזקע מיט צוויי מענער-
נאכטה העמצעער, א האנטוח מיט זיין, ברויט אוון א
שטייך ווורשט, א ליכט מיט שועבעלעך, פאפר, א
בליעשטייפט אוון א בישל דיטשישע מארך. אוון דער
פרי האט ער נאך געגען או אדרעס פון א פרוי, צו
וועלכער מיר זאלן שריבין. אויך מיט מונדען האבן
מיר זיך הארציק געזעננט — אוון מאיז אוווק צום
זאמפלונגט.

נאנַ אַ בָּאֵד אִינְעָם זָאמְלְפּוֹנְקֶטֶת, הָאַט אָונְדְּזֶ אָוִיפֶ
גַּעֲנוּמָעַן דָּעַר דָּאַקְטָעַר. עַר הָאַט קִיּוֹן סְךָ נִישְׁתָּ
גַּעֲפְּרָעָגֶט, וּוְיִיל עַר אִיז שְׁוִין גַּעֲוֹוֹן אִינְגְּאַרְמִירֶט וּוְעָגֶן
אָונְדְּזֶ פּוֹן גָּלָה. צּוּמָּאָרְגָּנָס זָעֲנָעַן מִיר גַּעֲזָעָסֶן אַיְן דָּעַר
בָּאָנוֹ, וּוְעַלְכָּעַ הָאַט גַּעֲפִירֶט קִיּוֹן דִּיְשְׁתָּלָאָנדֶ. דִּי עַרְשָׁטָע
סְטָאָצְּעָ אִיז גַּעֲוֹוֹן מַאֲגַדְּעָבָוָרֶגֶת, דָּעְרָנָאָךְ — לְעַהְרָטָע.
דָּעַר וּוְאַטְּ הָאַט אַנְגְּעָפִירֶט מִיטָּן טְרָאָנְסְפָּאָרֶט הָאַט
בָּאַמְּרָקֶט, אָז אִיךְ רַיִד אַ בִּיסְל דִּיְתָשָׁ, הָאַט
עַר מִיךְ גַּעֲבָעָטוֹן אַיְבָּרְצָוּזָעָצָן זִיְּנָעַ רַיִד אָוְרָ פּוּלִילְשׂ.
אִיךְ הָאָב דָּעְרָפָאָר מְוֹרָא גַּעַהְאָט, אִיךְ זָאֵל נִשְׁתָּ אַרְיִינְ-
מִישְׁוֹן יִדְּשָׁע וּוְעַרְטָעַר אַיְן מִיּוֹן דִּיְשָׁטָ...
...

אין לעחרתע זענען מיר אַנְגָּעָקָומָעַן בְּיִנְאָכְטַּ, אֵין
אֶ בָּאָרָאָק, וְעוֹלְבָּר אִיז גַּעֲוָעַן בְּאוֹזָאָכְטַּ פָּוּ אֵן עַלְתָּעַ
רוֹ, דִּיטְשִׁישָׂן סָאָלְדָאָט. עַר הָאָט גַּעֲפָרְעָגַט פָּוּ וְזָעַנְעַן
מִיר זָעַנְעַן גַּעַקְוָמָעַן, וְואָס הָאָבָן מִיר גַּעַלְעָרָנְט אָנוֹ
וְעוֹלְכָּעַ פְּרָאָפָעָסִיעַס מִיר בָּאַזְיכָּן. אַיךְ הָאָב אִים אָוִיפָּ
גַּעַלְלָרְט, אָז נָאָץ אִין דַּעַר גִּימָנָאָצִיעַ הָאָב אִיךְ אַדְרוֹכָּ
עַמְאָכְט אֶ קְוָרָס פָּוּ, "רוֹיטָן קְרִיְיךְ" אָנוֹ מִין, "קוֹזְינָעַ"
(גַּעַמְיִינְט: מִין שְׁוּעָסְטָעַר) הָאָט דָּאָס זַעַלְבָּע גַּעַ-
לְעָרָנְט אִין שָׁוֹל. עַר אִיז גַּעֲוָעַן צְוֹפְרִידָן פָּוּ מִין עַנְטָ
פָּעַר אָוֹן פָּאָרְזִיכְבָּרָט, אָז אוּבָּי מִיר וְעוֹלָן זִיךְ מַעְלָדָן
אֶלְסָ קְרָאָנְקָוְפָּלְעָגָעָרִינְס, אִיז דָּאָס פִּיל בְּעָסָעָר, וְוִי
צָו אַרְבָּטוֹנוֹ יְיִי פְּנוּעָרוֹן אַדְשָׁר אָנוֹ אֶ פָּאָרְבִּיָּה.

ער פרעוגט, וואס מיר האבן אין דער ואלייזקע. ווען איך האב געפנט דאס רענץל, האט ער זיך שטאַרְק געווונדערט צו געפינען דאָרט ווּוּרְשֶׁט און דייטשיש געלט. מיר האבן אים דאס אָוּוּקָעְגָּגְבָּן און ער האט שווין דערליידיקט, אז מיר זאלן זיך מעלדָן ווי קראַאנְקָן פֿלְעָגְעָרִינְס. דערביי האט ער אונדוֹז באָרוֹאַיקט, אז מְדִאָרְפָּן זיך נישט זָאָרגָן, ווַיְיַלְעַמְדָן פָּאָרְבָּאַנדָּאַזְּשָׁרִין, אַדְעָרָה מְעֻסְטָן דֵּי הִיכָּ — אַיז נִשְׁתָּאָזָא קָאַמְפְּלִיעִירְטָן פְּרָאָבְלָעָם. דעריבער זענען מיר געווונָן דערשטוּינְט אָוֹן

בדער פרי גיון צו דער ארבעט, באגראיסט מיט „היל היטלער, שוערטער“! ! דארט האב איך באקאנט א דרוסיש דקטערין לידיא און אויך נינה.
נאך א chord, האב איך געמווט צויריגין איז שפיטאל און אויף מיין סטאציע זענען שעון נישט געוווען די קינדער פון רזען. איצט האבן זיך דארט בעפינען יידישע מיידעלעך פון אונגעארן, וועלכע מ'האט געבראכט פון פאלקסוואגעראך. זיי זענען געוווען קראנק אויף טיפוס, אַפְּעַנְדִּיצִיט און איינע האט אַפְּאַילו געהאט דעם קאנסער. זיי זענען פון לאגעער געבראכט געווואָרן אין דער פאָבריך און אויף זיעירע אַרְעָם האט מען געזען די אויפְּשִׁירֶפְּט ק. צ. העפְּט לינגען.

איך ביו דעמאָלט געלעגן אַין דער זעלבער סטאָצִיעַ
(8), נאָך אָנוּ אֲפַערְאָצִיעַ אֹוֵיף אַ בּוּזְ-בּרוֹזַן. אַיך האָב
געבעטָן די שׂוועסטער העלענאַ זִיך צו פֿאָרְגּוּמָן מִיט
דעם קראָאנְקָן מִידָל אָנוּ באָקְמוּן פּוֹן אַיר אָנוּ עַנְטַ
פֿער: „לָאָז זַי רְזָאֵיקַ עַסְנוּ אָנוּ טְרִינְקָעַן, זַי גַּיְיט דָאָז
הַאָפְּסִיַּן.“ אַיך האָב שְׁוִין גַּעֲקָעַנטַז זִיך אַוְיפָּשְׁטָעַלַן אָנוּ
אַרְוּמְגִינוּן, בָּיו אַיך צְוַעַדְגָּנָגָן צו דעם מִידָל אָנוּ זַי
געַווּאָרְגַּנטַן, זַי זָאָל גַּאֲרְנִישֶׁת עַסְנוּ אָנוּ טְרִינְקָעַן, „אוֹיבַּ
דוּ וּוֹלְסַטַּעַן. אַיך וּוֹלְ דִיר גַּעֲבַן אַ טְעַלְעַרְלַ מִיט
וּוֹאָסְעַר אָנוּ מִיט דעם וּוֹעַסְטוּ נָאָס מַאֲכַן דַּי לִיפּוֹן.
אוֹיבַּן דַּו וּוֹעַסְטוּ עַסְנוּ אָנוּ טְרִינְקָעַן — שְׂטָאָרְבְּסַטְוּן“,

איך זו וועט עסן און טוינקען — שטירבסטון.
איך האב אפט געהאט נאכט-דיישוון אויף דער
סטאטצע נומער 7, וו עס זענען געלעגן קראנקע האָ
לענדער, זיעיר פינען ליטט. אַ דענק דעם איי אונדזער
מאָרָאַל געוווען אַ בעסערע. אַ געויסן טאג האָט מען
דעם האָלענדער פריז טען האָל צוֹרִיק געברענgett פון
לאָגער 21. ער האָט געהאט אַפְּגַּפְּרוּרֶנֶן נָגֵל פון
די הענט און פיס, געוווען אָן באָוּסְטוּזְיוֹן. די רושישע
דאָקְטָעָרְין רָאִיסָה, מִינֵּין שׁוּוֹסְטָעָר אָנוּ אַיך זענען
געשטאנגען בֵּי זַיִן בעט אָנוּ גַּמְיִינְט, אָז ער ווּט
שׂוֹן נִישְׁתַּעֲפְּגַּעַן די אָוָן. אַינְמִיטָן אַונְדְּזָעָר בָּאָרָאָ
טָוָג וּוָאָס מִיט אִים טָאוֹן, האָט ער זַיך אַנְגָּהָוִיבָן
בָּאָוָעָגָן, וּוָאָס האָט אַונְדְּזָעָר דָּעַרְפְּרִיטִיט. סְחָאָט
געַנוּמוּן צִיִּיט, בֵּיז ער איי גַּעֲוָאן גַּעֲזָונְט. ער האָט
געַזְעָה אַפְּגַּנְּזָה אַגְּזָה בָּאָהָרָן גַּזְגַּזְעָה

אונז' אפט באז'וכט אונז' מיר האבן זיך באפּריינַנדעט.
 איך וויל צו געבען, איז זוי נאָר מיר זענען אַנגעקּומען
 אַיִן שְׁפִיטָאלֶל, האָבָן מיר געשערין צו מונדען אַו
 באָרִיסָון, ווי אַוְידֶץ צום גלח פֿאַדְעָמְבִּינְיאָקָה. פּוֹן באָרִיסָון
 האָבָן מיר באַקּוּמוּן אַוְן עַנְטָפּעָר, אַז מונדען אַיִן
 געשטָאָרבָּן פּוֹן זַיְן קְרָאנְקִיִּיט (וּוֹאָסָט הָאָט גַּעֲמִינְט, אַז
 בְּמַהְאָט אִים אַנְטְּדָעַקְט אַוְן ער אַיִן גַּעֲוָאָרְן דָּעַרְשָׂאָסָן)
 אַוְן אַז ער, באָרִיס, גִּיטְצָו זַיְינְעַן חֲבִירִים (ד. ה. צו
 דִּי פֿאַרטִּיטִיאָןְגָּער). פּוֹן גלח האָבָן מיר רַעֲגָלוּעָר באַקּוּ
 מָעוֹן ברְיוֹו, ווּלְכָעַ מיר האָבָן אלְעַמְּמָעָן גַּעֲוִיזָן מִיטָּ
 שְׁטָאָלֶץ — אַוְן קִינְגָּרָה האָט אַונְז' נִישְׁתָּ גַּעֲקָעַט
 חַוְשָׁד זַיְיָו, אַז מיר זענען יִדְיָשָׁ מִידְלָעָד...

(אייבערזעקט פון דיטש : אירית גוטלייב).

גערבראכט פון פארשידענע קינדערהיימען. אַסְיךָ פֿוֹן
די קינדער — מיט פורונקלען, דיזענטעריע. אַלע האבן
געילטן פון שוואכער דערגערונג, אַבער — נארמאלאע
קינדער. מיר האבן זי געלעטג, ביין צום געזנט ווערן.
אַ געויסן טאג זענען צו אוונד אַנגעקומען צוויי קיני-
דעער, 8 חדשים אלט, מיט הויכן פיבער. אַיךָ האב
ニישט געוווסט וואָס מיט זי צו טאן און גערפּון צו
הילך דעם מעדייצ'יסטודענט ריף, אַהעלנדער, וואָס
האט מיך געהיסן ברענגען פון אַפְטִיק סולפאט.
איין אַפְטִיק האב אַיךָ באַקּומען אָנוּ ענטפעער, אָזֶ פֿאָר
דעָר סטאָצְיעָן 8 האבן זי נישט קיין סולפאט. דעם
זעלבן אוונט אָזֶ איין קינד געשטארבן.

معدיק אמענטו האבן תמיד אויסגעפעטלט. איך דער מאן זיך דעם פאל מיטן מיידעלע ספאפיא, 7 חדש אלט, וואס איז תמיד געועען אויסגעעהונגערט. הויט און ביין, מיט גרויסע אויגן. זי האט אפט גערבראָן און איז האב זיך ספֿעצעיגל מיט איר פֿאַראַינטערער-סִירֶט. איך האב זי געלערנט עסן און גיון. וווען דאס קינד איז געווארן גיעזונט, האב איך זיך בְּאַמִּיט זי איבערצלאָן אינו שפֿיטאָל, וויל' כִּי האב געטראָכט זי צו אַדְאָפְטִירָן. נאר דער קערבעל האט מיר אויפֿ געלערט, איז קאָן דאס נישט טאו, וויל' איך בין נישט פֿאַרְהִירָאָט, דערצו נאָך — אַ פֿוֹילִישׁע. ספאפיאָן האט מען צוריק געשיקט אינו דער קינדער-הַיִם אַין רְוֹעֵן אַון צוֹלִיב די שלעכטּוּ הַגִּינְעִינְשִׁיעַ באָ דִּינְגְּוֹנְגְּטוּ דָּארְטָן. אַין דאס קינד געשטָאָרבּוּ.

三

צוליב דער דעזינגעקצעיע און רעמאַנט פון דער
סטאַצעיע נומער 8, האָט מען מיך געשיקט אויף אָ
חוּדש צייט אַין דער קינדערהַיִם אַין רֹוּן, ווֹאָס האָט
זיך געפֿינען אַין אָ שרעקלעכּן צוֹשְׁטָאנְד. צוֹויִי קינדער
זענען געלעגן אַין אַיְיָ בעט. אַין דֵי צימערן האָט זיך
געפֿילט אָ געשְׁטָאנְק פון אָרוֹרִין אַון פּוֹנוּם בְּרָעָכָן.
מְהָאָט עַטְלָעַכּוּ קִינְדָּעַר גַּעוֹאָשָׁן אַין דָּעַט זַעֲלָבָן ווֹאָ
סֻעָּר. סְהָבָן דָּאָרֶט אַוְיך נִישְׁתְּ גַּעֲפָלַט קִינְיָן לִיְזָן
אַון ווֹאָנָצָן. ווֹן אַיך הָאָב פָּאָרוֹזָכְט דָּאָס עַסְּן פּוּ
אַיְיָ פְּלָעַשְׁלָעַ, מִיט ווֹעַלְבָן מְהָאָט דָּעַרְנָעָרְט דֵי קִינְיָן
דָּעָר, הָאָבָן אַיך דָּרְפִּילְט אָזְיָעָרְן טָעַם. מְהָאָט מִיר
גַּזְאָגָט, אַז זָוְנִטִּיק גַּרְיִיט מעַן נִישְׁתְּ צַו קִינְיָן פְּרִישָׁ
עַסְּן. דֵי צָלָע פָּאָקְטָן הָאָבָן אַוְיך מִיר שְׁלָעַכּט גַּעֲוִוְרְקָט
אַון אַיך הָאָב דָּרְקָלָעָרט מִיְּנוֹן סְטָאַצעִיעַ-שְׂוּוּסְטָעָר
הַלְּעָנָא, אַז אַיך ווֹיל נִישְׁתְּ מַעַר בְּלִיבִּין אַין רֹוּן. „טוֹ
מִיט מִיר ווֹאָס דוֹ ווֹילְסְטָן, נָאָר שִׁיק מִיךְ נִישְׁתְּ דָּאָרֶט
אַהֲיוֹן.“

מ'האט מ'יך איבערגעפֿרט איזן דער אַפְטִילוֹגָ פּוֹן
„רוּיטָן קְרֵיִץֶׁ“ איזן דעם פָּאַלְקָסְוָאַגְּ�וּ-וּוָרֶק, וּוֹ דִ'רְ
קָאַרְבָּעַל הָאַט נִישְׁתַּגְּפָאַדְעָרֶט, אַז דִּי פָּרָעַמְדָּע אַרְבָּעַ
טָעַר זָאַלְן טְרָאָגָן דעם צִיכְּוָן P אַדְעָר OST. דָּעַרְפָּאָר
הָאָבוֹן דִּי אַלְעַ מְעַנְטָשָׁן וּוָאָס הָאָבוֹן מ'יך גַּעֲטָרָאָפָּן אַיְן

פֿאָר ווּאַס זָהָב אִיךְ אֲדָאָפְּטִירֶט דָּעַם זָכָר פֿוֹן דָּעַר יִידִישֶׁעֶר לְבוּלֵין

וינגל אין דער יידישער פירטמע „טעפיק אוון גארדיינען-היזס“. אונגעער“, דערנאר ווי א פֿאָרְקְוּפְּפֶער אוון דעקס-ראטאָר, אויף א תקופה פֿוֹן 3 יָאָר. אין דער דערמְאנָן-טער פֿירטמע, זענען מיר געווען פֿינְק יִידִישֶׁע אַנגָעָט שטעלטע. דעם 28 סטְטְן אַקְטָאָבָּעָר 1938, אַיז מְיַיָּן מְטוּטָע גַּעֲקוּמָעָן צוֹ מִיר צוֹ דָּעַר אַרְבָּעָט אוון דערצְיַילְט, אַיז דִּי גַּעֲסְטָאָפָּא הָאָט בְּאָפְּלִילְן צוֹ פֿאָרְלָאָזְן בְּרָאוֹנְשְׁוּוִיג, אַיז פֿאָרְלִיךְ פֿוֹן 24 שָׁעָה אוון אַרְיסְפָּאָרְן קִין פֿוֹלְלָן.

וילְלָיְלָי מִיר זענען סיַי פֿוֹלְשָׁע בְּרִיגְּגָר, סיַי יִידְן. 30.7. אַיז אַונְטָה הָעָרֶת זִיר אַ קלְוָנְג אַין דָּעַר טִיר אוון נָאָכָן עַפְּנָעָן זַי, הָאָבָּן מִיר דָּעַרְזָעָן אַ לְּאָסְטָאָמִיטָא, אויף ווּלְלָכָן עַס הָאָבָּן זִיר שְׂוִין גַּעֲפִינְגָּן אַיְינְקָע יִידִישֶׁע מְשֻׁפְּחוֹת. מְעַן בְּאָפְּעָלָט אַונְדוֹן צוֹ פֿאָרְלָאָזְן דִּי ווּינְגָן אוון אַיְנְשְׁטִיגָּן אַיז דָּעַר מְאַשִּׁין, נָאָר מְיַינְגָּמָעָן דִּי סָאָמָע נִיְּשָׁקָע זַאָכָן אַיז הָאָנְטָגְעָפָעָק. מְהָאָט אַונְדוֹן צְגַעְגִּיפְּרָט קִין ווּלְפָנְבִּיטְל, 12 קִילָּאָמָעָטָעָר פֿוֹן בְּרָאוֹנִי חַפִּיסָה — בַּיּוֹן דָּעַם 28 סְטְטְן אַקְטָאָבָּעָר. מִיטְ נָאָר יִידִישֶׁע מְשֻׁפְּחוֹת, הָאָט מְעַן שְׁפָעָטָעָר צְרוּקָע גַּעֲפִירָט צוֹ דָּעַר בְּאַזְּטָאָכִיעָא בְּרָאוֹנְשְׁוּוִיג, אַיז אַרְיְינְגָּוּזָעָט אַיז וּאָגָּאָזָעָן, נָאָר קִיְּנָעָר הָאָט נִישְׁתְּגָעָט גַּעֲוִוִּיסָט ווּוְהָאָיָן מְיוֹוּט אַונְדוֹן פִּירְוָן. נָאָר עַטְּלָעָכָע שְׁהָא, זענען מִיר אַגְּגָעָקָומָעָן אַיז נְחִי-בְּעַנוּזָהָעָן, בַּיּוֹן דָּעַר פֿוֹלְשָׁעָר גַּרְעָנָעָץ, ווּסְהָאָבָּן שְׁוִין גַּעֲוָאָרט אַוְיטָאָבָּסָן. ווּיְיָאָר מִיאָזִי צְגָעָן קָומָעָן צוֹ דָּעַר גַּרְעָנָעָץ אַיז דִּי אַוְיטָאָבָּסָן, זענען דִּי לְיכָט גַּעֲוָאָרָן פֿאָרְלָאָשָׁן אַיז מִיטְ אַגְּגָעָצִילָט גַּעֲוָעָר הָאָט מְעַן אַונְדוֹן בְּאָפְּלִילְן צוֹ גַּיְיָוָאָבָּעָר אַפְּלָד, בַּיּוֹן מִיר גַּעֲקוּמָעָן צוֹ דָּעַר פֿוֹלְשָׁעָר גַּרְעָנָעָץ. נָאָר אַשְׁהָגָעָן גַּעֲמָעָן צוֹ דָּעַר נְאָכְטִי-פֿינְצְעָרְנִיש, זענען אַנְטָה אַשְׁהָגָעָן גַּעֲמָעָן צוֹ דָּעַר פֿוֹלְשָׁעָר גַּרְעָנָעָץ-וּוָאָר, אַיז זַי הָאָבָּן אַונְדוֹן אַרְיְינְגָּעָפְּרָט קִין זְבָָאנְשִׁין. דָּא הָאָט מְעַן אַונְדוֹן אַרְעָסְטִירָט אַיז מִישְׁתְּגָעָט צוֹ פָּאָרְן ווּיְיָטָר. נָאָר אַיז חַודְשׁ מֵאַיִלְלָה 1939, הָאָבָּן מֵיָּזָה פָּאָרְטָעָר, ווּאָס דָּעַר מִזְמָרָה צְגָעָן זְבָָאנְשִׁין מְאָכָט אַונְדוֹן דָּעַר לְוִיְּבָּנָה, בְּאַקְוּמָעָן אַיז דָּעַר לְוִיְּבָּנָה קִין זְבָָאנְשִׁין, בְּרָאוֹנְשְׁוּוִיג. אַיר, מֵיָּזָה בְּרוֹדְדָּר אַיז אַונְדוֹזָעָר מְטוּטָע, זענען גַּעֲבָּלִיבָּן אַיז זְבָָאנְשִׁין. ווּי אַ פֿוֹלְשָׁעָר בְּרִיגְּגָר, הָאָט מֵיָּזָה פָּאָרְטָעָר גַּעֲהָאָט דִּי רַעַכְתָּן צוֹ פֿאָרְפָּאָקָן אַונְדוֹן-זָעָר גַּרְדָּעָרָבָּאָבָּא, דָּאָס מְעַלְלָאָן אַיז אַנְדָּרָעָר שְׁטוּבָּאָזָאָכוֹן אַיז זַי אַיבָּרְשִׁיקָּן פֿוֹן בְּרָאוֹנְשְׁוּוִיג קִין לְאַזְדָּשׁ. ווּעַן עַר אַיז צְוִירָק גַּעֲקוּמָעָן קִין זְבָָאנְשִׁין, הָאָט דִּי פֿוֹלְשָׁעָר מְאָכָט אַונְדוֹן דָּעַר לְוִיְּבָּנָה אַירְבָּעָר צוֹ פֿאָרְן קִין לְאַזְדָּשׁ.

פֿאָרְדָּעָר צִיְּתָן פֿוֹן אַונְדוֹזָעָר אַוְיפָּהָאָלָט אַיז זְבָָאנְשִׁין, הָאָבָּן מִיר בְּאוֹנוֹנְדָּרָעָט דִּי גַּרְוִיסָע, הְוָמְאָנִיטָאָרָע טַעַטִּי קִיְּתָן פֿוֹן פֿאָרְשְׁדָּעָן יִידִישֶׁע אַרְגָּאָנִיזָאָצִיעָס, ווּאָס הָאָבָּן מְאָרְלָאָש אַיז מְאָטְעָדָעָל גַּעֲהָאָלְפָּוּן דִּי פְּלִיטָים פֿוֹן הִיטְלָעָר-דִּיְיטְשָׁלָאָנָד.

מאָנְפְּרָעָד פֿרָעָנְקָעָל / אַנטְוּוּרְפָּעָן

דָּעַר מַחְבָּרָן פֿוֹן דִּי זְכָרְנוֹת, אַיז „כְּמַעַט“, אַוְיב נִשְׁתָּחָו אַיז גַּעֲנָצָן אַ לְּבָלְגָּנְדָּר יִיד, אַיז זָכָות פֿוֹן זַיְן פְּרוּ, אַונְדוֹזָעָר בְּתַ-עֲירָה שְׁרָה פֿרָעָנְקָעָל-בָּאָס, נָאָר אַוְיר, אַיז קוּדָם כָּל, ווּאָס עַר אַיז דָּעַר אַיְינְצִיאָטָאָר אַיז אַיְנוּעָסְטִירָר צוֹ רַעְקָאנְסְטָרָה-אַירְן דָּעַם בִּית-הַקְּבָּרוֹת אַיז לְבָלִין אוֹף דָּעַר אַוְינְצְּקָע גַּאֲס (הַיְּינְטִיקָע וּוּאַלְעַשְׁנִיר), כְּדִי צוֹ אַנְיְּעָן דָּאָס הַיְּילָקָע אַרְט, ווּאָס אַיז פֿאָרְ אַונְדוֹן, יִידְן פֿוֹן לְבָלִין, בָּאַמְתָּה הַיְּילָק. אַיז דִּי זְמָעָרָה חַדְשִׁים פֿוֹן יָאָר 1991, ווּעַט אַיז לְבָלִין פֿאָרְקָרָה-מְעַן דִּי בָּאַנְיְּאָוָגָן פָּוֹתָעָם בֵּית עַולְמָן אַיז צוֹ דָּעַם אַקְטָ פֿאָרְבָּעָט פֿרִינְד מְאַנְפְּרָעָד ווּאָס מְעַרְעָר לְבָלְגָּנְדָּר יִיד.

אוֹיסְגָּעוֹזִין קִין זְבָָאנְשִׁין

אַיר בַּין גַּעֲבָּוִירָן אַיז בְּרָאוֹנְשְׁוּוִיג, דִּיְיטְשָׁלָאָנָד, דָּעַם 1810 יָאָנוֹאָר 1920. מֵיָּזָה פָּאָטָעָר, בענָא פֿרָעָנְקָעָל אַיז גַּעֲבָּוִירָן אַיז לְאַדְזָש אַיז דִּי מְטוּטָע אַרְגְּגָנְעָר עַרְפְּרָעְבָּטָעָר-שְׁפִינְדָּעָל — אַיז קָאָלָאָמִי. מֵיָּזָה פָּאָטָעָר הָאָט מִיטְ ווּוְיְוָנְגָעָן צָוָם שִׁיר-גַּעֲשָׁעָפָט אַיז אַגְּרִיסָה הַוִּזְוִי מִיטְ וּלְעַלְרָנְט אַיז דָּעַר פָּאָרְדָּגָעָן. בַּיּוֹן 1935, הָאָבָּן אַיר זְוִוְּרָנְט אַיז דָּעַר פֿאָלְקִיס-שּׁוֹל אַיז בְּרָאוֹנְשְׁוּוִיג, נָאָר פֿוֹן יָאָר 1935, נָאָר הַיְּטָלָעָרָס קְוּמָעָן צוֹ דָּעַר מְאָכָט, אַיז מִיר, דָּעַם יִידְשִׁין שִׁילָעָר, גַּעֲוָאָרָן זַיְעָר שְׁוֹעָר צוֹ לְעַרְנָעָן אַיז דִּיְיטְשִׁיְּשָׁר גַּמְנָאָזִיעָ. אַיז פֿינְפְּטָוּן קָלָאָס, אַיז מִיר אַיְיסְגָּעָקוּרָה מְעַן צוֹ לְעַרְנָעָן צְוָאָמָעָן מִיטְוָוָזָן זַוְּנוֹן נָאָצְעָשָׁן פֿרָעְמִירָעָרָן מְיִינְסְטָעָר קָלָאָגָעָס, גַּעַמּוֹת זַיְצָעָן צוֹ דָּעַר לְעַצְעָר בָּאָנְקָה אַיז אַפְּט אַוְיסְהָעָרָן בָּאַלְיְוִידְקָוָגָעָן פֿוֹן יוֹנָגָן קָלָאָגָעָס, אַיז זַיְן בָּאַדְוִיעָר, ווּאָס עַר מִזְמָרָה זַיְעָנָן נָעָבָן אַיז יִיד. אַיר גַּעֲדָעָנָק, אַיז אַיִלְלָה 1932 אַיז הַיְּטָלָעָר בָּאַשְׁטִימָט גַּעֲבָּוִירָן אַיז בָּרְזָהָרָעָט אַיז דִּיְיטְשָׁלָאָנָד, דָּעַם שְׁלָאָסְפָּלָאָז אַיז פֿאָרְגָּעָקָומָעָן אַגְּרִיסָהָר פֿאָרָאָד, ווּאַיר הָאָבָּן דָּאָס עַרְשָׁטָעָמָל גַּעֲהָעָרָט דָּאָס „הָאָרָט ווּעַסְלָל לִיד“. דָּאָרָט הָאָבָּן אַיר אַלְס 22-יִצְחָקִיָּה בָּאַקְוּמָעָן קְלָעָפָעָן פֿוֹן מִיטְגָּלְדָעָר פֿוֹן דָּעַר הַיְּטָלָעָר-יוֹגָנְט, ווּיְלָאָר אַיר נִשְׁתְּגָעָט אַיז יִידְשִׁיקִיטִיט, הָאָבָּן אַיר אַיז שָׁוֹל, וּוּיְלָאָר מִזְמָרָה גַּעֲמָעָן קִין זְבָָאנְשִׁין גַּעֲרָאָס, אַיז גַּעֲמָעָן צוֹ דָּעַר לְוִיְּבָּנָה, דָּאָס עַר מִזְמָרָה אַיז דִּיְיטְשָׁלָאָנָד, דִּי שָׁוֹל, הָאָט מִעְן דָּאָרָט אַיְינְגָּפְּרָטִיט דִּי לִימְדָוִים פֿוֹן „וּוְהָרִיסְפָּאָרָט“ אַיז גַּעֲלָרָנְט זַיְר בָּאַנְצָעָן מִיטְ גַּעֲוָעָר. אַיז דָּעַר עַרְשָׁטָעָר לְעַקְעִיעָ, הָאָבָּן אַיר זַיְר נָאָר בָּאַטְיִיְּלָה לְקָטָט, נָאָר שְׁפָעָטָעָר הָאָט מִינְזָר פֿאָרְבָּאָטָן, ווּיְלָאָר בַּין אַיז דִּיְיטְשָׁלָאָנָד.

נאָכוֹן פֿאָרְלָאָזְן דִּי שָׁוֹל, בַּיּוֹן אַיר גַּעֲוָאָרָן אַ לְּרָנְ-

אין געטא לאידזש

מיר האבן זיר באזעצעט אין לאדרוש, אויף דער למא-
נאָוּסְקִיעַנָּגָא גָּס 28, וואָס איז געווארן אַיְנְגֶעַשְׁלָאָסָן
אין געטָא, ווען די דִּיטְשָׁן האָבָן אַיְנְגֶעַשְׁטָלָט דעם
יַדְישָׁן ווֹיזְ-קוֹאוֹרְטָאָל אין דער גְּרוֹיסְעָר שְׁטָאָט, נַאֲרָ
דעם אַרְיְנְמָאָרְשָׁן פָּוּן זַיְעָר אַרְמַיִּי קִיּוֹן פּוֹילֵן. אין דער
וּוְיְנוֹנָגָה האָבָן מַיר נַאֲר גַּעַהָאָט דָּאָס מַעֲבָל פָּוּן בְּרָאָנוֹ-
שְׁוּוִיגָה, וואָס איז אֶבעָר שְׁטָאָרָק גַּעֲפָעָלָן גַּעֲגָנוֹמָעָן. אויר
דִּיטְשָׁישָׁע מַעֲרְדָּעָר אָזְן זַיְהָאָבָן אַלְץָ צַעְגָּנוֹמָעָן. אויר
דִּיטְשָׁוָגָג פָּוּן מִינָּעָן עַלְתָּעָרוֹ. פָּוּן דער גְּרוֹיסְעָר וּוְיְנוֹנָגָה,
הָאָטָט מַעַן פָּאָר אָונְדוֹ אַיְבָּרְגָּעָלָאָטוֹת אִין צַמָּעָר. אין
די אַנְדָּרָעָר צַימָּעָרָה האָטָט מַעַן אַיְנְגֶעַשְׁוֹעָצָט פְּלִיטָים פָּוּן
דִּיטְשָׁלָאָגָד אָזְן טַשְׁבָּאָסְלָאָוָאָסִי.

א מענטשלעכע שפראר איז נישט מסוגל צו דער
צילן, וואס די יידישע באפעלקלערונג האט געהאט
אויסצרטשטיין אין לאדושער געטא. הונגער, נויט, קראנץ-
קייטן, אונטערדריךונג, שמוץ, לייז און א גוואולדליךע
ענגשאפט — איין די שטובן און אויף די גאסן. ביי
יענע שויידערלעכע באדרינגעגען, בין איר געווארן שווער
קראנק און אין אנהייב 1944 געמווט אודרכמאן און
אפעראציע, בעה וועלכער מיהאט מיר ארוויסגענומען
א ניר. ד שוערט לאגע אין דעם קראנקז-הייז האט
נאך מערד קאמפלצערט די קראאנקיט און איר האב בא-
קומען 41 גראד הייז. צופעלק האבן מײינע עלטערין זיך
דרוזווסט, און מען פירט איבער דאס קראנקז-הייז און
זוי האבן מיר גענומען א היהים, א דענק דער הייל פון
דאקטער וואלטערס פון האנאווער, וואס איז געוען מיט
אונדויז באקאנט. צו מארגנס האבן מיר דוריך אונדויז
פונצעטער געזען, ווי דיטישיעס סאלדאטן פירן אויף
לאסט-אויטאקס קראנקע מענער, פרויען און קינדער, איז
זיעירע נאכט-העמדער און שלאף-קלידער. סאיין נישט
שווער געוען צו פארשטיין, און די מענטשן ווערט
געיבורין אום תומין.

האט לאונגר איז געתא האט זיך געתשטיינט פון טאג צו טאג. אינטמאָל האבן מיר דערשפֿריט איז גאנצּן הויז א שרעקלעכּן ריח. ווי ס'האט זיך אַרייסגעוויז, האבן גערויסע שכנים באַהאלטּן אַ טויטּן אונטערין בעט און מיט אים אַוּדאי געוואָלט דערגאנצּן די אַרעמען צו-טיילונג פון 500 גראם ברויט אַ טאג, וועלכּן מ'האט באַקְומּען אויף אַ לעבענטיטימל-קארטש. די געתא-פֿאַלייעַ האט אַנטדעקט דעם טויטּן קערפֿער און די פֿאַמִּילִיעַ ווֹאַס האט אים אויסבָּאהַאלטּן, האט מען אַוּוּקְגַּעֲשֵׁיקְט אַיְוָן לאונגר.

די באפעלקיינונג אין געטא האט פון טאג צו טאג זיך פאךעלגענרט סי צולב דער שטערבלעבקיט פון הונגער אוון קראאנקייטן, ווי פון די כסטרדייקע אויסזיד-לונגען. איר בין צוויי מאל געווען באשטייטט צו וועגן. דעפארטייט, אבער ביידע מאל געקומען צויך א הייט, צו מיניע עלטערן.

די דאטע פון 24 סטפן אויגוסט 1944, אין גוט איינ-

אין אוישויז

דעת 24 סטון אוגוסט, זונען מיר אונגעקומווען אין אוישוויך. די טירן פון וואגן עפערנעם זיך און קאצעעט-לער אין געשטריפטער קלידונג, באפעלן אונדוּז מיט גשרויען: "ארהיס, אריםיס — דאס גאנצע געפער בעליך אין די וואגןען". מיר שטעלץ זיך ארים אין א רייך צו דריי מענטשן (איינער פון זוי האט באויזן מיר איין-צוריימען א סוד: "דא ווערט מען פארגאנזוט און פאר-ברענטן"). פרויען באזונדער, מענער באזונדער און ס.ס. ליט נעמון "סארטירן" דעם טראנספֿארט מענטשן. איך, מיין פאטער און ברודער שטיען אין דער רייך מיין נישט וויט פון אונדוּז, שטיען אין דער פרויענְרִי מיין מוטער, מיינע א פרינדרין און איר שוועטה. מיר הערען באפעלן "רעכטס" און "לנקס" און באמערכן, ווי מיין מוטער ווערט מיט כוח ארישגענומען פון דער רייך און געשטויסן אויף לנקס, וואס האט געמיינט — אין דער גאָז-קאמער און קראַמעאטאריע. נאר אין יונעם מאמענט, האָבוֹן מיר נאר נישט געווו Ost וואס מיינט אוישוויך, מענגעלע און זינס גלייכן. מיר דריי, דה. מיין פאטער, איך און מיין ברודער, באפעלט מען הערנות".

מִרְ קּוֹמָעַן צָו אַרְיךָ אַ פְּלָאָזֶן, וּזְ מִיהָאַט אַוְיסְגָּעַן
שְׁפָרִיטַיְ צְווֹיִי גְּרוֹיסַע מְאַנְטָלְעַן אָוֹן בְּאַפְּמָלִין דָּאָרָט
אֲוֹוּקְעַצְוָלִילִין צִירְוָנָגֶן, גַּעַלְתָּ אָוֹן וּוּרְטוֹאָכֶן, וּוָסַ מִיהָאַט
בְּבִי זַיְרָ. פָּאָר נִישְׁתָּ אַוְיסְפִּין דָּעַם בְּאַפְּעָלָ, הָאָט מְעַן
גַּעַדְרָאַט מֵיט טַוִּיטָ. שְׁפָעַטְעַר קּוֹמָעַן מִרְ אָז אַיְן אָ
דָּעַזְוַיְנְפָעַקְעַץ-קְאַמְעָרָ, דִּי הָאָרָ פָּזָן קָאָפָ אָוֹן פָּזָן קָעָרָ
פָּעָר וּוּרָן אַפְּגַעַשְׂוִירָן אָוֹן מִגְּטַ אַונְדוֹן דִּי גַעַשְׁתְּרִיפְעַטָּ
קְלִיְידָעָר מֵיט הַילְצָעַרְנוּ טְרֻעְפְּאָקָעָסָ. מֵיט גַעַשְׁרִיעָן אָוֹן
קְלָעָפָ טְרִיבַת מְעַן אַונְדוֹן אַרְיוֹן אִין אָ בָּאָרָאָקָ, פָּזָן
וּוּלְלָן מִיהָאַט אָנְכָט פְּחַדְעָר אַוְיסְגַּעַפְרַט פָּזָן דָּאָרָט
אַלְעָ אַזְיְינְגָעָר אִין דָּעַר גָּאוֹ-קְאַמְעָרָ.

עס פאלט צו די נאכט, מיר שויעדרן פון קעלט, הגם
ס'יאז ערשות אויגוסט. די קאפאט איזן בלאַק-עלטטער
לאָזן זיך ווילגיאָן איבער די נאר וואָס געקומגען קאַצעטער

מיט אלע ארבעטער פון דער פאבריך געטראבן צופוס נאָר וואָטנענטעד, אַ 25 קילאמעטער פון בראונשוויג. מיר האָבן פאָרטאנגען, אָז דאס געשטע דערפֿאָר, וויל דידי אַמעֲרִיקָאָנָּר אַרְמַנִּי דִּרְגִּינְג אַלְץ מער אָז מער אוֹן טעג, ווועָן מיר ווידער פֿאָרְשְׁפָּאָרְט אֵין לאַסְטְּ-וּ-אָגָּאָ-געָן, אֵין וועלכּוּ מעָן פֿרְט אָונְדוּעָר אַיבָּעָר גאנֶז דִּי-יטְשְׁלָאָנד. אַיד דערמָאָן זִיךְר, אָז גַּעוֹויסְן טָאגְ, הָאָט אָונְדוּעָר בָּאָן זִיךְר אַפְּגַּעַשְׁטָעלְטָל בַּיִּם לְאַגְּעָר אָין אָראָ-געָןבוֹרג, נאָר מִיר הָעָרָן אַבָּעָל צָו פְּאָרָן ווַיְהִיעָר — לאַסְטְּ-וּ-אָגָּאָ-געָן, וועלכּוּ פִּין קִין ווּ-בְּבָעָלִין בַּיִּ-לוֹדְ-בִּיגְסְּלוֹסְט. דָּרָוט הָאָט זִיךְר גַּעֲפִינְגָּו אַנְדָּר נִישְׁט פֿאָרָעָן-די-קִיטְעָר קָאנְצְעַנְטְּרָאַצְּיָע-לְאַגְּעָר, דִּי בָּאָרָאָקְנוּ — אָז דָּעַכְעָר. מִיר לִיְגָן זִיךְר אַזְוּעָק אַפְּרוּעָן אוֹיךְ דָּעַר פָּאָרָ-לְאַגְּעָר. מִיהָרֶת ווִידְעָר דָּעַם גָּוט בָּאַקְאָנְטוּן בָּאַפְּעָל צָו פְּאָרָן ווַיְהִיעָר. נאָר אַיצְעָט זַעַנְעָן מִיר גַּעֲבְּלִיבָּן אַהֲלָפְּטָ-פָּוּן דִּי הָעֲפְּטָלְגָּע, וועלכּוּ מִיהָאָט אַרְוִיסְגַּעַפְּרָט פָּוּן בְּרָאוֹנְשְׁווִיג. מִיר הָעָרָן אַרטְיְלָרִישָׁע שָׁאָסְן פָּוּן אַמְּעָ-דִּיקְאָנְעָר האַרְמָאָטָן אָז מִעְן טְרִיבָּת אָונְדוּז צְרוּיקָ אָז לְאַגְּעָר. דָּא פְּרָעָגְט אָונְדוּז דָּעַר לְאַגְּעָר-עַלְטָסְטָר, ווּ-קָאָן מִיטְוִין מִיטִּי דִּי-דִיטְשָׁן ווָאָס עֻזְוָאָקְאָרְין זִיךְר. מִין פְּאָטָעָר, בְּרוֹדְעָר אָז אַיר זַעַנְעָן גַּעֲבְּלִיבָּן אָז כּוֹחוֹת אָז מִילְרָבָּאַשְׁלָסְן צָו בְּלִיבָּן אָז לְאַגְּעָר. דָּא-קָעָגְן דִּי יְוָנָגְעָר, צַעְנָעָן יָא גַּעַגְנָגָעָן מִיטִּי דִּי-דִיטְשָׁן, אַבָּעָר בַּאֲלָד זִיךְר צְרוּיקְגַּעַעַטָּר. דִּי-סִ.ס.-לְהִיטָּזְעָנָעָן פֿאָרְשְׁוּוֹןְדָן.

דערלעבט די באפריליאונג

אין א שפערן נאכטיאג, האבן מיר ענדלאָר זוכַ
געוווען צו דערזען די ערשות אמעריקאנער סאלְדָאָן,
אונדייערע באפריערטס. נאר אין לאָגער געפינען זיך
הונדייערטער טויטען פון הונגער אין דערשעפונג. אין אונט
צעו שטאָרבּן פון הונגער אין דערשעפונג. און אונט
האָבן מיר דריי באשלאָסן צו פֿאָרְלָאָזֶן דעם לאָגער
און זיין אין נאענטטען דאָרכַ אָדָעָר שטאט — לדַ-
ביביגולדסט. אויפַן וועג האָבן מיר געפינען עפַעַס צו
עסען און באקומען גענוג כוח, צו לאָזֶן זיך אין וויתערן
רוּעָג.

אין לדיביגסלאוט זענען מיר אַנגעקוּמען אין אוונט
אוונט נאָר לאָגָע זוכנְנִישׂן, אויסגעפֿינְען אַשְׁל אָזְן דָּאָרט
אייבערגעשלאָפּן די נאָכֶט. צומְמָאָרגְּנָס האָט מעַן זִיר
אוועלעגעלאָזֶט קִיּוֹן האָמְבּוֹרְג מִיטְן גַּדְלָאנְק, אוֹ אֵין
עֲנוּגָלָאנְד וּוּוִינְט אָונְדוּרָעָס אַשְׁוּעָטְשָׁעָר. דָּעַר פָּאָטָעָר
מִיטְן בָּרוֹדָעָר זַעַנְעָן גַּעֲלִיבָן אֵין לדִיבִּיגְסְּלוֹסֶט.
נאָר אַ שְׁעה פָּאָרֶן, באָגָעָן אַיְר אַ יְוָגָעָרְמָאָן פָּוּן
אָונְדוּזָעָק לאָגָעָר וּאָס דָּעָרְצִילְט מִיר, אוֹ אֵין לדִיבִּיגְסֶ-
לְזֶט האָט זִיר אוֹיף מִיר גַּעַרְעָט אָן אַמְּעִירִיקָאנְעָר
סָאלְדָאָט. לְוִיט וּוּ עָר האָט גַּעַשְׁלְדָעָרט די פָּעָרְזָאָן אָנוֹ
וּוּ דָעַר גַּעַדְלָאנְק מִינְיָנָר האָט עַרְנְעָלָרט, האָט דָּאָס באֶ-
דָּאָרָפְּט זִין הָעִיר זַעֲלָגָנוּוֹיטְשׂ, וּאָס האָט מִיטְ מִיר

לערס. 6 פארטאג — דער אפעל. שפער טרעף איר דארט מיינעם א פרינד פון לאדזשער געטא, וואס געפינט זיך שיין עטלעכע טיג אין אוישוויז. ער דער ציילט מיר ערשת פרטימ וועגן דעם טויטן-לאגער אויש- ווייז, ווי אזווי מענטשן ווערנו פאראגאוץ און פאראברענט. פאראן א שוואכע מעגלעכקייט און האפעונג צו בליליב, אויב זיך מעלהן ווי און ארבעטער-פאכמאן און בלילבן באשעפעטיקט אויפן ארט, צי ערגעץ אנדרערש. אמבסטן — אלס שלאסטער.

נאכון אפזין 3 טעג אינעם ציגינער-לאגער דער
ויס איך זיך, או מען זוכט ארבעטע פאר דער פאבריך
פונ לאסט-אויטאסס "ביסיניג" אין בראונשוייג. די דיעעה
זעט מיר אויס צו זיין ממש אומגליבעלער. דערנאר
דערויס איך זיך, או עס רעדט זיך וועגן א פיליע פון
דער פאבריך, וואס געפניט זיך נאענט פון אוישווייז.
צומארגנס באזיוויז זיך צוויי צווילע דיטישן, וואס
זוכן ארבעטע פאר דער "ביסיניג"-פאבריך. אינעם
פון זיין האב איך דערקענט ווי דער אינזשענער פפער-
דער פון בראונשוייג. מײַן פאנטער גויט צו אים צו
און שטעלט זיך פאר אים פאר, נאר איזן קאפא נעט
שלאלגן דעם טאטן. ביימ אפעל פאראנאנט, רופט מען
אויס אונדווער דריי נעמען — און מיט 2 טעג שפער-
טער ווערט מען איבערגעפירות אין דער פאבריך איז
בראונשוייג, ביימ לעאנארד-פלאץ, אנטקעגן דער ער-
שטער של מינער, וו כהאב אין דער זולבער קלאס
געלערנט די ערשתע 2 יאר מיט מײַן פרײַנד הער
וואלואוינוויש (וונטו אים — שפטנער).

גָּלִיר נְאָכוֹן אֲנֻקּוֹם אֵין דָעַם בָּרוּאָק פּוֹנוּם לְאָגָעָר,
נִשְׁתָּוּ וּוֹיַּט פּוֹן דָעַר פָּאָבְּרִיק, בָּאָפְּעָלֶט מָעוֹן זִיר אָוִיסְ-
צְרָשְׁתָּעָלֶן צָום אָפְּעָל אָוֹן אַסְס. מָאוֹן דָעָרְקָלְעָרט, אָז
מִיר גָּעהָרָעָן צָום קָאנְצָעָנְטָרָאָצְיָעָלְאָגָעָר „נוֹיעָן גָּאמָ-
מָעַ“. עָרָ בָּאָפְּעָלֶט דִי „דָרְרִי בְּרָאָונְשָׂוִיְגָעָרָס“ אָרוֹיסְ-
צְוָרָעָטָן פּוֹן דָעַר רִי אָוֹן עָרָ וּזְאָרְנָט אָונְדוֹז, אָז מִיר
זָאָלָן נִשְׁתָּוּת הָאָבָּן קִיּוֹן שָׁוָם פָּאָרְבִּינְדָוָגָעָן מִיטָּ דִי דִיְתָ-
שִׁישְׁיָע אָרְבָּעָטָר אֵין דָעַר פָּאָבְּרִיק. פָּאָר נִשְׁתָּוּת אָפְּהָיטָן
דָעַם פָּאָרְבָּאָט — טְוִיְתְּשָׁרָאָף. עָרָ הָאָט אָפְּיָלוּ גָעָוּסָטָן,
אוֹ מִיּוֹן פָּאָטָעָר הָאָט גָּעהָט אֵין בְּרָאָונְשָׂוִיְגָעָן אָזְיָוּן
הָרִיזָן.

פונ אין לאגער אין אנדרען

צומארגנס וווערן און 80% פון אונדזער טראנספֿרט
געשיקט קיין וועכעלדָע, 15 קילאמעטער פון בראונ-
שוויג, אין און אויסערלעבן לאגעער פון דער „ביססינג“-
פאבריך, וועלכע האט איינגעארדנט איר אונטערענונג
אין און אלטער שפינערוי. אין אייז בנין האבן מיר
געארבעט און אין אַדרְבִּיאַיְקָן בנין געוווינט. אויף
יענעס ארט זענען מיר געוווינ באשעפעטיקט אַ 6 חד-
שים, דערנאָר האט מען אונדוֹן צוֹרֵק געשיקט אין דעם
לאגעער אויפָן לעאנאָרְדֶּ-פָּלָאָז. אין צוֹוישנְצִיַּת אַין אויף
דעם ארט אַנגָעָקוּמוּן נאָר אַ טְרָאָנְסְפּּֿאָרְט שְׂקָלָאָפָּן-
אַרְבָּאָעָטְעָר פון אוֹוְשְׁוִיךְ. נאָר 2 טָעָג, וווערן מיר צוֹאָמָעָן

איברגעשית קיון יאנפאן, וויל דארט האט די מלחה
זיר נאר נישט געענדיקט. הערי איז בי דער מינונג,
איז אויר זאל צוירקפאָרן קיון בראונשוויג, דארט לעבעט
מײַין געוועגענע שעפין, די פרוי אונגעער (נישט קיון
יזידישע, זי האט איברגעלעבט די קרייג אין בראונשוויג,
הערי האט זי שוין באזוכט). די פראגע איז אבער : ווי
אזווי קומ איך קיון בראונשוויג, וויל פאר ציווילע פער-
חאנען איז דער אַרײַנְפֿאָר אַהֲיָן פֿאָרְבָּאָטָן. די קַאַמְפָּאָ-
נִיעָ פֿוֹן הַעֲרֵין קַומְטָ מִיר צָו הַלְּלָפָּ. זַי שְׁטַעַלְן צָו אָנוֹדְזָעָר
די סְפָּאָזְעִיעָ אַמְּלִיטְעִידְשָׁן לְאַסְטָ-אַוִּיטָא, אַיך עַזְּ זַיְדָ-
דָּארְט אַרְיָין, מִיט אַ רְאֹוּעָר פֿאָרְשְׁטָעָקָט צְוֹוִישָׁן די
קָאָסְטָנָס. אַיך שְׁטִיגְג אַוִּיס אַין גִּיפְּהָאָרָן אָוּן לְאָזָן זַיְר
אָוּעָק אַוִּיפְּן רְאֹוּעָר קִיון בראונשוויג. לִידְעָר, מִין
70-יאָרִיקָן פֿרִינְד האָב אַיך גַּעֲמָחוֹת צְוִירָקָשָׁן צָו
הַעֲרֵי, וויל פֶּאָר צְוּוֵי פֿערְזָאָן, אַיז גַּעֲוָעָן אַ רְיְזִיק
זַיְדָן צָו לְאָזָן קִיון בראונשוויג.

אט ביר איך ווינדר אין מײַן געבעירן-שטאט בראונשטיינ. די זעלבע גאסן, די זעלבע הייזער — אבער נישט דאס זעלבע, גלייך ווי אלז'ן וואלט געשען נאָר פֿאָרֶן מבול. נאָר צו דער פֿאָרְמַלְחָמָה דיקער ווירקלעכִיַּת האָט מיך צוריך געבראָקט די באָגָעָגעָנִישׁ מיט דער פרוי אונגעָר. זי האָט מיר אויפֿגָעָנוּמָען ווי אָן אייגָעָנָם זוֹן אָון געפֿרָעָט, ווֹ אָיז מײַן פֿאָטָעָר אָון ברודער. איך דערצעיל אָיר, אָז זי זענען געבלָבוּן אָין לוֹדְבִּיגְסְּלוֹטְסַט. די פרוי אונגעָר האָט מיך אויסגעָקְלִידַט, אַיְינְגָעָקוּפִּיט נאָר נִיטִיכָע זאָכָן. מיט דער הילָךְ פֿוֹן פֿאָלִיצְיִיְשָׁעֵפֶן אָין בראונשטיינ, הער בוּכְטָעָרְקִירְר, האָט זי מיר באָז אַרגְטָמִיט אָנוּטָא.

א געועזענער העפטלינג האט מיר איברגעגעבן,
או מיין פאטער אוון ברודער זונען אריבער געפארן
אין א דארף — אוון מיר געגענן אויטא קיין לד-
מארגנס פאָר אַיך אַין אָן אַיגענען אויטא קײַן לד-
ביגסלאָט. ביז דער עלְבָא גִּיט אלְץ צו אַין אַרדענוֹג,
נאָר אַריבערטופֿאָרֶן די בריך, דארף מען אַסְפַּעֲצִיעַלְעַ
דערלוֹיבָעַנִּישׁ, ווילְיָה דֵּי עַנְגָּלְעַנְדָּעַר דָּאָרְפָּן אַין דָּעַר וְעַל-
בער ווֹאָר אַיבָּרְגָּעַבְן דָּעַם שְׂתַח די רָוּסָן. אַיך באָקָום
די דערלוֹיבָעַנִּיט פָּוֹן שְׁטָאַטְקָאַמְּנָדָאנְט אַין הָאָב די
מעגָּלְעַכְּקִיט אַריְבָּרְצָוּפָּאָרֶן די בריך — אַין לְאֹזֶן זַיְר
גְּלִיכְר אַין דָּאָרְפָּן, ווֹי מִינְעָה נָאָעַנְטָסְטָעָה מָעַנְטָשָׁן גַּעֲפִי-
געַן זַיְר. די פְּרִיד פָּוֹן אָונְדוֹזָעָר בָּאַגְּעַגְּנִישׁ אַין נִיט צָום
ראָשָׁרְבִּיבָּן.

מיין פאטער האט פון עלטסן פון דארפ באקומווע
א פערד-אווניזאגן. אלע דריי באשליסן מיר אריינצע-
פארן קיין בראונשוויג אוון זיך אינגעווארדנט אין א
וועוינינג, וויל דאס הויז פון מיין פאטער אויז געווארן
באמאברדריט. מיין ברודער באקומט ארבעת ביים ענג-
ליישן מילטער.

עלילבע טעג פאר די ימים-נוראים, האב איר ביים
בירגערמייטער איסגעפערלט א זאל אין דער הויכשול
א. ג. בענאנדרד רוסט, צו דאוועגען אין ראש-השנה אונ

געלערנט די ערשותע 2 יאָר אַין דער שול אַין בראנֶז
שוויג אָון זִין ברודער בערגנָאָרד האָט געארבעט אַין
דער פִּירְמָע אָונְגָּעֵר אַין בראנֶשְׁוֹוִיג. נָאָר דער מאָן אַיר
זִיךְרָאָן, אָן זִינְעָן עַלְתְּעָרָן אָן שׂוּעָסְטָעָר האָט מִין פָּאָטָעָר
אָן אַיר קָוְבָּר גָּעוֹעָן אַין לְאַדוֹשָׁעָר גַּעֲטָא, וּוַיְלָזֶה זַיִדְעָן
זַעֲנָעָן גַּעַשְׁטָאָרְבָּן פָּוּן הַוְּנָגָעָר. נָאָר אָ שׂוּעָסְטָעָר האָבוֹן
מִיר גַּעַנוּמָעָן צַוְּרָא, בֵּין מִיהָאָט וּדְעַפְּאָרְטִיטָרִיט.

אַיר האָב זִיךְרָאָן, אָן קִין האַמְּבָּרָגָג וּוּעָט מִיר
דָּרְרוּוּילִיל נִישְׁתָּעָלְגָּעָן אַנְקָוּמוּמָעָן אָן אַיר פָּאָר צָוְרִיק
קִין לְדָבִּיגְסְּלָסְטָט. דָּאָרטָן וּוַיְיָזֶת זִיךְרָאָרִיס, אָן הָעָרִי
עַלְגָּנוּוּוּשָׁא אָין אָ פָּאָרָאַשְׁוּטִיסְטָט אַין דער אַמְּעָרִי
קָאנְגָּרָאָרְמִי. עָר האָט פָּאָר מִיר גַּעַלְאָזֶן אִידְיעָה, אָן דָּעַם
צּוּמָּאָרְגָּנָס 6 אָוּנוֹנָט, וּוְיל עָר מִיר טְרָעָפָן אַין דָּעַם
הָאַנְדָּלָס-הַוִּזְוּן „קָאָרְשְׁטָאָט“. אַיר בֵּין גָּעוֹעָן דָּרְשְׁטוּנִינְט:
פָּוּן וּוְאנָעָן וּוַיְיָסֶט הָעָרִי, אָן אַיר גַּעַפְּנָזֶר אַין לְזָדְןָה
בִּיגְסְּלוּסְט ? אַרְוִיסְגָּעְוּזְוּן האָט זִיךְרָאָן, אָן מִיט 2 טָעַג
פְּרִיעָר, זַעֲנָעָן פָּאָרָן שְׁטָאָטָרָאָט גַּעַשְׁטָאָנָעָן רִיעָן פָּוּן
הָעַפְּטָלִינְגָּעָן, כְּדִי אַרְוִיסְצֻבָּאַקְוּמָעָן שְׁפִּיזְוּ-קָאָרְטָן. דָּאָרטָן
הָאָט עָר צּוּפְּעָלָק גַּעהָרָט דָּעַם נָאָמָעָן פְּרָעָנְקָעָל. האָט
עָר זִיךְרָאָן נָאָכְגָּעְפְּרָעְגָּט, אָן מִיהָאָט אִים גַּעַזְאָגָט, אָן אַיר
הָאָב זִיךְרָאָן קִין האַמְּבָּרָגָג. הָעָרִי האָט אַבְּעָר גַּעַ-
וּוָסָט, אָן אַין יְעַנְּרָאָר גְּרוּיסְעָר פָּאָרִיט-שְׁטָאָט וּוּלְעָלָאָר
נִישְׁתָּעָלְגָּעָן אַנְקָוּמוּמָעָן, וּוְיל דָּעַר אַרְיבְּעָרְפָּאָר אַיבָּעָר
דָּעַר עַלְבָּעָאָן נָאָר נִישְׁתָּפָּאָרְזִיכְעָרָט. האָט עָר נָאָכְ-
גַּעַשְׁקָט דָּעַם יוֹגְנְטָלָעָכְן, עָר זָאָל מִיר אַומְּקָעָרָן פָּוּן
וּוְגָן

ס' איז זיך גאנרטיט פאָרגוּשׁוּלְעַן די פֿרײַד און אַיבָּער
לעבעונג, ווען איך האָב זיך געטראָפַן מיט הערין. זיין
ערשטע פראגע איז געוועג, צי לְעֵבֶת עַמְּעַץ פֿון דער
פאָמִילְיאַ. נאָר אַיר, לְזִידָעַר, האָב געמוֹת אַים דער-
צַיִלְדַּן דעם אָומְגָלְקַן מיט זיין נַעֲנְטַסְטַע אַין לאָדוֹשָׁר
געטע. מיר האָבָן פֿאָרְבָּעָנְגַּט צוֹאָמְעָן אַ גאנְצָן טָאגַ.
ער האָט אַיבָּער געלְאָזַט זיין אַדרָּעָס אַון געבעָטָן אַים
בָּאוֹזָן אַין זיין קָאמְפָאַנְיַע, וועלְכָּעַ האָט סְטָאָצְיָאַנְיַרְט
אַ 35 קִילָּאָמְטָעָר פֿון שְׂטָאָט. מיר איז געלְגָּגָעַן צַ
שָׁאָפָּן אַ פֿעַרְדַּ-אַזְּנַ-וּזְּגַן, נאָר בְּהָאָב נִישְׁתַּגְּוּסְטַּה
אָזְוִי זיך צו באָגִינְזַּן מיט דעם פֿרִיפְּסִיקַן באַשְׁעָפְּעָנִישׁ.
איַן מיר געקוּמָעַן צו הַילְפַּךְ דער יְוָגָּנְטָלְעָכָר יוֹסָף
וַיּוֹסְבָּלָט אַון אַ דָּאנְק אַים, זענעָן מיר שְׂוִין בַּיּוֹד
צַעְגָּפָאָרַן אַין דָּאָרָפַ, ווֹז הָעָרִיס אַיִּינְהִיָּט האָט זיך
געפְּנִיעַן. (בַּיְּ הִינְנָת הַאלְטָן מִיר אַן פֿרִינְדָּשָׁפְּט מִיט
יוֹסָף וַיּוֹסְבָּלָט, וּאָס וּוֹיְנִיט אַין פֿאַרְיזַן). ווען מיר
זענעָן אַנוּגָּעָקְוָמָעַן אַין דער אַמְּעָרִיקָאַנְעָר מִילְּטָעָרִישָׁעַר
אַיִּינְהִיָּט, אַין אָונְדוֹן גָּעוֹאָרַן בָּאוֹוּסְטַּ, אַז הָעָרִי זַעַלְ-
גָּאוֹוּשָׁס אַין דער שָׁעַךְ פֿון דער קִיר פֿון זיין קָאמְפָאַנְיַע
— אַון דָּאס עַרְשָׁטָע מַאלַ, וּאָס אַיר אַון וַיּוֹסְבָּלָט
הָאָבָן נאָר פֿילְיָאָרְן, גַּעֲקָעָנְטַעַן צַו דַּעַר זַעַט...)

צוריק אין בראנשוויג

מיט עטלעכע טאג שפער איז מיר געווארן באוועסט,
או די קאמפאנגע אין וועלכער עס דינט הערי, וערט

בא בוטס אויפן נאמען פון די חסידי אומות העולם אונ
האט דארט באקומען דעם געהערקן אטעסטעט. מיר
האבען אויך געלאנצעט 1000 ביימער אין א זאלד הונטער:
וירשלם, מיט דעם אונפעריפט אויך אונ אנדענק-טאול
ווען דו ווילסט בליבון, מיר ליעזן.

זיענדייך אין לובלין, האב איר און מיין פרה בזוכט דעם בית הקברות אויף דער וואלעטשניך-גאָס (פאר מלחה – אוניעצקֿאָ), ווּ שרה מיט איר שועס-טער האבן זיך אויסבאָהאלטן אין דער מלחה-צעיט. דאָרט הָאָט מען אויך קוּבָּר געווען אַירע נאענטשטע. אין שטאט האבן מיר זיך דערווסט, אָז די שטאט-פאר-וואָלטונג פלאַנְצִיט צו פֿאוֹרוֹאַנדְלָן דעם גוֹיסִין שטח פֿון דער מאָנטן בֵּית-הַקְּבָּרוֹת אין אָפָּרָק. אָדָּאנְק דער אַינְטְּרָוּעָנֶץ פֿון בִּיסְקוֹפְּ פֿאַדרְעַמְבְּנִיאָק, האָב אִיר זיך געטראָפָּן מיטן שטאט-פֿרְעַזְיָדָעָנט פֿון לְבוּלִין, אין באָ גְּלִיטְינְגָּן הרב יהודָה אַברָּאַמְּאַוִּישָׁן פֿון יְרוּשָׁלָם אָוֹן הָעָר שְׁלֹם האָרוֹויִיךְ פֿון אָגָּדָה יִשְׂרָאֵל פֿון אַנְטְּ וּוּרְפָּעָן, וּוָאָס האָבָן זיך דֻּעְמָאָלָט גַּעֲפִינְעָן אין לְבוּלִין. צְיִי גַּעֲהָרָן צָום אָגָּדָה יִשְׂרָאֵל-קָאַמִּיטָּעָט פֿאָרָן לְבוּלִין-גַּעֲרָן יִדְּשִׁין בֵּית עָלָם. דער שטאט-פֿרְעַזְיָדָעָנט האָט אָונְדוֹז זַיְעָר וּוּרָעָם אוּפְּגָעָנוּמוּן, נַאֲר דַּעֲרָקְלָעָרט, אָז דער גַּאנְצָעָר עַנְיָן אוּזְּפָּהָעָנִיק פֿון דער רַעֲלִיגְיָעָס-

עַפְתִּילוֹג פָּנָן לָבְלִינֶר וּאַיְעוֹאַדָּע, ט. ווּלְק. צומָאָרְגָּנָס זָעֵנָן מִיר אֲוֹעֵק אַיִן בָּאַרְפּוּעָנָם אַמְּט. ווּוּ מַאֲגִיטָעָר אַנְדוּשָׁעִי סָאוּוֹצָקִי הַאֲטָט מַסְכִּים גַּעֲוָעָן מִמְּטָא אַונְדוּעָר פָּאַרְשָׁלָאָגָּו צָו פָאַרוֹאַנְדָּלָעָן דָּעַם בַּיַּתְהָקְבָּרוֹת אַיִן אַגְּדָעָנְקִשְׁטָאָט לְזָכָר דָּעַר יִדְישָׁעָר לְבָבָלִין אָוֹן אוּיר אַדוּרְכְּפִירָן אַרְעָנָאַזְעִיעָס פָּוּנָעָם אַלְטוּבִּית הַקְּבָּרוֹת אַוְיָחָד דָּעַר שָׁעָנָא גָּאָס. אַוְיָחָד וּוּיְתָעָר-דִּיקָּן צְוָאָמָעָנְטָרָעָפָּעָמִיטָן וּאַיְעוֹאַדָּע, שְׁטָאָט-פְּרָעָזְדָעָנָט אָאוֹן אַונְדוּעָר פֻּעָרְזָעָנְלָעְכְּבִיטָן, אַיִן עַנְטְּגִילְטִיךְ בָּאַשְׁטָעָ-שִׁקְטָט גַּעֲוָאָרָן דָּעַר פָּלָאָן וּוָאָס שִׁיר בַּיְדָע בְּתִי-עַלְמִינָס. וּדְעָר וּוּנְטָשָׁ פָּנָן מִין פְּרוּי אָוֹן מִיר אַיִן גַּעֲוָאָרָן דָּעַר-פִּילְטָן

ריבוטוועש בעייחות
לזבלין, וואס זענען געפאלץ א קרבן פון די הייטלאַ-
קער מאונומענט לזכר די איבער 50 טויזנט יידן פון
גיניען דעם בית-הקבורת, וועלכער וועט זיין א בכבודו-
טע זומער-חדשים, וועט פארכומען דער אקט פון בא-
פלענער און פאללאָנען. מיר גלייבן, און אין די נאענטס-
אויף דער טראָסָע אַנטווערטפֿעָן-לוּבְּלִין. מיר הייטן צו,
אין די לעצעע 3 יאָר, געפֿין זיך אָפְּט מיט מײַן פרוי

מי, דעם ייד פון דער דיטשישער שטאט בראונזוויג, איז גווארטן נאענט צום הארכען דער זכר פון איזאָה היסטארישער יידישער שטאט, ווי ס'איַן געווען לובליזן — און דערפֿאָר האָב איך אַדְאָפּטִירֶט דעם געדאנק, או מען טאָר נישט לאָזן אין פֿאָרגענסקייט די ריבֿע געשיכטע פון דער שטאט.

איבערזעט פון דיטש : ד. ש.

יומ-כיפור. בי-דר ענגלא-שר מאנט בא-קומו-ן מיר א-
מי-לטערין-ר אַבְינָעֶר. דעם צו-ויטן טאג רַאַשׁ-הַשְׁנָה
דער-ציילט מיר א געו. העפֿלִינְג, אֹז אַין וואַלְפְּסְבוֹרג
געפֿינְט זיך מײַן פָּאַטְעָרָס אַ קְוִוְוַעַן מֵיט אַיר טַאַכְטָעָר,
וְואָס האַט מֵיט נָאָר דָּרְיִי יְוִידְשָׁה מִיְדְלָעָר אַיבְּעָרָגָע-
לְעָבֶט דֵּי מְלַחְמָה אָוִיךְ אַרְיִישָׁ פָּאַפְּרִין. פָּאַרְשְׁטִיט זיך,
אוֹ אַיר בֵּין גַּלְיִיךְ גַּעֲפָאָרְן אַהֲיוֹן אָוֹן גַּעֲבָרְעָנְגָט קִיּוֹן
ברָאָנוֹשְׁוִוִּיגְ דֵּי קְוִוְוַעַן מֵיט דָּרְעָר טַאַכְטָעָר אָוֹן דֵּי דָּרְיִי
מִיְדְלָעָר. צוֹוִישָׁן זַי — מִין אִיצְטָקָעָ פרְוִי שָׁרָה באָס
פּוֹן לְבָלִין, אַיר שְׁוּעָטָעָר מַארְיָה אָוֹן נָאָר אַ מִידָּל.
דעם 11 טַן סְעֻפְטוּמָבָעָר 1946, האָבָן מִיר גַּעֲהִירָאַט אָוֹן
דעם 4 טַן אַוְיגָסְט 1947 אַיז גַּעֲבִירָן גַּעֲוָאָרָן אָונְדוֹזָעָר
זֹו חִימָ, אוֹפְּן נָאָמָעָן פּוֹן מִין פְּרוֹיסָ ברְדוֹדָעָר פּוֹן
לוּבְּלִין, וְואָס אַיז אָוּמְגַעְבָּרָאַכְט גַּעֲוָאָרָן אַין מִידָּאָנָעָךְ
דעם 4.12.44 (מִיר באָזְצָעָן וְועָגָן דעם אָן אַפְּיצְיעָלְן דָּא-
הוּמְזָנוּן פָּתָן מִידָּאָנוּבָה).

אין יאר 1947 עפנ איר א יובעליר-געשעפט אין ברואנשויג און און אפריל 1949 זענען מיר עולח קיין ישראאל. צולב מײַן פראפעסיע, פאָרְן מיר קיין אנט ווערטען אין אוגוסט 1954, ווּ כ'האָב אויפגעשטעלט

DIACEM N. V. פירמע-אַמְאָנְטָן-דִּיאָכֵם

לובלייז אנטווערפען — טראסן דער אויפט

שווין 36 יאר, איז מיר ווינוינען איז דער בעלגיישער דיאמאנטען-שטאט אנטווערבען, נאָר איז די לעצעטיע יאָרַן באָזוכן מיר אָפֶט לְבָלִין — אָז צוֹלֵב פֿאלְגַּנְדִּיקָע סיבות:

מיין פורי שורה האט זור אפוגעראטערווערט פון די הייט-
לעריסטישע מערדער, אָ דאנק דעם גלח יאן פאָדאמְבּ-
ניאָק פון לֹובְלִין. אַיר שטראָבוֹנוֹג אַיז געוֹתעַן צוּ באָזּוֹן
די שטָאָט אָזְן אָפְּדָאנְקָעָן אִירַע רַעֲטָעָרָס. עַרְשַׁת אַין יָאָר
1983 געלָונְגַּט אָונְגַּז, נָאָר אָסֶר בָּאָמְיָאָונְגַּעַן, צוּ בָּאָקוּ-
מָעַן אָז אַרְיִינְפָּאָרְ-וּיזָעָ קִין פּוֹלִין. אָזְן לֹבְלִין הָאָבָּן
מֵיר זַיְךְ דָּעָרוֹוֹסֶט, אָז דָּעָר גָּלָח וּוּוִינְט אָזְן טַשְׁעַמְיָעָרָ-
נִיקִי. אַיְדָעָר מֵיר זָעָנָעָן גַּעֲפָרָן אָהִין, הָאָבָּן מֵיר בָּאָ-
חוֹכְטָן מִידְיאָנָעָק. סְאיַין פָּאָר אָונְגַּז גַּעֲוָעָן אָשְׁרַעְלַעְבָּעָ-
אַיבָּעָרְלַעְבָּוֹנוֹג צוּ עַזְן די אַיבָּעָרְגַּעְלַעְבָּעָנָעָ גַּאֲזִיקָּמְעָרָן,
קְרֻעָמְאָטָרְיעָ, בָּאָרָאָק, די שִׁיר, בְּרִילְזָן אָזְן טָאָשָׁן פּוֹן
די אָמְגָעְקָומְעָנָעָ, וְאָוִיר דָּעָם מְאָנוּמוּנָעָט.

אין טשעמעירנקי האבן מיר געטראפען דעם גלח פאדעטניאק, וואס האט אוואאנסירט אין דער גייסט לעכער הייערטליך און געווארן ביסקופ. בעת דעם צווזעמענטערעפ מיט אים, האט ער געזאגט צו שרהין: „געדרענקסט ווי האסט מיר געזאגט, ווען ביסט גע- קומען צו מיר אין לובלין, אין 1942 — אויב איר, הער גלח, וועט וועלן, בליבון מיר לעבען... (זע די זרביגוועט פון שטדט פֿרְנַבָּרְגֶּל אַטְמָה ז' 8)

אין יואר 1986, האבן מיר פארבעטן דעם ביסקופ קיין אנטווערפען או צוואמען מיט אים געפליגון קיין ירוש-לים, ווערד האט אין דער אליעע פון ייד ושם געפלאנצעט

אין דערCAFRIITER לונליין – מיט 45 יאר צורייך

רישטישן גהינום. אבער דאס אלץ אויז נאר געווען אַנְגָּפָע טרייסט אַנטְקָעָגָן דער גראַיסְטָר בָּרָאָר, וועלכָּע האָט געטראָפָן אַשְׁטָאָט, וועלכָּע פֿאָרְנָעָמֶט אַבָּזְוָנְדָרָעָן אַרט אַין דער געשיכְטָע פֿוֹן פֿוֹילִישָׂן יִידְנָטוֹם, מֵיט אַירָעָה תלְמִידִי חֲכָמִים, גָּנוֹנוֹם, גָּלְעָלְרָנְטָע, פֿעָנְזְ-מַעְנְטָשָׂן אָוֹן די 45 טוֹיזָנְט יִידְיָשָׂע נְפָשָׂת, וואָס האָבָן גָּלְעָלְבָּט אַין שְׁטָאָט, וועָן אַירָהָבָן זַי פֿאָרְלָאָזָט מֵיט 5 יִאָרָ צְרוּיךְ.
אמְתָדְיקָע שְׁפָרָן פֿוֹן אַמְּאָלִיקָן יִידְיָשָׂן לְוָבְּלִין — האָבָן אַירָ נִישְׁתָּגַעַפְּנוּן.

ב

אין דער חַרְבָּעָר שְׁטָאָט האָבָן מִיר געטראָפָן אַקוּזִיָּה נְפָוֹן לְעַנְטָשָׂנָע, וואָס האָט גְּעוּווֹינָט אוּף לְבוֹאָרְטָאָוָסָה קָע 31 אָוֹן תָּאָקָע גַּעַהָאָט אַמְּגָלְעָבָקִיטָּע צַו פֿאָרְבָּלִיבָּן דָּאָרָט עַטְלָעָבָּע טָעָג. דָּרְגָּנָאָר האָבָן מִיר אוּף צִרְוָלָה נִיטְשָׁעָגָס גַּעַדְוָנָגָעָן אַו וּוֹיְנָגָגָן פֿוֹן צּוּוִי צִימָעָרָן בַּיִּהְרָאָה אַפְּוֹילִישָׂעָר פְּרוּיָה.

דָּעַם צּוּוִיטָן טָאגָן נַאֲכָן אַנְקָומָעָן קִיּוֹן לְוָבְּלִין, בֵּין אַירָ אַזְוָעָק אַין הוֹיְזָן אוּף שְׁעָרָאָצָע גָּאָס נְוָמָעָר, 3, וּוּמִיר האָבָן גְּעוּווֹינָט. די טִירָן פֿוֹן אַונְדוֹזָעָר קְלִינָעָר וּוּוִיָּה נְנוּגָה האָט גַּעַעְפָּנָט אַפְּוֹילִישָׂעָר פְּרוּיָה. אוּף דָּעָר וּוָאנְט אַנְטָקָעָגָן אַיז גַּעַהָאָגָעָן דָּעָר גַּעַקְרִיעָקְטָעָר יְשָׂוָה. דָּעָר צְלָם מִיט יְעֻזָּוָן, אַין דָּעָר דִּירָה פֿוֹן בִּינְעָמָל קְאָצְקָעָר, האָט מִיר שְׁטָאָרָק דְּרָעִישְׁטָעָרָט. אַירָהָבָן אַפְּלִיאָוּ נִישְׁתָּגַעַפְּרָה רְעָאָגָירָט, וועָן די פְּרוּיָה האָט מִיר נִישְׁתָּגַעַפְּרָה גַּעַלְאָזָן אַיבָּעָר דָּעָר שְׁוּעָל אָוֹן גַּעַגְּבָּן אַנְצָוּגָהָהָרָג, אָז בְּבִין אָז אַומְגָעוֹנוֹנְטָשָׁעָנָעָר גַּאֲסָט.

לְבוֹאָה האָט דֻּעָמָאלָט גַּעַשְׁוֹאָנְגָּעָרָט אַין פְּעָרָעָן חֲדָשָׁ, מִיט אַונְדוֹזָעָר צּוּוֹיטָן זָוָן. מִיר זָעָנָעָן גְּעוּווֹן צּוּפְרִידָה, וואָס יְעַדְןָזָטָאָגָן האָט מַעַן גַּעַטְרָאָפָן נִיעָ פֿנְיָמָעָר פֿוֹן באַקָּאנְטָע יְדָוָן. פְּרִידָאָזָן טְרוּיְעָר האָט בַּיִּמְרָאָוִיסָה גְּרוּפָן די באַגְּעָגָנָישׁ מִיט צּוּוִי לְבָלְינָעָר שְׁנִידָעָרָס, וואָס האָבָן בֵּין דָּעָר לְעַצְטָעָר מִינְוָת גַּעַרְבָּעָט אַיְפָן „זָמָעָקָה“ אָוֹן זַי אַיז גַּעַלְגָּגָן זַי צַו רְאַטְעָוָהָן פֿוֹן דָּעָר תְּפִיסָה, אַין וּוּלְכָעָר די דְּרִיעָשָׂע רְוֹצָחִים האָבָן אַדוּרְכְּגָעָפִירָט מְאָסָן-עַקְוּזְקָעִיסָּע, אַיְדָעָר זַי האָבָן פֿאָרְלָאָזָט די שְׁטָאָט.

אוּפָן פֿוֹילִישָׂן טָאגָגָה האָבָן אַירָ געטראָפָן פֿאָרְקִיְּפָן בְּרוּיטָן די נִיאָנָעָ, וואָס האָט גְּעַדְיָנָט בַּיִּמְרָאָוִיסָה, די פְּרוּיָן פֿוֹן צְדָקָה וּוּצְעָנְפָּלְדָּ (פֿוֹנָם פֿרְכְּטָן-גַּעַשְׁפָּט). וועָן אַירָהָבָן זַי גַּעַפְּרָגָט, וואָס אַיז גַּעַשְׁעָן מִיט מִין שְׁוּעָסְטָעָר, האָט זַי נִישְׁתָּגַעַפְּרָה. שְׁפָעָטָעָר האָבָן אַירָ זַי דְּרָרוֹוָסָט, אָז זַי פֿאָרְנָעָמֶט די וּוֹיְנָגָגָן פֿוֹן מִין אַומְגָעָקָומָעָגָר שְׁוּעָסְטָעָר, שְׁוֹאָגָעָר אָז קִינְדָה. אָז יְדָוָן אַין שְׁטָאָט האָבָן מִיר גְּעוּווֹרָנָט, אַירָ זַי דְּרָרוֹוָסָט, אַינְקָוֹן די וּוֹיְנָגָגָן, וּוּילְמְקָאָן מִיר הַרְגָּעָנָעָן, וּוּיְדָס האָט שְׁוֹין דֻּעָמָאלָט פֿאָסְטוֹט מִיט נִישְׁתָּגַעַפְּרָה. וּוּיְדָעָרָמָאָנָט, אַיז דָּעָר קָאָמִיטָעָט אוּף יְדָוָן 8

משה קָאָרָן

א

אין חָודֶש יְוָלִי 1945 זָעָנָעָן מִיר, עַוְאָקָוָאָרְטָעָ פֿוֹן סָאָוִוִּיעָט-רְוָסְלָאָנָד, אַנְגָּעָקָומָעָן קִיּוֹן לְוָבְּלִין, די שְׁטָאָט, וּוּסָס אַיז דֻּעָמָאלָט גְּעוּווֹן די הַוּפְטָשָׁטָעָט פֿוֹן פֿוֹילִזָּן וּוּלְכָעָה אַירָהָבָן יִדְרִיעָר פֿוֹן דָּעָר זַעַקְסִיְּאָרִיקָעָר, הַיְּטָלְעָרִיסְטִישָׂעָר אַקְוָפָאָצָעָ. דָּעָר אַרְיוֹסְפָּאָר אַינְעָם עַוְאָקָוָאָצָעָוָאָגָאָן האָט זַיְרָ אַנְגָּהָהָבָן אַין דָּעָר קָאָזְכָּסְטָאָנָעָר שְׁטָאָט דַּשְּׁאָמְבָּול, וּוּאַירָהָבָן אַיז מִיט 3 אָוֹן אַהֲלָבָן יִאָרָ פֿרִיעָר חַתְּוָנָה גַּעַהָאָט מִיט מִין פְּרִויָה לְבוֹבָּ. אַוְיָפָן לְבָלְינָעָר וּוּאָקָזָאָל זָעָנָעָן מִיר אַוְיָסְגָּעָשְׁטִיגָּן אַכְּטָ פֿעָרְזָאָן: אַירָ, מִין פְּרִויָה, אַירָ מִוּטָעָר שִׁינְדָּל, אַונְדוֹזָעָר זָוָן שְׁלָמָה, לְבָאָס בְּרִידָעָר יִאָנְקָל אָוֹן מְשָׁהָלָע אָוֹן אַירָ שְׁוּעָסְטָעָר לְאַהֲלָע מִיטָּן מִיןָה וּוּגָנָגָר. פָּאָרָ מִיר, דָּעָם אַיְנָצְעָקָן פֿוֹן דָּעָר מִשְׁפָּחָה, וּוּסָס אַיז גַּעַבְּרִין אַיז אַוְיָסְגָּעָוָאָקָסָן אַין לְבוֹבָּ. לְיִזְ, האָט דָּעָר עַרְשָׁטָעָר בְּלָק אַוְיָקָדָעָר שְׁטָאָט אַנְגָּעָיָה וּוּאָרְפָּן אַן אִימָּהָ מִיט אַירָ אַוְיָסְעָרְלָעָכָן אַוְיָסְעָזָן אַוְיָזָבָן פֿאָרְקָלְעָמָט דָּאָס הָאָרָץ מִיט אַגְּפָלִיל, אַז די באַפְּרִיטָעָ שְׁטָאָט אַיז דָּאָר, בְּעַמְּ, אַירָ פְּרִיָּ פֿוֹן יְדָוָן... אַמְּתָ, אַיְזִישִׁ-גַּעַזְעָלְשָׁאָפְטָלָעָר לְעַבְּן האָט זַיְרָ אַיְנָגְעָשְׁטָעָלָט, וּוּאַירָ נְאָר די הַיְּטָלְעָרִיסְטָן זָעָנָעָן פֿאָרְטָרְבָּיָן גְּעוּווֹאָרָן פֿוֹן לְוָבְּלִין, סִיאָזָ אַבָּרְגָּעָוָעָן אַיז טְרָאָגִישָׁ מִינְיָאָטָוָרָפָן.

דָּעַם וּוּסָס אַיז גְּעוּווֹן בַּיִּזְעָמָן דָּעָמָעָר. מִין לְוָבְּלִין אַיז אַינְעָרָת תְּקוֹפָה גְּעוּווֹן דָּעָר וּוּכָּיָה טִיקְסְטָעָר אַדְרָעָס פָּאָרְדָּעָס וּוּלְדָעָר, „אַרְישְׁעָר זִיטָ“ אַזְנָה פֿוֹן די גַּעַטְאָס, בְּוּנְקָעָרָס, וּוּלְדָעָר, מִיהָאָט מִיר דְּרָעִיצְיָלָט, האָבָן גַּעַקְוָמָעָנָעָן, צְוָמָאָרְגָּנָס נְאָר דָּעָר באַפְּרִיאָוָגָן, די נִיצְוָל גְּעוּוֹאָרְעָנָעָן, צְוָמָאָרְגָּנָס, מִיל, אַינְעָם הוֹיְזָן פֿוֹן זַיְרָ אַיְנָגְעָרְדָּנָט אַיז שְׁלִימָאָקָס מִיל, אַיְנָמָה זַיְרָ אַיְנָגְעָרְדָּנָט אַיז נִישְׁתָּגַעַפְּרָה גָּאָס (וּוּיְשִׁינְקִיעָגָא) אַזְנָה. נְאָר דָּעָר נִישְׁתָּגַעַפְּרָה גַּעַבְּיָדָעָ פֿוֹן יִ. לְ, פְּרִץָה אַזְנָה שְׁטָאָט פֿאָרְעָנְדִיקְטָעָר גַּעַבְּיָדָעָ פֿוֹן יִ. נְאָר דָּעָר נִישְׁתָּגַעַפְּרָה — סִיחָאָט שְׁוֹין פֿוֹנְקָעְזָאָנָרְטָה הוֹיְזָן. נְאָר דָּעָר קָאָמִיטָעָט אַיז פְּרִישָׁעָר קָאָמִיטָעָט אוּף רְבִנָּעָ, 8, וּוּמִיהָאָט באָקוֹרָד מִינְעָן די עַרְשָׁטָעָה הַלְּפָאָזָן אָזְנָה זַיְרָ דְּרָעְוּוֹסָט וּוּגָעָוָן אַזְנָה אַפְּגָעְפָּעָנָעָם קָרוּבָּ, פְּרִינְדָּעָיְזָן, מִיט וּוּלְכָעָר, מִיט וּוּלְכָעָר לְעַבְּרִילָעָר, מִיט וּוּלְכָעָר עַס זָעָנָעָן גְּעוּווֹן באַהֲגָעָן דִּי וּוּנָעָט פֿוֹן די קָאָמִיטָעָט-צִימָרָן, פֿוֹן קָאָרִיָּ. דָּאָר אַיז אוּף דָּעָר גָּאָס, בַּיִּם אַרְיָנְגָּאָגָן.

אַירָהָבָן זַיְרָ דָּעָר גָּאָס, בַּיִּם אַרְיָנְגָּאָגָן. שְׁוֹין אַיז יִדְיָשָׁר רְאִדְיָאָ-סְטָאָצָעָ, אַנְגָּעָפָרִיטָ פֿוֹן יִאָנָס טְוּרָקָאָו אָזְנָה זַיְרָ, די אַקְטָרִיסְטָעָדָיָן דִּיאָנָא בְּלוּמָעְנְפָעָלָ. אַפְּלִיאָו אַיז יִדְיָשָׁר לְטַעַרְאָטָן-פֿאָרָאָיָן האָט דֻּעָמָאלָט אַנְגָּהָהָבָן פֿיָּרָן זַיְרָ טְעַטְיָקִיטָן אָזְנָה זַיְרָ הַיְּסָטָאָרָיָן רְיָשָׁע קָאָמִיסְיָעָ, אַנְגָּעָפָרִיטָ פֿוֹן דֶּרֶר פְּלִיפָּ פֿרִידָמָאָן, האָט שְׁוֹין צְוָנוֹיְפָגְזָאָמָלָט הַוְּנְדָעְרִיטָרָגָרָבָן דָּעָם הַיְּטָלָעָ-די, וּוּסָס האָבָן זַיְרָ גְּעוּווֹן אַיבָּעָרְצָוּלָעָבָן דָּעָם הַיְּטָלָעָ-

פון די בגיןן אונז זי דערשאָסן, אַדער געווֹאָרְפּוֹן דורך
 בענטער.
 מיר האָבָן געווֹאָלְט אַיבָּרוֹאָרטָן דעם געבורט פֿוֹ
 אָונְדוֹזֶעֶר זֹוּ, כְּדִי זֵיר לאָזֶן אַין וועג אַריַין מיט דער
 גאנְצֶעֶר משְׁפָחָה.
 אַין חָודֵש יָאנָאָר האָט אָונְדוֹזֶעֶר פָּאָמִילְיָע אַיבָּרְגָּעַ-
 לְעָבֶט אַ שְׂרָקָעַלְבָּכָּבָּר טְרָאָגָעְדִּיעַ, מִיטְן דְּעָרָמָאָרְדָּן דְּוָרָ-
 פָּאָלָאָקָן מִינְזָוָאָגָעָר יָאנְקָל, דָּעַר בְּרוֹדָעָר פֿוֹן לוּבָאָן,
 אַין דָּעַר שְׁתָאָט בְּעַלְעָם, וּזְאָס אַין גַּעֲוָעָן דָּעַר גַּרְעָנָעָ-
 פּוֹנְקָט, וּוּ סְהָאָבָן זֵיר אַפְּגָעַשְׁטָעָלְטָן דִּי עַשְׁלְאָגָעָן מִיטְ-
 דִּי פּוֹוְילְישָׁע יְזָוָּג, עַוְאָקָאוְאִירָטָע פֿוֹן רָאָטָן-פָּאָרְבָּאָנד.
 אָונְדוֹזֶן אַין שְׁוֹעָר גַּעֲוָעָן אַיבָּרְעַצְוָטְרָאָגָן דָּעַם שְׁוֹעָרָן
 קְלָאָפָּ, דָּעַרְצָוּ נָאָר אַין אַ צִּיטָּ, וּזְעָן פֿוֹן די דָּרִי אַין
 אַ האָלְבָּן מִילְאָזָן יְידָן אַין פָּאָרְמָלְחָמְהָדִיקָן פּוֹלִין, זְעָנָעָן
 אַיעָצָט פָּאָרְבָּלִיבָּן אָפְּשָׁר אַ צְוּוִי הָנוֹנְדָּעָרט טוֹזִוְנָט. אַוּן
 אַוִּיר די קְלִינְגָּעָ צָאָל נִיעּזָּל גַּעֲוָאָרְעָנָעָ, זְעָנָעָן גַּעֲוָעָן
 "גְּרוֹיס אַין די אוֹיגָן" פֿוֹן די אַנְטִיסְטָעָמִיטָן, וּזְאָס האָבָן
 גַּעֲוָאָלְט פָּאָרְעַנְדִּיקָן די מְאָרְד-מְלָאָכָה פֿוֹן הַיְּטָלָעָן.

丁

א געווישע סאטיספאקטיע האבן מיר יא געהאטע. אין הארבסט 1945, אין אין לובלין פארגעקומווען דער פראי-צעט קעגונ די קרייגס-פארברעכער, וואט האבן פארונגומווען הייכע אמטען אין טויטן-לאגער מיידאנעך. אין אין אפער-געם אויטא האט מען די רוצחים געפירות איבער דער שטאטע בעז מיידאנעך, וו אופנן ארט פון זייןער באגאנ-געגען פארברעכנס, האט אויך זיין געווארט די תליה. טויזנטער איינוינוינער פון שטאטע האבן באגאליט די מערדער. רויארטמייער האבן פארציגן די שטרוק אויך די העלזער פון די נאצישע רוצחים און דערבי גע-ווארכנט, איז איז אוף וועלן האבן די אלען, וואס ווילן אנהיבן מיט>Rוסלאנד.

נאמן געבורט פון אונדזער זון, וועמען איך האב א-געגען געגעבן בינעמל, אויפן נאמען פון מייז גאטזע-ליקו פאטער, דער קדוש, האבן מיר אין חודש מערץ 1946 פארלאוט לובלין, ווען דאס קינד אין שיין אלט געווונן 3 חדשים. דער ציל איך געווונן — קודם צו פאר-לאזן פויל. מיר זענען אוועק קייז שטשטשין און נאמן באצעאלן א גרעגעץ-شمוגלאער 200 דאלאר, זענען מיר אויך "לינקע" דאקומונטו, אנגעקומווען אין און נהרא"א-לאגער אין בעילן.

דארט האט זיך אונגעחויבן א נוי קאפיטל פון אונדזער לעבען.

או איר שיקט אונדו צו אן ארבעט צו פארעפנטעלען אין „קול לובלין“ — שריביט עס אן דיטילעך, אויף איין זייט פון פאפריר און דער עיקר — צווישן איין שורה און דער צווייטער לאוּן פרײַ ארט, „שיטער אונַן לופטיקס“.

געווען דאס צענתראַלע אָרט פֿאָרְן צוֹזָאמָעָנָטָרָעָפּן זִיר
פֿוֹן יִידֶן אֵין דָעַר באָפְּרִיטְעָר שְׁטָאָט. אָוֵר דָס הוֹיז
אוּפֿיך לְבָאָרְטָאָוּסְקָע 8, וּוֹ סְהָאָבָן גְּעוּוִינִינְט בְּלִיזְיִדֶן,
אֵין גְּעוּוֹן אַוְיכְּטִיקָר טְרֻעָפּ-פְּוֹנָקְט, שְׂוִין אַפְּגָעָרָעָדָט
פֿוֹן דָעַר יִדְישָׁעָר קִינְדָעָר-הַיִם אוּפֿיך קְרָאָקָעוּסָר פֿאָרְן
שְׁטָאָט, צִי דָס פֿרְצָהָוִיז אַוְיכְּטוּאָרָעָק, מִיט וּוּלְכָן
עַס הַאֲטָט פֿאָרוֹאָלְטָעָט אַהֲרָוּן נִיסְעָנוּבָוִים. אָוֵר אַוְיכְּ דִי
גָּאָסְן רְוָסְקָע אָוֹן לְבָאָרְטָאָוּסְקָע הַאֲטָט מַעַן גְּעוּזָן יִדֶן,
הָגָם דָעַר רֹב פֿוֹן זַיְהָאָבָן פֿאָר דָעַר מְלָחָמָה נִישְׁתָ
גְּעוּוִינִינְט אֵין לּוּבְּלִין.

ס'הקט זיר שטופנוויז אינגעשטעלט אן אימפולסיוו
יידיש לעבן, ואס איז אויר געקומען צום אויסטרוק איז
דעם יידישן האנדל אויפן טארג אונ מלאה, מיטן
עפערנען איניקע ווארטאטן.

3

איך האב זיך גענומען צום האנדול. דער עיקר —
מיט די רוסן. זיין האבן געהאט אַסְט "שאבער" — אָזוי
האט מען גערופן די זאכן, וועלכע מיהאָט געברענטג
פּוֹן דִּיטְשָׁלָאָנד אָוֹן מַעֲרָב פּוֹילֶן, ווֹזֵעַנְעַן גַּעוּנָן
אַסְט פֿאָרְלָאָזְטָעָד דִּיטְשָׁיְשָׁע דִּירָות. דער מסחר אַיז
אנגעהאנגען מיט מאַרְקָנוֹ, זְלָאָטִיס, רָוְבָּלָס. אַיִּין רְוִיסְיָעָר
אָפְּצִיר האט מֵיר אַמְּאָל גַּעֲווֹיז אַקְּפָּעָרטָל מִיט גַּאלְדָּ-
זָאָכָן אָוֹן זִיך בָּאָרִימֶט : "מִיט דֻּעַם וּוּלְ אַוִּיסְקוּמָעָן אַיִּין
רוֹסְלָאָנד אַגְּנָץ לְעָבָן".

אין די ערשות 2-3 חדשים האט מען זיך צוביסלער אינגעארדןט. ערבע די ימים-נוראים האט אין שטאַט געהערשט א פאָגראָם-שטיימונג. מיהאָט געשמיינט, אָז אונטערגעעהצעט פֿאָלאָקְן גרייטן זיך צו פֿאָגראָםירן יידֶן, ווילִי "דער שווחט אויף לָובָאָרטָאָוּסְקָע 18 האט דערהרגעט אָקְרִיסְטָלְעָרְמִידְלָן". ווֹי נאָר אָצְערִיעַצְטָעָר המכון האט זיך פֿאָרוֹזָאמָלְט אוּפְּינְג גָּסֶס, אָז אַנְגַּעַפָּאָרְן אָלָסְטָאָוִיטָא מִיט רְוִיטְאָרְמִיעָר אָז זִיעָר קָאָמָאנְדִּיר (אַיִד) האט באָפּוֹילְן זיך פֿוֹנָאנְדָעָרְצָוְגַּיִן. אוּבָ נִישְׁט — האט ער גַּעֲדָרָת מִיט עֲפָעָנוּן אָפִיעָר. די כּוֹלִי — גַּאנְעָס האָבוֹן זיך טָאָקָע דָּעַרְשָׂאָרְקָוּן אָז צַעְלָאָפּוֹן, וּוֹסֵס האָטוֹסְגַּעַמְמִיטָּן אָ בְּלוֹטְ-בָּאָר.

אין יונגער צייט זענען יידז'ן במיילא געזעסן אויך די
וואליזעס און גערראכט וועגן עליה אדרער עמיגראצעע
מעבר למ', צי איראפע. אויך אונדזער משפחה אין
געווונן נוטה וואס פריער צו פאללאוון פולץ, צולבן
אנטישעמיטיזם און געפיל, איז דאס לאנד איז געווארין
איין גרויסער בית-הකברות נאר אונדזער אויסגערגעט
יידיש פאלק. נאר ווייז איס, אויך מיט דער גרויסער
נאציאנאלער קאטאטראפע, האבן די היימישע שונאי
ישראל זיך זיך בלוט פון א פאלק, וואס איז שיין
אויך נאר יידיש בלוט פון א פאלק, וואס איז שיין
אונגנגאנגען איין בלוט. במעט יעדן טאג האט מען גע-
הערט וועגן מארד-פאלאן אויפן וועג פויסק-לובלין, ווי
אויך איין אנדער ערטר. מיהאט יידז'ן אראפגענומען

איבער די גאָסן פון מיין הײַמְשְׁטוּאַט לובליין

אָמֵן אֲדִיתֶשׁ דַעֲשָׂאָסֶן. דַעֲמָלֶט אִין דַי תְּבָרָה קְדִישָׁא נָאָר
גַעֲוֹעַן טַעַטִיק אָנוּ גַעֲרַעַנְגַט דַעַם טַאַטְן צַו קְבָר יִשְׂרָאֵל.
אַירְק וּוֹעֲגַן טַוִיט פָוַן מִיְן גַאַטְזַעְלִיקַעַר מַאֲמָעַן, דַעֲרָמָאָן
אַירְק זַיךְ אַוְיךְ דַעַם אַרְט, וּוֹי סְיָהָאַט מִיר דַעֲרַצְיִילַט דַי פָרוַי
לְלוֹבָא גָּאל, וּוֹאָס לַעֲבָת הַיְנוּט אִין קָנוֹאָדָע. נָאָכוּן טַוִיט פָוַן
מִיְמַיְן פָאַטְעָר, הַאֲט דַי מַאֲמָע בַאֲשָׁלָאָסָן צַו קוּמוּעַן צַו מִיר
אָנוּ מִיְן בַּרְזֻודָעַר קִיּוֹן דַאַנְבָּאָס, אָנוּ רַוְסָלָאָנְד, וּוֹיְלַי דַי גַעַרְנַעַצְן
חַעַנְגַעַן נָאָר דַעֲמָלֶט גַעֲוֹעַן אָפָן. זַי הַאֲט זַיךְ דַעֲרַשְׁלָאָגָן בֵּין
לְעַמְבָּרָג אָנוּ וּוֹעַן זַי אִין צַוְעַקְמָעַן צַוְם פַעַנְצְטָעָרֶל, וּוֹ
מִיהָאָט רַעַגְיסְטוּרַט צַוְם אַרוּסִיפָּאָרָן, הַאֲט מַעַן עַס פַאֲרַקְלָאָפָט
— אָנוּ זַי אִין גַעֲוֹעַן גַעֲצַוְנוֹגַעַן צְוִירַק צַו פָאָרְן קִיּוֹן לוּבָלִין,
וּוֹו זַי אִין אַומְגַעְקָמָעַן.

★

מיר פאָרֶן אַין דער רִיכְטָנוּג פֿון שְׂטָאַטוֹיְיגָעַר, דער צְעַנְטָעַר
פֿון שְׂטָאַטָּם. דָא הַיְבָּט זִיךְ אַן דֵי נָאוּעַ גָּסֶם, וּוּלְכָבָה האַט
זִיךְ אוּסְגַּעֲצִיכְינְטָמִיט דער גְּרוּסְעַר צָאַל גַּעַשְׁעַפְטָן פֿון
גְּרִיטְיעַ מְלֻבּוּשִׁים. לִינְקָס, נָאָכוּ אַרְאָפְגִּין עַטְלָעַכָּע טְרָעַט,
דָעַרְזָעַ אַיךְ אַן אוּפְשָׁרִיפַט, "פְּלָאָץ אַפְּיָאָר גַּעַטָּא" — אָזּוּי
הַיְיִיסְט אִיצְט דָאַס אַרט, וּוּ מַהְאָט אַוְיפְּגַעַשְׁטָעַלְט דָעַם דָעַנְקָן-
מַמְּאָל לוּכָר דֵי קְדוּשִׁים פֿון לוּבְלִין אַן אַומְגַעְגַּנְט, וּוּאָס זְעַנְעַן
אַומְגַעְקָמָעַן אַין מִידָּאנָעַק, בָּעַלוּשָׁעַץ, פָּגַנְיאַטָּוֹ אַן אַנְדָּרָעַ
טוּוּיְטָאַלְגָּעָרָן.

את זענען מיר אויף דער לובארטאטואסטע גאס, דער פאָר
מלחמה דיקער יידישער האנדס-צענטער. אין הויז נומער 10
(בֵּין דער מלְחָמָה — נומער 4), ווֹ סַהֲאַט זִיךְ גַּעֲפִינְגָּן דָּאַס
בֵּית הַמְּדֶרֶשׁ פָּזָן דַּי חְבָרָה נֹשָׁאִים, אֵין אויף דער אַנְצִיכְלָטְיוֹן
פָּזָן שְׁמָחָה וּוֹיִס אַיְנָגָעָרְדָּנְט גַּעֲוָאָרְן אָזֶן אַנְדָּעָנְקָץ-צִימָעָר לְכָרְ
דער אַמְּאָלְקָעָר יִידְיָוָשָׁע לְבוּלִין. מִיר בָּאָקוֹן דַּי עַקְסָפָאָגָאנְטָן
אָזֶן בְּילְעָדָר אַיְנוּס זָאָל, וּוֹי אַיְיךְ דַּי תְּשֻׁמְשִׁי קְדוּשָׁה. אַוְיסָעָר
דָּעָם לְבוּלִינָּר יִידָּ, פֿרִינְגָּה האָנְקָי, זענען פָּאָרָאָזָן אַיְן דָּעָם
זָאָל עַטְלָעָכָן פּוֹלִישָׁע יוֹגָנְטָלְעָכָע. אויף מִין פְּרָאָגָעָ וּוָאָס
זַיִן טַוּעַן דָּאָ, באָקוֹם אַיךְ אָזֶן עַנְטָפָעָר, אָזֶן זַיִן גְּרִיטָן דָּעָם
אַנְדָּעָנְקָץ-צִימָעָר צָו דַּי פֿיְיעָרָונְגָּעָן פָּזָן דַּעֲרָעָפָעָנְעָן דַּי יִשְׁיבָת
חַכְמִי לְבוּלִין מִיט 60 יָאָר צּוּרִיק. דַּי צּוּגְרִיטְוֹנָגָ-אַרְבָּעָטָן פֿרִינְ
זַיִן אַזְוּדָךְ פֿרִיְוּוֹלִיקָ, אָזֶן בָּאַצְּצָלָטָן. מַעַן רִיכְטָזָן אויף דָּעָם
21850 יוני 1990, אויף אַגְּרוּסָעָר צָאָל אַנְטִילְגָּנְעָמָעָרָסָ פָּזָן.
אַמְּאָלְקָעָר לְבוּלִינָּר יִידָּן פָּזָן דַּי תְּפָזּוֹת אָזֶן פָּזָן יִשְׂרָאֵל.

דערנאל פאָרָן מיר צום נייעם בית הקברות אויף דער
וועלעטשניך גאָס (פריער — אונזיצקא). דאָרט האָט מען קובָּר
געוווען מיין פֿאָטֶער, פֿון די ערשות קרבנות פֿון די היטלע
רישטינְשׁע רציחות אִין שטאט. צוישין דער גרויסער צאָל
שטיַּלקלעָר פֿון צְעַבְּרָאַכְּגָּעָןָא אָן צְעַשְׁטָעַרְטָעָן מְצֻבָּה, וְוי אָזָּק
פֿון די פֿאָרְבְּלִיבָּנָעָן בְּרַעֲטָלָעָך, האָב אֵיד אַנטְדָּעָקָת אָזָּק דָּעָם
גָּמָעָנוּ פֿון מֵיָּן אָוּמְגָעְקָומָעָנוּ טָאָטָן. דער בית עַלְמָיָן אִין
אַרְוָמְגַעְזִיםִּים, גַּעֲפַלְגָּט, נָאָר פֿון צִיִּיט צֹ צִיִּיט פֿאַרְמָעָסָטָן
זִיךְ אַגְּנִיטְסְּמִיטְיִישָּׁן כּוּלְיָגָאנָעָס צֹ צְעַשְׁטָעָרָן די דָּוָרָן
זַעַרְעָן קְדוּשָׁים.

(המשר אויתף ז' 45)

מעלבורן / טרייסטמאן מאטל

בימים באשטעלן די פלי-ביבעלעטען מעלבוּרָן—תַּלְ-אַבִּיב, האב
איך אויך געהאט אין זין צו באזוכן פוילן, אונ דער עיקר —
לובליין. איינטמאָל אין 2 יאָר באָזָּד איך מדינַת יִשְׂרָאֵל, כדי
זיך צו טראָפֶן מיט מיין ברודער אהדרון אונ זיין משפחָה, מיט
פרײַנד אונ לְאַנְדְּסְלִיט, וואָס דערפְּרִיט די הערצער פֿוֹן מיין
פֿרוּי בְּלוֹמָא אָונ פֿוֹן מִיר.

אונדנער 2-טאגיקער בעזוד אין פולין, אין דער עיקר געווען געווידמעט לובלין, אין דער בעגליגיטונג פון דער שמחה וויס, וועלכער האט אונדז אויך אפגעווארט ביים אונקומווען קיין ווארשען און אויפגענווען ביי זיך אין דער הײם. מיטן באן ווארשע-לובלין בין איך אונגעקומען אויפן וואקוֹל, וועלכער אין מיר געווען אווי גוט באקסנט פון די קינדער און יונגעט-יאָרַן, וויל מיר האָבן געווינט אויף דער ערשותער מאַי גאָס, ד.ה. אויפן „זאמְדַּי“, ביי דעם אויסברוד פון דער מלחהּמַה. דעם וועג פון וואקוֹל, ווי אויך דעם בעזוד מיט האָרכְזָלָפָעַנִּיש און טערען אין די אויגן, לאָוט מען זיך אָזּוּק צו דעם הוּוֵי און הוּוֵי. ווען איך קומַ צו צו די טרעֶפַּע, וועלכע האָבן געפֿרֶיט צו אונדזער שטוב, בליבַ אַיך שטיין, נישטָאָ קיין כוח און חַשְׁקַ צו גַּיְן ווַיְתַעַר, הַגָּם דְּיָר וויס גיט מיר צו מוט און קוראָזַשׂ, אַיך זאל אַריינְגַּן. נאָר די פִּס טראָגן נישט. איך גַּי אָוֵיך דער בִּיכָּאָסְקָע גַּאס, ווֹ אַיז אַמְּאָל געווען די „זאמְדַּעַר שִׁילְיָה“ (וּוֹ אַיך האָב געדאָוונְט), און בית המדרש. נאָר אָוֵיך יַעֲנֵם אָרט שְׁטִיטִיך... אַ קלוייסטער. אֹז בַּיְלָד דַּעֲרַשְׁטַעַרְת, נאָר מַדְאָרְך פָּאוֹר ווַיְתַעַר. סַאיַּן דַּאֲך עַרְשַׁט דער אַנְהִיבַּן פָּנוּם בעזוד

אין דער אלטער הײַם.
די טעקס פירט אונדז פון דער ביכאָוּסְקָע גאָס צוֹ דער
בריך אויף דער ביסטשיזע, דער אַנְהִיב פון דער זָמְזִיסְקָע
גאָס, ווֹ סְאיַן גָּעוּזָן דֵּי רָוְסָאַלְקָע. אויף דעם אַרְטְּ טָוִינְ
אויף אין זְכוּרָן אוֹיִ פִּילְ דָּרְיְינְגְּרוֹגְּגָעָן — פִּון זִיד אָוּן פִּון
מאָמָּטְ-חַמָּאָט.

פָּנוּ דַעַר דָּאוּקָעָר בְּרִיק, הָבָן שְׁקָצִים מֵיד אֲמָל אַרְיִינְגָּו
וְאַרְפָּן אֵין טִיךְ, אֵין אַ וּוּנְטָרְדִּיקְן טָאגְ. פָּאָרֶן אַרְיִינְגָּאָגְ אֵין
דַעַר רֹוְסְלָאָקָעָ, הָאָטְ מִיְּן מַאֲמָעָ גַּעַחַתְ אַ פְּרוֹכְטָן-גַּעַוּלְבָּלְלָ
פָּנוּ וּוּזָגָעָןְ זַי הָאָטְ גַּעַשְׁלָעָפְטָ דִי מִשְׁתִּינְסָ גַּעַזְגָּעָטָ פְּרָנְסָה
פָּאָרֶן דַעַר גַּאנְצָעָרְ מַשְׁפָּחָה, וּוּילְ מִיְּן פָּאָטָעָרְ דַעַר קְדוּשָׁ עַיְהָ
אֵין גַּעַוּעָןְ זַי לְעַנְגָּרָ. אָזְ מַהְאָטְ זַי גַּעַפְרָעָגָטָ, פָּאָרֶן וּוּאָסְ זַי
בָּאַשְׁטִיטָ אַוִּיךְ אָזְאָ לְעַבְנָןְ, הָאָטְ זַי גַּעַנְטָפְעָטָרָ, אָזְ אַ דָּאנְקָ
דָעַם מְאָנָסָ לְעַרְנָעָןְ, הָעַלְפָטָ אַירְ גָּאָטָ צָו פָּאָרְדִּינְעָןְ אַוִּיפָּןְ לְעַבְנָןְ.
דָאָ וּוֹילְ אַיךְ דַעַרְמָאָנָעָןְ דָעַם טְרָאָגְשָׁןְ אַוְמָקָומָןְ פָּנוּ מִיְּן גָּאָטָ
וּלְיקָןְ פָּאָטָעָרְ, וּוּסְהָאָטְ מִירְ דַעַרְצִילְטָ פְּרִיְינְדָ אַקְעָרְמָאָןְ
(אַ בְּרוּדָעָרְ פָּנוּ בָּאַרְיִמְטָןְ בָּאַקְסָעָרְ צְדוּקְ אַקְעָרְמָאָןְ), בְּעַתְ
מִיְּן בָּזָזָעָדְ אֵין יְשָׂרָאֵלְ אֵין יְאָרָ 1983. כָּאַסְקָל טְרִיסְטָמָאָןְ זַיְלָ
אֵין 7 אַוְונְטָ אַוְעָקָ אֵין שַׁילְ דַעַוְעָנָעָןְ מְנֻחָה-מְעִירָבָ, הָאָטְ

עד פארנעם זיך מיט יידישע איבערבליעבענישן איז פויילו

— אין די 20 טאג פון מיין איצטיקון
באוצר אין ישראל, האב איך זיך געטראפען
מייט פארשטיירר פון די לאנדסמאנשאפטן
פונן לובליין, ואראשע, רדאדים, טורעך, סקער-
צעון לובליין, קאצק, יעוזיז, טאמאשוויל-
ובעלטקי און גראדנע, כדי צחאמען באשתי-
מען, ווי איזו דראטעהן די לעצטער רעדטלער
פונן יידיש לעבען אין די דערמאנטער ערטרער.
מיר ווילן, או די יונגע דורות פאלאקן זאלן
ויסיסו, או איך דער פולישער ער רעד האבן
געחווינט, געארבעט און געשהפּן יידן, וואס
ענגען אויף תמייד פארשריכט און דער גע-
שיכטען פון פוילן.

(סוט אוינט ז')

סקויטן פון "הנער הציוני" אין לובלין, 1934.

דוד שטאקפיש

פָּז אֵין שְׁמוּעַס מִטְמָגִיסְטָר יָאָן יָאָן
גַּעֲלָסְקִי, וַיְיַעַצְתָּ פָּרֹזִיצָעֶר פָּז דָּעַם גַּעֲזָעַל-
שַׁאֲפָטְלָעָכְנָן אֲמִיטָעָט צָו בָּאַשְׁׂיוֹן דִּי בְּתִי-
עַלְמִינָס אָן אַזְרָכוֹת פָּז דָעַר יַדְישָׁעֶר קָוָל-
טוֹר אֵין פּוֹלִין.

מתוך א' צייט צורייך, האט געווילט אין לאנד א' פולישער געלערטנער, וואס די ערשות באקאנטשאפט מיט אוים, האב איר געללאסן אין יאר 1987, בעת מיין באזוז איןLOBלן. סייאו געהו א' קאלטער נאָז' זומבעבר-אוונט און אין דעם נישט געהיעטן גורייסן לאָקאל פון דעם אַמאָלְקָן בֵּית-המְדֻרֶש פון די חברה נושאים — דער אַינְזִיקָעָר בֵּית-תְּפִילָה, אַחֲטָעָר דער בְּנִין פֿון דער ישִׁיָּה בְּתַחְכִּמָּה לְבוּלִין, וואָס זענען אַיבְּרָעָגְבָּלִיבָן אַין שְׂטָאט נאָר דער מלְחָמָה — האט יַאֲזִין, קְרָנוֹת מַעַט נאָר אַפְּלָאָק, טְשָׁוִינְסָקִי, גַּעֲרָבָעָט מַעַט פְּלִיס אַוְן אַחֲרִות בַּיִם צְוִירִיטָן די דָּרְעָפָעָנָגָן פּוֹנָעָם אַנדְרָעָנְקָעָזִיָּה מַעַר לְזָכָר די אַיבָּעָר 40 טְוִיזָּט לְבוּלְנָעָר יַיְדָן, קְרָנוֹת פֿון די נָאָצִיעָשׁ רַעֲנָחוֹת. אַיר האָב באָזּוֹנְדָעָרט דעם טִיפָּן וַיְסָן פֿון די צְוּוִי אַפְּלָאָקָן בְּנוֹגָעָ דעם רַיְיכָן, קְוָלוֹרָה גַּעֲזָלָשָׁפְּטָלָעָן אַוְן רַעֲלִיגָּעָן לעַבָּן פֿון דער יַיְדָעָר באָפָּעָלְקָעָרָנוּג, זַיְעָר קְעָנָעָט נִשְׁבָּה בַּיִם אַפְּלָקְלִיבָן די בִּילְדָעָר, תְּשִׁמְישִׁיָּה קְדוּשָׁה, רַעֲקָחוּיָּוִין אַוְן עַקְסָפָאנָטָן צָו דָעָר דָּרְעָפָעָנָגָן פּוֹנָעָם אַנדְרָעָנְקָעָזִיָּה, אַין שִׁי כּוֹת מַעַט די פִּיעָרָנָגָעָן פֿון אַומְבָּרָעָנָגָעָן דָאָס לְבוּלְנָעָר גַּעֲטָא מַוְיָּה 45 יַאֲרָ צְוּרִיךְ די צְוִירִיטָנוֹגָן-אַרְבָּעָתָן, וּוּלְכָעָה האָבָן זַיְיָ נָמָעוּ אַסְרָעָג אַוְן שָׁעָהָן, האָבָן זַיְיָ גַּעֲטָאָן פְּרִיוֹוֹלִיךְ, אַו בָּאַעֲזָלָט. אַוְן נִשְׁטָאָט נאָר אַין לְבוּלִין אַין יַאֲגָלְסָקִי אַקְתָּיוֹה. אַין גָּאנְצָ פּוֹלִין אַינְטְּרָעָסְטִין אַים יַדְישָׁע אַיבְּרָעָלְבִּילְבִּינְשִׁיןָן.

— וואס האט איר באחויגן צו פארנונגטען זיך מיטן איניגראדעגען דעם אנדענץ-齊יכער אין לובלין? און נאר א פראגען: מיט וועל- בע היסטוארישע ערטרער אין לובלין האט זיך פארנונגטען איעיר גזעעלשאפט, בריד צו פאר- איביקון זידישע איבערבליבענען אין שטאַט? און מיט וואס דערקלערט איר די איצטיקע אנטיסעמעטישע קאמפאניע אין פולין? ווער פארנונגטען זיך מיט איר — ארגאניזאָצְיַען,

צי ייחדים?

דיקון ענטפער:
— אין יאיר 1988 אוין לובלין אנט-
שטיינען די געועלטשאפט צו באשיצין די אל-
טעריטומלעכקייטן פון לובלינער געגנט. לעצ-
טנס אוין לובלין איך געשפונג געווארין
די אפטילוונג פון דער פוליש-ישראלדייקער
פרידנישאפט-געועלטשאפט. מײַן טעטיקיט אין
לובלין גופא, אוין אבער באגרענעצעט. דארט
אוּרבָּעֶטְוֹן דֶּר אַנדְשׁוּעִי פְּשָׁמְעִיסְקִי אֵין אַנְדָּר-
זְשֻׁעִי טְשָׁצְעִינְסְּקִי, הַגָּם כִּינְעָרְפּוֹן זַיִּה פָּאָרְ-

טקס הקדשת התמונה "עליה" לבנשת

הכנסת

ירושלים, כ"ט באדר ה'תש"ו
26 במרץ 1990

לכבוד

חברי ועדת העליה והקליטה

שלום רב,

היום, יום שני, כ"ט באדר ה'תש"ו - 26.3.90, בשעה 18.00,
יערך בחדר הוועדה טקס הקדשת התמונה "עליה" לוועדת העליה
והקליטה. התמונה צולמה ע"י ד"ר נתן בון-טוביים באניה ברכה
מקפריסין אצתה עם בעליים חדשים בשנת 1947.

הטקס יערך בהשתתפות יו"ר הכנסת - מר דב שילנסקי, יו"ר
ועדת העליה והקליטה - ח"כ מיכאל קלינינר, נציגי ארגון יוצאי
לובליין, קרוביים וידידים של ד"ר בן-טוביים.

בברכה,

פה נמ
יפה נק

מצירית ועדת העליה והקליטה

גלווי הלוט

בטקס נכחו שלשה חברי אירגון יוצאי לובליין - מתתיהו הורן, יו"ר, אברהם לסקובסקי ואלכסנדר שריפט. נאמו: יו"ר הכנסת, מר דב שילנסקי, ח"כ ליאבה אליאב וו"יר ועדת העליה והקליטה, ח"כ מיכאל קלינינר. בתשובה אמר ד"ר בן-טוביים: "היהתי רופא עיניים בקפריסין, לשם נשלחתני מהארץ. הייתה לי ארצות דרך לחופשה קצרה באניה שהביאה עולמים שהשתחררו מהמחנות. בהתקרבות האניה לחוף הארץ, בשעות הבוקר המוקדמות, התאספו עליהם צעירים על הסיפון ויצרו את התמונה הציורית שלפנינו. כולם דרוכים, עני כולם נשואות לרצועת הארץ שנטגלתה באופק. התמונה היא התגלמות ויזואלית של מלות התקווה: "וילפאתי מזרח קדימה עין לעזיו צפיה". אני מאושר שאחרי 43 שנים התמונה שלי הגעה לכנסת, וזאת בעת ועונה אחת עם עלייה גדולה הארץ. لكن אני מברך בשם וממלכות את ברכת "שהחניינו". אני מודה מכרב לך ליו"ר הכנסת, מר דב שילנסקי, על שאימץ את התמונה ולאות תודה אני מקדיש לו ספר רפואי שפירסמטי, "אלקטrorוטינווגרפיה קלינית", שייחזו הוא זהה שהוא היחיד בשפה העברית בשטח זה של הרפואה. אני מודה ליו"ר ועדת העליה והקליטה, מר מיכאל קלינינר, מנכ"ל לשכת היו"ר, גבי רותי קפלן, גם צילמה את האירוע, ולכל עובדי הכנסת אשר עזרו בחלוקת התמונה "עליה" הזאת".

„קול לובלין” – א מיניאטור-לעקסיקאן

חנוכה », איר קליגע ליכטעלעך, איר דערצ'יזילט געשיכט טעלעך, מעשהלעהך, און א צאל». די שווין אַפְגָעֶדְרוֹקָטָע מאטע-דריאן אין »קול לובלין« שטעלן צונזיף און א שיעור מעשהלעך און גשיכטטעס פון דער אלטער הײם, באַשריבּן מיט א סֵד נאָסְטָאַלִיגַע, בענשׂ שאָפָט און סענטימַנטָן לגבִי דעם אַמְּאַלִיקָן, שפֿרְוָדְלִידִיקָן, גַּעֲזָעַלְשָׁאַפְטָלְעָדָק-קָוְלְטָרְעָלָן און רַעַלְגִּיעָן לעבען בְּבִין דעם הוֹבָנָן: די שְׂוִינְדָּרְלַעְכָּע דְּרַעְצִילְוָגָעָן פּוֹנוּם הַיְתָלָעָרָדָישָׁן גְּהִינָּוּם — אַין לְוַבְּלִינְגָּעָר גַּעְטָא, אַין קְרֻעְמְפִיצָעָר וּוֹאָלָד, אַין בְּעַלְזָעֵצָר טּוֹיְטָן-לָאָגָעָר, אַין מִיְּדָאָן טָאַטָּאָרָסָקִין אַין מִידָּאָנָעָק, פָּאנִיאָטָאוֹן, אַון אַין אַנְדָּרָעָר עַרְטָרָר פּוֹן פִּינְׁזָן אָוּמְקוּם. די שְׂלַדְרוֹגָעָן פּוֹנוּם באַגְּנִיטָן לעבען פּוֹן אָונְדָן צָעָרָעָן בְּנֵי עִיר אַין דָּרָר יִדְישָׁעָר מִדְּנָה אַון אַין די תִּפְצּוֹת. מִקְאָן זָאגְן מִיט דָּרָר פּוֹלָעָר באַשִּׁידְנָקִיטָן, אוֹ די 25 גּוּמָרָן בְּבִילְדוֹן אַמִּינִיאָטוֹרָ-לָעְקִיסְקָאָן פּוֹן גַּעַשְׁכְּטָע, שְׂטִיגְעָר, אוֹפִיךְ קָוּם אָוּן אָוּמְקוּם פּוֹן דָּרָר יִדְישָׁעָר לְוַבְּלִין, זַיִדְרָגָאנְצָן אוֹיד די צָוְויִי יְכוֹרָ-בִּיכָּעָר אַין יִדְישָׁ אַון אַין עַבְרִית, וּוֹאָס זַעֲנָעָן מִיט צָעַנְדְּלִיקָעָר יָאָרָן צְרוּיקָעָר דְּרַשְׁנִינְעָן אַין פָּאָרִיזָן אָוּן יְרוּשָׁלָם. אֹוְבָּ אַהֲיסְטָאָרִיקָעָר וּוֹעַט זִיךְ אַמְּאָל פָּאָרגְלוֹסְטָן צָוָילָם. נוֹיְפּוֹצְשָׁטָעָלָן אַמְּאַנְגָּרָאָפִיעָר פּוֹן דָּרָר יִדְישָׁעָר לְוַבְּלִין, וּוֹעֲלָן די 25 הַעֲפְטָלָעָן זַיִן אַוְגְּקִיקָעָר בִּישְׁטִיעָר».

שבר אינו באמת א מיגואנמור-עלטסיקאו וועגן לובלען.

עד אז באמת א מיניאטור-עלקסיקאנו וועגן לובלין.
דער שריבער פון דעם היינטיקון איבערזיכט פון "קול
לובלין" איז א ווארשעוווער געבורענער, וואס האט קיינמאָל
גונישט געפֿילט די וואָרמעקייט און היימישקייט פון אַאנְדֵס-
מאָנְשָׁאָפָט בְּכָל אָנוֹ פָּוּן די לִוְבְּלִינְגֶר בְּפֶרְט. אָפָּשָׂר אַיז דאס
דערפָּאָר, ווילַ דַּי וואָרְשָׁעְוָעָר יִדְן זָעְנָעָן צְעוּדִיט אָנוֹ צַעַּ
שְׁפָרְטִיט אָוֵף דָּרָר ווּלְעָט אָדָעָר פָּאָרְשְׁטִיעָן נִישְׁתָּה די וּכְתִּי-
קְיִיטִיט זִיך צַוְּהָלְטָן צְוּזָמָעָן, זָאָרְגָּן אַינְיָנָר פָּאָרָן אָנְדָּרוֹן,
אָבָּעָר עַס בְּלִיבְּט אַפָּאָט, אָז עַס פָּעָלָט זַיִד מִשְׁפָּחָה
דִּקְקָעָ פָּעָדִים, וואָס בִּינְדָּן, די קִינְדָּעָר פָּוּן לִוְבְּלִינְיָן. אָנוֹ ווּעָן
עַס ווּעָרט מִיר אָוּמָעָטִיק אַין מִין אַיְנוֹנָם אָנוֹ גְּרוּלִיעָה, נָעַם
אָאֵיד צָום ווּיפְּלָטָן מָלְלִיְעָן מִיט אֹז נִיגְעָר דָעם פְּרָעָכִ
טִיקָּן זְוּרְגָּאָל, וואָס אַיז פּוֹל מִיט לִיבְּשָׁאָפָט, הַיְמִישְׁקִיט אָנוֹ
כְּבִין מִשְׁמָךְ מִקְנָה די לִוְבְּלִינְגֶר יִדְן, וואָס האָבָן אֹז שִׁינְעָ

געזעעלשאפט און אוז הערלעכע טריבונע.
דוד שטואקפישס ארטיקל דער גאנצ גיטעלע שילדרויזט
עדעל, באוווסטער יידישע געזעעלשאפטלע טוערין פון פארינו
מייט אירע ווונטשן צו די 25 יאָר נומערן "קול לבלון".

געשרהין מיט איזויפיל וואָרעמאקייט און ליבשאָפֶט :
 „ווער וואָלט זיך געקאנט פֿאַרְשְׁטָעלִין, אָז בּמְשֻׂדֵּד 40 יָאָר,
 נְגַדְּ דָעַם ווי מִיר זענְגָן אֲרוֹיסִים פֿוֹן דָעַר קְרִיגַ פֿאַרְתּוֹמְטָעַן אָז
 צְעַבְּרָאַכְּבָּעָנָה, ווּעַט מַעַן זיך ווּידַעַר שְׁטָעָלִין אוֹיף די פִּיס אָז
 שְׁפָאָגָן אַנטְקָעָגָן דָעַר צְוָקָנֶפֶט, ווי אַזְקִיד דָעַרְעָן אָזְן הָעָרָן
 אָלָאנְדְסָמָאן, אָ משְׁפָחָה-גְּלִידִי, אָ שְׁכָן, מִיט ווּלְכָן מְהָאָט

ווארשע / קואטערקאָ * אברהם

שווין אַפְרֶטְלָא יַעֲרָהָנוֹדָעָרָט דָּעָרְשִׁינִין אֵין יִשְׂרָאֵל אַיִּירָעָל לְעַכְבָּעָו אַוְיסְגָּאַבָּע אַנְבָּע, "קָרְלַ לְוְבָלִינְעָר" ("לוּבְלִינְגָּר שְׁטִימְמָעָ"), אַרְוִיסְגָּעָגָעָבָן דָּוָרָךְ דִּי לְאַנְסְמָאַנְשָׁאַפָּטָן פָּוָן דָּעָר בָּאַרְיִמְטָעָר שְׁטָאָטָם. זִינְט אַ גְּעוּוִיסְעָר צִיִּיט, בְּרֻעְנְגָּט מִיר אָן אַלְטָעָר לוּבְלִינְגָּר תּוֹשָׁב דִּי דָּאוּקָע צִיְּתִשְׁרִיפָט, וּוּלְכָע אִיךְ לִיעַן מִיטָּמָרָס אַינְטָעָרָעָס אָוֹן קָאָן זַיְקָמָש פָּוָן אִיר נִישְׁט אָפְרִירָעָן אָוֹן דָּאָס דָּעָרְפָּאָר, וּוּילָל זַיְזִיםְעָט אַזְוִיפָּלְלָא אָרטָע דָּעָם רְוָמָּה פּוֹלָן אַמְּאָל. דִּי אַלְטָעָן אָוֹן אַזְוִי נָאַעַנְטָע הַיִּים, וּוּילָל זַיְזִיםְעָט אַרְוִיסְדָּאָס יַיְדִּישָׁע לְעַבָּן אָוֹן בָּאַזְוֹנְדָעָרָס אַיְן צְוּוֹשָׁנְמָלְחָמָה- פָּעָרְיָהָד, דָּעָרְצִילָט וּוּגָעָן יַיְדִּישָׁעָר מֵי אָוֹן אַינְגִּיאָטִיטָוֹ, גַּעַטְדָּרְיִישָׁעָפָט אָוֹן מִסְרָתָן-נְפָשָׁה בַּיּוֹם בּוּיְנָה יַיְדִּישָׁע וּוּרְטָשָׁאָפְלָלָעָד כָּעָ, קָוְלְטוּרָעָלָע אָוֹן רָעְלִיגְיָעָז אַינְסְטִיטּוּצִיעָס, אַרְבָּעָטָסְדִּי וּוּאַרְשָׁטָאַטָּן אָוֹן קִינְדָּעָר-שָׁוֹן, בְּתִיְּמָדְרָשִׁים אָוֹן מַעֲדִיצִינִישָׁע אַמְּבוֹלָאָטָאָרְיָעָס, כָּאָרָן אָוֹן דָּרָאָמָטִישָׁע קְרִיּוֹן, אַוּנוֹנְ-קוּרָסְפָּאָר דָּעְרוֹוְאָקָעָנָע אָוֹן קִינְדָּעָר-גָּרְטָנָר, בַּיּוֹם אַרְוִיסְגָּעָבָן אָז פָּאָר דָּעְרוֹוְאָקָעָנָע אָוֹן שָׁאָפָן אַיִּידִישָׁע אַינְטָעָרָעָס, גַּעַמְרִיטָט דָּעָט אַיִּיגָּעָנָע צִיְּתוֹנָג אָוֹן שָׁאָפָן אַיִּידִישָׁע אַינְטָעָרָעָס, גַּעַמְרִיטָט קָאָמָתְפָּאָר פָּאָר אַפְרֶטְיִידִיקָן דִּי יַיְדִּישָׁע אַינְטָעָרָעָס, גַּעַמְרִיטָט דָּוָרָךְ יַיְדִּישָׁע רָאָטְמָעָנָע אֵין לוּבְלִינְגָּר שְׁטָאָטְ-רָאָט אָוֹן נָאָר אָוֹן נָאָר אַנְדָּעָרָע אַוְיפָּטוֹעָן אָוֹן דָּעְגָּרְיִיכְוּנָגָעָן, דָּעְרָאָבָעָרָטָע אָוֹן שְׁוּוֹרָן גָּרָאנְגָּל אֵין דִּי דָּעְמָאָלְטִיקָע בָּאַדְיִינְגָּנָגָעָן פָּוָן נָאָצִיאָזְגָּלָעָר רָעְכְּטָלְאָזְקִיכִיט. נְגִישָׁת אָוֹן רְדִיפָּת.

נישטא קיין איין זשוראנל-בונומער, וואס זאל נישט שילדרן די שווידערעלעכ טראגעדייע פון אונדזוער פאלק בימי היטלר, די שבע מדורין גיגאנטום וואס עס האבן דור Gangstaat די 40 טויזנט יידין פון לובלין און אומגענטן. ביי יעדר געלגענהייט ווערט באערט די יארציזיט פון די אומגעקוממען, אין די קראמעטאטאריעס פון מאידאנעך און טראבלינקהע.

עס ווערט אoid נישט וויניק דערציילט וועגן די לעבען געבליבנע יידן פון לובלין אוון אומעטום, וו זוי זאלן זיך נישט געפינגען: אין ישראַל אוון אין די תפֿרוצות, דערונגטער אויך אין זוייער היים-שטאָט.

לאָמֵיר אַיצְטָאָר זיך באָקענען מיטן ניסטן גומער (25) „לְבוּלִינְגָּעָר שְׁטִימְעָא“, ווֹאָס אַיְזָה דָּרְשִׁינְגָּעָן מִתְּדֻר דָּאָטָע פָּוּן גאנזֶרבראָר 1989 יאָאָר

בגאָוּנְבֶּן 1953 גז. שווין דער אויסערלעכער אויסען אַלְיאִין: די וויניעטָע פון „לוֹבְלִינְגֶּר זָמֵנְקָעֵר“ אויף דער שָׁרָדְרַיִיטַט, די היפשע צָאַל בילדער, דער ליכטיקער דורך אויף דעם ערסטקָלאָסְקָוּן פֿאָפְּרִי.

היות דער איצטיקער נומער אויז אַיּוֹ בְּבוֹלְנוּמָעֶר, אויז קְדָמָע
אנצ'וחויבן דעם אַיבְּרוּצִיכְט מיט דער „טראָדיַצְיָאנְלִידִישָׁר
בָּאָגְרִיסּוֹנְגָּה“ פֿוֹנְגָּם שְׁעֵךְ רְעַדְקְּטָאָר דָּוד שְׁטָאָקְפִּישׁ.
... דִּי בערד 1500 זַיְתֵּן — שְׂרֵיְבָּט עַד — פּוֹן דִּי בְּיוֹ אַיצְט
דָּערשִׁינְגָּעָן 25 גְּנוּמָעָן, דָּערמָאָנָעָן דָּאס פָּלְקָסְ-לִיד אַיּוֹ

(סוף אויף ז')

* רעדאקטאר פון דער ווארטעוער „פאלקס-שטימע“.

אין פארם לhammadiko לוובלין

די צוויי בילדער אויבן, שטעלץ פאָר: רעכטס — אַ גראָפֿע טודערענטן פָּן דער ציֹן. אַרגָּגָאַ נִזְאָצְעֵי גַּעֲזָעָנָנָן זִוְּר מִיטַּהָרוּת זַיְלָה בערבאָום צו אויר אַזְוַעַטֶּאָרֶן. לִינְקָס — אָנוֹ אַחֲסְפֶּלוֹג פָּן פִּינְגְּטָן קְלָאָס הַמְּאָגִנִּיסְטִישׁוּ גִּימָנְאָזִיעַ.

די בילדער אוונְטוּן: רעכטס — די אַנְפְּרוֹגְנָג פָּנוּעַס גְּדוֹר פָּן קְרָן קִימְתָּאַיִג פָּן אַ. ד. גּוֹדְרָן. לִינְקָס — זָמוּעָרְ-קָלָאָגְנָי אַיך יוֹחָעָג אָאוֹ פָּן „הַחְלוֹז הַצְּעִירָה“ אַין לוּבְּלִין, אַיר 1928.

←
מייטיגלידער פָּן סְפָּאָרְטִּיקְלוֹב
„גּוֹיָאָ-שְׂטָעָרָן“ אַין לוּבְּלִין.

העתונות העברית על שני יהודים גדולים מלבליין

שיריו של יעקב גלאטשטיין — בעברית
 (מתוך מאמרה של לאה שניר ב"על-המשמר")

■ יעקב גלאטשטיין, "ஸטורו נייו-יורק",
 מיריש: בנימין הרשב, הוצאת הקיבוץ המאוחד וסימן קריאה, 237 עמי, 1990.

יעקב גלאטשטיין בצעירותו.

מעשה חשוב עשה בנימין הרשב שתרגם מבחר מיקוף מיצירותו של המשורר האידי הגדול. גלאטשטיין יצר יצירה רבת כות חיונית, גמישה ומודרניסטית בביטוייה. הוא מסביר לקורא העברי דרישות עמוקות, רצף התרבות של עמו.

מי שיטען, כי היידיש היא שפה מותה, אולי ידריך עם המជיאות העכשוויות, אך יחטא לעובדות, אם יטע כי מה שנכתב בלשון זו אבר עלו הכלל. המגמה הברוכת, ההולכת קוגנה לה שביתה במקומותינו, למרדי גם מלשון היידיש יצירות מופת, שהו מותי חותם לבן שאן לה הופכין ונחבסו באבק של שנים. היא מן המגמות החשובות המתירות.

פרופסור בנימין הרשב עשה מעשה גדול, שעלה שתירגם מבחר מיקוף משיריו של המשורר היהודי החשוב, יעקב גלאטשטיין, אשר יצר ביטויים יצירתיים בתות, הווית, גמישה ומוקניתם שביהם היא נוגעת. מן המבוא מאיר-העינים של הרשב אנו למדים, כי יעקב גלאטשטיין, ליר לבלין, הגיע לאירועה הbrities בצל הציגתו הגדול של ראשית המאה, ובתיחילת דרכו עמד רציתו ביסוד הפו-טיקה המודרניסטית, שרווחה באוטה עת בספרות האמריקאית. ממשוררים אחרים, גם גלאטשטיין הרחיב את היקף נושאיו על פי

קוות. נתנו כיוון טاكتי, ובשאר לא התערבות. עסק בחיזיו ובנתחו קרבות. הפרטים לא עניינו אותו. לא ידע לעבד על חונכנית צבאית. נחוץ זה זהה, היה אומר, במשפט אחד או שניים. ועל זה עברו אחריו שנה. לא אהב נירת. נירות לא חשובים היה זורק לביות-שמעוש.

הוא היה צעוני ברומו. היה איש צבא, אך לא נולד לה. והוא הייתה גודלה. היה

הומאניסטי. אהבת החזים שלו הייתה מוחדרת. "אהב כל דבר יפה". בר, המשורר ב. אלתרמן על יצחק שרה, מפקדו ומיסדרו של הפלמ"ח, מי שנחשב לאביהו הרוחני של המקריות והיחסמה ההתקפתית בצה"ל, ונדרחה הצדקה במלחמה העצמאות: כשהשתתימה המלחמה,

סולק עלי-ידי דוד בן-גוריון מהמצבאה.

יצחק שרה נחשב לאחת הדמויות המופלאות בתולדות הארץ. היה מחנן וגידל דור מפקדים בהגנה, בפלמ"ח ובצח"ל. טבע את מושג טוהר-הנסך ואת הביטוי 'אהוב את הרובה ושנה את המלחמה'. היה אישיות יוצאת-ידופן, בעל ניגודים מרתוקים באופיו. איש ספר, שננהה לקלם מובאות משל פושקין והיניינה. היה נשוא אליו בכיס חולצתו, להראות לכל, את תמנונו כתאלט.

בשקיים את דגל עיראק סואיז, מצורה

מצרית שנכבשה על-ידי חטיבתו במלחמת העצמאות. רץ אליו לכינוס הפלמ"ח, וודר

באותו לילה, שמה כמו ילך, הביא אותו

לבסיטה.

שרה היה איש גודל וחוק. פניו היו מלאות, חושניות, זקנו מלבני, כסוף. ראשו קרח ושרער שיבה מסולסל בעצב עצדייה. חגורת המכיניס הוגבהה תמים על-ידי כרס גודלה. בשיער מהצבא, קיבל מהאופטופוס על בטתי נפקדים בית ישן בגיבליה, שאותו הפך לפינת חנור. הבית עומד על רכס של גבעות הcorner ברドום יפו. בנו יורם, 44, ומשפחותו מתגוררים ריב שם היום. בית-אבן יפהפה, עטוף צמחייה, עצי אשל פרוחי נט. בחצר מאחור העמיד את קrho הפיקור שלו. שטל בפינה חבויה ערוגת שושנים, לזכר חבר.

ב-20 באוגוסט 1952 נפטר שרה, והוא בן 62. הוא נקבר בקיבו'ם גבעת ברנר. אלפים באו למשע הלוויה, והמנים העצופפו בדממה ברחוותה.

100 שנה להולדתו של

**יצחק שדה,
 מייסד הפלמ"ח**

קטעים ממאמרה של

láeh unbel

ב"יריעות אחרונות" (17.8.90)

יצחק שדה, מבית לרברג, הוא נברד של רב שニアור ולמן, העילוי מלאר, רבה של קהילת לובלין, פולין. נולד בלובלין ב-19 באוגוסט 1890, וגהיל שנתיים עברו הוריו לווארשה.

יצחק שדה (באמצע), עם יגאל אלון (מצד ימין) ומשה דין, בשנת 1948.

מאוחר יותר עבר הילד לבית אביו החורג. בית אמיר מאור ברוטלב. שם נ激动 ברוח מהפכנית אחורי אבון החורגים, התפתחה והיה לעלם בריא,ATALI. התגייס לחיל קריби לצבא הצער בימי מלחמת העולם הראשית ב-1948. נפצע חכה בעיטור. התגייס שנית לגוארה דיה האדומה של נין, להגן על המהפכה. בקרים למدر בפקולטה לביולוגיה. עיר מתחבורה. ניהול פעולות ספורט של מכבי: הרמת משקלות והטאבקות. בקרים פגש קצין קריби אחר, יוסוף טרומפלדור, ציוני נל-ה. טרומפלדור העביר לו את ניהול ארבען החולץ. וכשנfell טרומפלדור בהגנה על תל-חי, חש שרה, שעלו עלולות לארץ. מן חוב איש לחבר.

שרה עלה לארץ ב-1920 והתאחדה במחנה פועלים של גדור העבריה. בפטברוג היה מתפקיד. הוא בחר במקצוע המתאים לכחו: חיציבה. היה מנhal-עבורה ובלט מבחינה חבריתית. היה גאון בגיבוש עקרונות. איש עם הבר

האזכורה השנתית לקדושים עירנו —

יום ג' 4.12.90
 בית המלון בתל אביב

נחת פון לובלינגר יידז

יש הרבה מאמראים כאלה. לפניו שנה, למשל, בשהורוביץ סיים את תפקידו ככתב „על המשמר“ לענייני שוק ההון. ערכו לכבודו מסיבה בירוסה עם כל המיומי של שוק ההון. הוכרו לו שם מאמר שכותב בתרצ‘ה, 1935, על חשיבותו של שוק ניירות הערך לפיתוחה של הכלכלת במיגור היהודי בארץ.

עד לפניו שנה, בשعود סיקר את הבורסה, נаг ההורוביץ לעאת מדי יום מביתו שברמת גן, לנסוע באוטובוס לבורסה ולודית באלבוי. בבורסה היה אוסף את המידע למדרור הקבוע, עולה על אוטובוס אחר, מגיע למרכז, כת, כותב את כתבותיו ונוסע באוטובוס לשישי לבתו. פולטיים גיב, שדי בו כדי לעיר ערים ממנה, כתבים שיכולים להיות נכדי.

כפנסיון מלא מרץ החל ההורוביץ לכתוב באקראי מאמרים ב-„על המשמר“. בנערכותו היה ב-„השומר הצ-עיר“ ולא קשה לו הוזה בכתיבתו, בכל השלבים והגיגלומים, את מרכבי הש-קפת העולם שעיצב לעצמו בבחנותו. הוא השתלב בקהל בעיתונה הסורי ציאלייטי של מפ‘ם, ול. טרנופולר, מי שהיה אז עורך כלכלי בעיתון, העיע לו מישאה קבועה. כך החל פרק נוסף בדרכו של ד‘ר ההורוביץ כע-תונאי כלכלי, דרך שתיחילת היה כבר ב-1922, כשהתחילה לשולח כתבות לעיתונים יהודים ציוניים בוינה וב-פולין.

אביו של אלחנן ההורוביץ עסק ב-יצוא חיטה מרוסיה. עשר גדול לא היה מעולם, אבל היה איש אמיד ואוהב ספר. בגיל שלוש הלך אלחנן ל„חרדר“ ללמידה אלף בית, ולאחר כך גם חומש ותלמוד. בגיל 9 נרשם לגימנסיה הרוסית בלובלין. ב-1915 נבסו האוסטרים את העיר. עסקו של האב נהרסו ומאו לא שוקמו. במקומות הגימנסיה הרוסית קמו, אחרי היכובוש, גימנסיה פולנית וגימנסיה עברית. אלחנן הלך לעברית. תחת שלטונו האוסטרי היה חופש פוליטי יחסית והתייר התארגנויות יהוד-

ד‘ר אלחנן ההורוביץ בן 90

מtower מאמריו של
עודרד ליפשיץ
ב„חומרת“

...אי אפשר להתחכש לעובדות: אלחנן ההורוביץ נולד בינוואר 1901, זכר את ביקור העאר בלובלין עיר מולדתו, שהיתה אז בפולין, „הكون-רטסאית“ תחת שלטונו רוסי, זוכר את המהפהכה הרוסית. לא, לא את זו של 1917: אין בכר רבותא, שהרי היה כבר בן 16. הוא זכר, בילד קטן, גם את המהפהכה של 1905, ואת מלחמת רוסיה—יפאן.

זכרנו של ההורוביץ צלול ובריאותו איתנה למדרי. הוא אינו נזק למשק-פים כשהוא מעלה בדים מצחיבים של עיתונים ישנים, בהם כתוב לפני יותר מיום שנים. כבר בשנת 1932 כתוב ב„דוואר הוום“, עיתונו של איתן-מר בן אבב“. מ-1936 כתוב ב„הבר“. כשההורוביץ מוציא את מה שהוא מחייב פש באופן עיתוניים ישנים, כתבות ומאמריהם שרדו בעיות הזמן של או-תם ימים רוחקים, אבל ניתן להפיק מהם לקחים שכוחם יפה גם בימינו, הוא מעף מבט חיצוני ומרוץ מעין ניו הכהלות, מבט של נער שובב ופיקח שהצליח להפתח את בני שיחו, מבט שימושי לרגע את כל הקטנים שחרשו הימים בפניהם.

גייסתם של ה„אגנטורים פקטיביסטים“, אשר המוניטט הספרותי שלהם גוט פ_mAחה של שעוי השורה בפני כל הנושאים, החל בפ-ו ליטקה וכלה בענייני יום יום, טכנולוגיה וכו' הרשב כותב על הטון השולט בשירו של גלאטשטיין, כי הוא: „העדייך את האיפוק האירוני על הפאות הזעול, ואת השקף האישית, הפרטי, על פני האני הרב מלוני“. הרשב מזכיר על השוני התקימתני, שהל בשירותו של גלאטשטיין לאחר השואה, משי-חרב העולם היהודי ונזכר תחת עקרה המר של אירופה האנטישמית. עם זאת, גם בשני רה המוקרת וגם במאחרת, מסתמן אותו קו חדשני של הפגשת שדות סטטיטים מפ-תיעים, היוצרים עשור מטפורי, וחושפים ב-אמצעיות רבדיה של לשון היידיש שכבות שכבות של מראות נשפ, גוף גוף עיר. חלק ניכר מן הקובץ עסוק בתכנים יהודים. גלאטשטיין שב מן השירה המודרניסטיות אל בור מחייבתו, אל עברו היהודי. כמו אצל משוררים אחרים, גם אצלו חלה תפניות זו שעשה שהובר, כי העם היהודי עמד על פי התום,חו בלהע אותו והותירה ממנו שרידים בלבד. התהבות שנעלמה, בעיקר זו האידישיאת, היא שהגיעה מן הסתם את המשורר לשוב אל אותם מחוזות, בדורו-שיה בין היוצר החי לבן העולם המת פיזית, שמחיחתו אינו מוצי בתחום הממות כל. לא יפלא, שהריו המאוחרים של גלאט-שטיין עשויים מכחו-שירה רחבי-היקף. ניכרת בהם מעין דחיפות נפשית לשמר את העבר, להזכיר לאיזו אמת שנשכח, להלוות את התמונות החדר-פעמיות, השבות ביצ-רון. כדי לעשותו לנכסי-דלא-גנדי בכוחה של השירה המותעת.

תיקון טעות

בחוברת „קול לובלין“ מס' 25, עמ' 68, הופיעו, לצערנו, כמה שיבושים ב-מאמר-הසפד לזכרה של גנה אבטמן נ‘ע“, שנכתב עי' עליה יוסף יבל'א: בשורה השנייה, טור ראשון, צ'ל': יבווא אברהאם לסתוד לשורה ולביבות (בראשית כג, ב). בשורה 15 מלמעלה, טור אמצע, צ'ל': חנה לא זהורה יותר לגסטאפו, ברחה לעיר קרקוב, שלא ליפול שנית בידי הרוצחים. בשורה 22, טור אמצע, צ'ל': לאחר אישפון והטיפול בה, פרחה נשמהה ב-23 לאפריל 1989, בחוץ. בחוץ. בתוכנות בשורה 29, טור אמצע, צ'ל': חכונות אלה לכתה חנה לcker ואות כל ההנאה ללולה ולשמה, שללה מנגן חמיד ול- תמיד. איןעם ארטייל „ואלעכמאנס טאנץ“ ואיל‘ פון יוסף בזרשא, ז‘, 24, שורה 9 פון אונטן, אין צוויטן קאלום, דארף זיין: צוואמען מיט רושע גאלדין, ווע- מענס מאמע האט געפֿרט א פרעלבל-שול אופיך וועלאנא גאס אין לובלין, אין הוין פון טאבטשע ציגעלמאן...

פֿוֹן קּוֹל לוֹבְּלוֹן — אָוֹן זָאַל אָונְדֵּן
זָעַרְעַן יִידְן וַיְיסָגֶן, מִיט וּמַעֲמָעַן מֵיר הַאָזֵן
בְּן צַו טָאַן...

רַ' שְׁיעַן, וַיְיַאֲרַ רַופְּ אַיִם, אַיִם גַּעַן
בּוֹירַן דַּעַם 150ְטַן יַאֲנָאָר 1900 אַיִם
טַשְׁעַבְּכוֹן (וּאָסָה אַהֲטָן דַּעַמְּאַלְטָן גַּעַן
הַעֲרַת צַו דַּעַר גַּמְּנָעַן קַאנְגְּפְּנִיצָאָה),
בַּיִּי דַּי עַלְטַעְרַן חַיה אָוֹן אַרְיָה בְּרוּן
גַּאלְדְּבָּעָרָג, אַקְצָבָן. זַיְיַעְנָעַן גַּעַוּעַן
9 קִינְדְּעַר. פֿוֹן 8 יַאֲרַ אַן אַהֲטָן שְׁיעַן
גַּעַנוּמָעַן אַרְבָּעַטָּן, וַיְיַלְלַ דַּעַר פָּטָעַטָּר
אַיִם גַּעַשְׁטָאָרְבָּן אַיִם עַלְטַעְרַן פֿוֹן 38
יַאֲרַ, וַיְעַן שְׁיעַן אַיִם „אַלְטָן גַּעַוּעַן“ 3
חַדְשִׁים. צַוְּמַעְרַשְׁת אַהֲטָן מַעַן אַיִם
„אַנְגְּדָוְנְגָעָן“ בַּיִּי אַסְטָּאַלְיָעָר אַוְיָף
6 יַאֲרַ, דַּעְרַנְאָר וּוּעָרַט עַר אַמְּשָׁרַת
אַיִם אַגְּדִים-גַּעַשְׁעַפְּט אַוְיָף דַּעַר נָאָזֵן
וּוּגָסֶן. וַיְיַלְלַ אַסְטָּאַלְדָּטָן פֿוֹן 323 סְטָטָן
פִּיעַכְּבָּעָט-פּוֹלָקָן, אַהֲטָן עַר אַיִם יַאֲרַ
1920 זִיר בָּאַטְיַילְיקָט אַיִם דַּעַר מַלְחָמָה
קַעְגַּן דַּי בָּאַלְשְׁוּוֹקָעָט אָוֹן גַּעַגְּבָּעָן
דִּיןְיָן בִּישְׁטִיעָר צָוָם „עַזְרַנְאָר וּוִיסְטָן
לְאָזֵן“ („דַּעַר נָס אַוְיָף דַּעַר וּוִיסְטָן“),
וּוּעַר אַיִם גַּעַוְאָרְבָּן פָּאַרְוּנְגָדָעָט אָוֹן
זִיר פָּאַרְדִּינְט 3 מִילְּעַרְישָׁע אַוְיָסָן
צִיבְּעַנוּגְגָעָן. אַיִם דַּי צְוָאַנְצִיקָּעָר יַאֲרַ
רַחְ גַּעַאְרְבָּעָט אַיִם טַשְׁעַבְּיוּוּר שַׁעַבְּטָן
הַזְּוּן, דַּעְרַנְאָר — אַיִם בָּרְאַנְגָּוּיָץ. אַוְיָר
גַּעַפְּרִיט שְׁפָעַטָּר אַיִגְעָנָע גַּעַשְׁעַפְּטָן
אָוֹן גַּעַוְאָרְבָּן אָוֹן אַיִגְבְּטִימָעָר פֿוֹן 3
הַיְּזָעָר אָוֹן לַפְּעַרְאָגָט פֿוֹן פְּלִישָׁ
פָּאַרְזָן טַעַן פּוֹלָק אָוֹן לוֹבְּלוֹן.
דַּעַר אַוְיַסְבָּרוֹר פֿוֹן דַּעַר צְוִוְיִיטָר
וּוּלְטָן-מַלְחָמָה טַרְעַפְּט אַיִם אָוֹן לוֹבָן
לְין, מִיט אַפְּרוֹי, קִינְדָּן אָוֹן שְׁוּגָעָר.
מִיטְן דַּעְרַגְעַנְטָרְזָן זִיר פֿוֹן דַּעַר דִּיטָּיָטָן
שִׁישָׁעָר אַרְמָיָן, אַנְטְּלִיפְּטָט עַר אַוְיָף
יַעֲנָעָר זִיט בּוֹג, נַאֲרַ פֿוֹן דַּאֲרָטָן זִיר
אַוְמְגַעְקָרְטָט צּוֹלְבָּד דַּעַר מַשְׁפָּחָה, כְּרִיּוֹן
דַּעְרַנְאָר אַרְיִנְצְּוָפָּלָן אָוֹן גַּעַטָּאָן אָוֹן
אַוְיְשָׁטִיָּן אַלְעָעָר צְרוֹת אָוֹן פִּינְזָן פֿוֹן
דַּעַר הַיְּתֻלְּרִיסְטִישָׁעָר אַקְפְּאָצִיעָן.

אָוֹן הַאֲרַבְּסָט 1941, אַהֲטָן אַגְּנָעָם
פְּרַץ-הַזְּוּן אַוְיָפָן טַשְׁאָטָעָק זִיר גַּעַן
פֿיְנָעָן אַשְׁפִּיטָּאָל פָּאָר טִיפְּסָקְרָאָגָן
קָע אָז פָּאָר דַּעַם בְּנִין זַעְגָּעָן תְּמִיד
גַּעַלְעָגָן קוֹפָעָס טַוְיטָעָן. אָז מִיְּדָאָגָעָן
הַאֲטָט עַר גַּעַאְרְבָּעָט אַלְסָטָטָלְעָר,
פֿוֹן וְאָגָעָן מִיהְאָט אַיִם יַעֲדָן טָאָג
גַּעַפְּרִיט אַהֲנָן אַוְנְתָּעָר אַוְאָר, מִיט
נַאֲרַ יִדְיְשָׁע פָּאָכְלִיט, פֿוֹן מִיְּדָאָן טָאָן

דִּירָות נּוֹסְפּוֹת. שְׁלָא פָּעָם עַומְדָות
רִיקְוֹת.
עַל בָּעִית הַדִּירָוֹת, כְּמוֹ גַּם עַל נּוֹשָׁא
אַיִם אַחֲרִים, מַרְגִּיזִים, מַעֲנִינִים אָוֹן
חַשְׁוּבִים, הַוּרְבִּיז כּוֹתֵב בְּעַטְלָה
וּבְסָגְנוֹן בְּהַיִּר, כַּשְּׁהָוָא נְשָׁעָן עַל בְּסִיסָּה
מוֹצָק שְׁלָלְתָּוֹנִים שָׁאָסָף.

שְׁיַע גָּאַלְדְּבָּעָרָג — צַו זִיְינָעָן 90 יַאֲרַ

אָז אַלְוְבְּלִינְגָּר יַיְד דַּעְרַגִּיט צַו דַּי
90, דַּעְרַצְוֹ נַאֲר אַיִד פֿוֹן אַזְזָא „קָאָזָן
לִיבְעָרָג“ וַיְיַעְשַׂעְטָן שְׁעַכְבִּיוּרָג, גַּעַמְטָן
דִּירָן אָז אַחֲשָׁק אַיִגְנְצּוֹאַרְדָּעָנָעָן לְכָבָור
אַיִם אָוֹן לְכָבָור אַזְזָא דַּאֲטָעָן, אַז לִיְיָזָן
טִישָׁע מִסְבָּה מִיט אַלְחִים“, וְזַיְיָזָן
אַוְיָר אַבְּגָרִיסְוָגָעָן אָוֹן זְכָרוֹנוֹת פֿוֹן
דַּעַר אַלְטָעָר הַיִּים. נַאֲר אַלְעַל מִינְעָן
רִיּוֹר, תְּחִנּוֹנִים, אַפְּיָלוֹ דַּרְאָוְגָעָן מִיט
אַוְלְטִימָאַטָּוָסָן, זַעְגָּעָן נִשְׁתַּגְעָן
בְּכָוח אַיִגְנְצּוּרְבָּעָן דַּי עַקְשָׁנּוֹת פָּרָן
נִעַם בָּעַל הַיּוֹבָל, אָז בָּאַטְשָׁש בַּיִּי אַיִם
אַיִם שְׁטוֹבָן, פָּאָר אַלְלִינְגָּר צָלָלְקָרְוִי
בִּים אָזָן לְאַגְּנְדָלְשִׁיט, זָלְמָעָן פִּיעַרְעָן
דַּי גַּעַשְׁעַנְיָשׁ. וַיְיַלְלַ שְׁיַע גָּאַלְדְּבָּעָרָג
וְזַיְיָזָן נִשְׁתַּגְעָן. קִיּוֹן מִסְבָּוֹת, עַר דָּאָרָפָן
שְׁלָה, בָּמְקוֹם לְהַטִּיל עַלְיהָן מִסְ שָׁיָע
יְעוּודָד אֶת דַּרְאָר אלְחָנָן הַוּרְבִּיז, כְּלִבְלִי
כִּירְזָן, פּוֹטָרָת מִמְּסָס הַכְּנָסָה אֶת מִשְׁמָר
כִּירְזָן הַדִּירָוֹת. פָּטוֹר כּוֹה, טָוּן הוּרְרִי
בִּיאָז, מַעְלָה אֶת עַרְקָה הַדִּירָוֹת כְּמַקוֹּר
הַכְּנָסָה דַּוְקָא בַּתְּקוֹפָה שְׁבָה מִמְּלִיאָ
מַחְוִירָה הַדִּירָוֹת עַולְמָם בְּשֵׁל הַמְּחָסָר,
וּמַשִּׁיג מַטְרָה הַפְּכָה מוֹזָעָן שָׁלָה גּוּדָר :
מַפְתָּה בָּעֵלִי יְכוֹלָת לְהַשְׁקִיעַ בְּרִכְבִּשָּׁת

דִּירָות וּעִיתּוֹנִים יְהוּדִים. אַלְחָנָן הַצְּעָרָק
לְעַזְפּוֹם הַיְהוּדִים, וַיְאָחָר כֵּר לְ„שָׁוּרְמָרָ
שְׁהָפֵר לְ„הַשּׁוֹמֵר הַעֲרֵיר“. .

בְּגִמְנָסִיה הַכִּיר אַלְחָנָן אֶת צְוִיפָה,
עַמָּה הַתְּחַתָּן לְאַחֲר מַכְּן. הַמְּלָחָמָה
הַעוֹלָמִית הַסְּתִימָה, האִמְפְּרִיה הַ-
אָוְסְטְּרִיתָה הַתְּפּוֹרָה, וּבִ-1920 נִסְעָ
אַלְחָנָן, הַפָּעָם כָּאֶזְרָח פּוֹלְנִי עִירָה, בְּנֵ-
19, לְלִמּוֹד בּוֹוִינָה. הַוא לִמְדָר בְּ„אַקְסָ-
פּוֹרְטָ אַקְדִּמִּיה“, שְׁהָפֵכה לְבִתְּהִיר הַפְּנִאי כְּתָבָ-
לְעִיתּוֹנִים צְיוּנִים. לְפִרְנָסָה זוֹ לֹא
הַסְּפִיק, וְהַסְּטָוְדַּנטָּה הַעֲרֵיר נָאָלָץ לְתַת
שִׁיעָרִים פְּרִטִים וְעַצְלִים. אֶת לִמְדֵי הַדּוֹקְטָרָ
רְטָה הַשְּׁלִים בְּ-1926, בְּאַוְנִירְבְּסִיתָה שְׁלָל
וַיְיַהְיֵה. בָּאוֹתוֹ יוֹם קִיבְּלָה גַּם צְוִיפָה,
בָּאוֹתוֹה פְּקוּלָתָה לְכָלְכָלָה, אֶת תּוֹאָר
הַדּוֹקְטָר שְׁלָלָה. בְּ-1929 הַם חִוּרָוּ
לְלוֹבְּלוֹן וְהַתְּחַתָּנוּ. זָמָן קָצָר לְאַחֲר
מַכְּן נָוְלָה בְּתִים הַיחִידָה, שְׁוּלְמִית.
הַיּוֹם הִיא נָשָׂאָה, עֲבוּדָת בְּמִשְׁרָד
מִבְּקָרְמָה וְנָסָף וּמַרְעָצָה בְּטַבְנָיוֹן, וְ-
אַמְּרִיר, חָבֵר קִיבְּזָי קְיָום, הַוּסְקָסְקָה בְּהַפְּ-
קָתָסְטִים קָרְבִּים, שְׁכָמָה מִמְּהָם זָכָר
לְהַצְלָחָה לְאַמְּבּוּטָת.

כָּאֶזְרָח פּוֹלְנִי נָאָלָץ אַלְחָנָן לְהַתָּ-
גִּיסָּס לְעַבָּא הַפּוֹלָנִי לְמִרְוְתָה שְׁרָצָה
לְעַלְוָת לְאַרְצָה יִשְׂרָאֵל. 13 חֳדָשִׁים
בִּילְהָה בְּבִית הַסְּפָר לְקִצְנִים שְׁלַחְיָה
הַרְגָּלִים. רְטָה בְּ-1932 הַצְלָחָה לְעַלְוָת
לְאַרְצָה יִשְׂרָאֵל, לְבָדִי, וְרְטָה שְׁלֹשׁ שָׁנִים
לְאַחֲרָמָן, בְּ-1935, הַצְלָחָה לְהַבִּיאָ
אַלְיָוָת אֶת אַשְׁתוֹ עַם הַיְלָדָה.
אֶחָד הַנוּשָׁאים שְׁמַרְגִּיזִים בִּים
אֶלְהָה אֶת דַּרְאָר אלְחָנָן הַוּרְבִּיז, כְּתָבָ-
כְּלִבְלִי בְּ„עַל הַמְּשִׁמְרָר“, הַוא המְחָדֵ-
לִים בְּתַחְום הַדִּירָוֹת. מַרְגִּיז אֶתוֹת, שִׁישָׁ
עַשְׂרָת אֶלְפִּי דִּירָות רִיקְוֹת, וְשְׁהָמָ-
שָׁלָה, בָּמְקוֹם לְהַטִּיל עַלְיהָן מִסְ שָׁיָע
יְעוּודָד אֶת בָּעֵלְהָן לְמוֹכְרָן אוֹ לְהַשְּׁ-
כִּירְזָן, פּוֹטָרָת מִמְּסָס הַכְּנָסָה אֶת מִשְׁ-
כִּירְזָן הַדִּירָוֹת. פָּטוֹר כּוֹה, טָוּן הוּרְרִי
בִּיאָז, מַעְלָה אֶת עַרְקָה הַדִּירָוֹת כְּמַקוֹּר
הַכְּנָסָה דַּוְקָא בַּתְּקוֹפָה שְׁבָה מִמְּלִיאָ
מַחְוִירָה הַדִּירָוֹת עַולְמָם בְּשֵׁל הַמְּחָסָר,
וּמַשִּׁיג מַטְרָה הַפְּכָה מוֹזָעָן שָׁלָה גּוּדָר :

טא נעמט צו, רבקה און שיע, די הארציקסטע ברוכות פון א סר א סר לובלינגער יידז, ווי פון די וואס שטייען בראש פון די אלעל גצעעלשאפטן, וועלכע איר האט אונטערגעעהאלטען. מיר ווינטשן אייר, ר' שיע, צוזאמען מיט רבקהיז, נאר א סר יאנץ מיט געזונט און לויטערן געדאנק ווי איצט, בי די 90. איר וויל גליובן, און בי די 95 אדער 100, וועט ר' שיע אונדרדיין לאערמעגלעבן א "לחימ" לבבוך זיין בקבודליך טלטער

לאMRI נאר צוועגן, איז רבקה אוּן
שייע גאלדבערג האבן באשלאסן, איז
אויר נאר זיינער אַזעאָקְגִּין אַין דער
אייביקיט, בי דיא २०, ניט צו שידין
זיך מיט דעם אלעמען וואָס סימבאָז-
לייזרט די יידישע לובלון — אוּן
אויפֿן בית הקברות אַין נחלה יצחָק
זיך באֶזְאָרגט מיט אַכְבָּר אוּן מעבה
געבען דעם מאָנוֹמָעָנט לְכָר די קְדוּרָה
שֵׁם פּוֹן לְבָלִין אַין מִידְאָגָעָךְ. ר.
שייע האָט אויר געבעטען, אַז אויף
דרער מְגַבָּה זָאָל אַזעאָקְגִּילְגִּיט ווועָרָן
זִיְּן בָּור „נְשָׂמָה-לִיבְּתָן“...

.७ .८

— שמוֹאַל מְאנְדָעַלְסְבָּעָרָג —
85 יָאָר, עַד מֵאָה וּעֶשֶׂרִים

ס'אייז געועען אַ פִּינְגֶּר, יומטובי דיקער אָוונְט, ווען די פֿרוּי, קינדרער אָוֹן אַיְנִיכְלָעֵר, צוֹזָמָעֵן מיט לָובְּלֵי נָעָר יִידְּן אָוֹן פֿרִינְד, האָבָּן זִיר גַּעַט-רַאֲפָּן אָוֹף דָּעַר שְׁמוֹחָה לְכֻבּוֹד דָּעַם 588טָן גַּעֲבִירְנִיאָר פֿוֹן אָוְנוֹדְזָעֵר בָּן-עיר שְׁמוֹאֵל מַאנְדְּרָלְסְּבָּעָרָג, עַולְּה גַּעַוְוָעַן נָאָר אַיְן יָאָר 1925 פֿוֹן לָובְּלֵין, וּוּ עַר האָט גַּעַהְעָרְטָ צָום „הַחְלוֹן“. דָּא, אַיְן לָאנְדָר, זִיר באַשְׁעָפְּטִיקְט מיט בָּנְגִין הָאָרֶץ אַיְן בּוֹכְשְׁתָּעַבְּלָעָכְּן זִין פֿוֹן וּוּאָרט. פֿילְּ הַיְּזִיר אָוֹן בְּנִינִים אַיְן תָּלְּ-אַבְּיָב אָוֹן אַיְן אַנְדָּרָעָר עַרְּטָר, זַעַגְעַן אַיְפְּגַעַשְׁתָּלְלָט גַּעַוְאָרָן דָּרוֹרְךְ דָּעַר בּוֹיְ-גַּעַזְוּלְשָׁאָפְּט פֿוֹן דְּרִי לָובְּלְגָנְעָר יִידְּן : מַאנְדְּרָלְסְּבָּעָרָג, אַז-שְׁעַל אָוֹן צִיטְרָין, עַר אָוֹן זִין פֿרִוי זַעַגְעַן גַּעַוְוָעַן די עַרְשְׁתָּעָ, וּוּאָס זַעַ-גַּעַנְעַן גַּעַשְׁתָּאָגְנַעַן בְּרָאָשׂ פֿוֹן דָּעַר לְבָ-לִינְגָר לְאַנְדְּסְמָנְגָשָׁאָפְּט אָוֹן יְשָׁרָאֵל אָוֹן גַּעַזְאָרְטָ פֿאָר די עַוְלִים, וּוּאָס

רבקה — «הבית והשואה». און אובי מוייבאט אלין זיך גענוןמען צו דער פעדער, איזי אויר האבן דאס פאר- פאלק גאלדבערג געוזארגט צו העלפֿן פיל פען-מענטשן אroiיסצוגעבן זיע- דע ביכער, ווי צו שטיינן פארשידענע ליטעריאריש און גזעעלשאפטליךע פראיניקן. מיר וועלן דער מאנגען נאר אייניקע פון זי :

עשרין אוק זייר נאמען א ספר תורה פארן בית הכנסת אין גוש עזיזון • אויסגעשטאט א קלוב פון יעד למען החיל אין דזשולייס • עטאלבליט בים יידישן שריבער-פראריין אין יישראאל א ליטעראטורה-פרעניע, פון וועלכער ס-האנן בייז איצט גענאנסן אוור 4 לובלינער שרידי-בער און זשונגעלאיטן: עובדיה פעלד-זיל, בנימין לובעלסקי, ייחיאל גרא-גאטשטיין, דור שטאקספייש • געהאלפֿן אַרוּיסְגָּבָן, באַזָּמָעָן מֵיט דֶּר גַּן-זָרְזָבָן, די פָּאָעָמָע "בִּים פְּנָקָס פָּוּן לְזָבָלָן" פָּוּן מָהָה שְׁוֹלְשִׁין (אַיִן עֲבָרִת אַוְן יִדִּישָׁ) • אַרוּיסְגָּבָן

ידי אנטאל לאגיאע געוועידמעט „דרער יידישער מאמען“ • אַ צִימָעָר אֵין בְּבִית רַאֲשׁוֹנִי פּוּלִילְ-צִיּוֹן אֵין תֶּלְ-אָבִיב, לֹכֶר רַבְּקַהְסּ פְּאַטְּעָר יַאֲסָל לְעַרְמָמָן פּוֹן קָאָרוּוֹ • גַּעֲפָלָאנְצָטְזְבּוּוֹי וּוּלְדָלְעָר אֵין יַעֲרַ הַקְּדוּשִׁים אַוְיפּוֹן נַאֲמָעָן פּוֹן בִּירְדַּעַס עַלְתְּעָרָן • עַטְאַבְּלִירְטּ פְּרֻעְמִיעָס פָּאָר יְרִישָׁע קִינְדְּרָעָר, וּאָסּ לְעַרְגָּעָן אֵין דָרָר בְּיַיְאָלְקְ-שָׁול אֵין חֹלוֹן אֵין אַרְ-אַיִּלְךְ אָנוֹנוּעָרְטִיטָעָט • גַּעֲשְׁטִיצָט מִטּ אַ בְּרִיטָעָר הַאנְטּ דָעַם אַלְמָאָנָאָר אַוְיפּוֹדְיַי שְׁלַיְאָכְן פּוֹן הַיִּם“, אַרְוִיסְ-עַגְבָּן דָרְכָן וּוּלְטָרָאָט פָאָר יְרִישָׁא אֵין דִי אַנְטָאָלָאָגָעָפּוֹן יְרִישָׁן שְׂרִיִּי-כּוּרְ-פָּאָרָאַיִן אֵון בֵּית לִיוּוֹקָה, מִטּ עַמְּעָן פּוֹן 204 יְרִישָׁע שְׁרִיבְעָרָס, וּאָסּ הַאָבָן גַּעַשְׁפָּן אֵין יְשָׂרָאֵל.

וּמִ אֵיר זַעַט, אַ בְּכּוּדִיקָעָר רַעַ-קָּאָרְדּ פּוֹן אָוּפְּטָעוֹן — הַלוֹאֵי אַוְיפּ אַ סְרָ לְוּבְּלִינְגָר יִדְזָן גַּעַזְאָגָט, נַאֲכִי-גַּוְעַטָּן זַיְעָר בִּישְׁפִּילּ. נִיטּ אַנְדָּרָעָשּׁ, אַוְיסְפִּיר, אַזּ דִי הַנְּאָהָה פּוֹן גַּעַבָּן בִּים לְעַבְּן אֵין אַסְרָ גַּרְעָסָעָר, וּמִ אַנְשָׁרִיבָן אֵין דָעַר צֹוָה, מִזְאָל עַס נַזְעָן עַרְשָׁת אַכְּן טּוּטָ...”

טארסקי — אז פארנאנקט צוריק גע פירט. זיין פרוואו אונטערצוקופן שמאי גראיער (פארן פרײז פון 4 טויזנט זלאטיס), כד' צו באקומווען א סטערמפל צו בלילובן בי דער ארבעע, האט זיך גענדניךט מיט א עזע אין קאָפ, מיט דער קאלבע פון דער בער ביסס, וועלכּוּ ס'האָט דערלאָנגט אַ דִּיְתְּשִׁישָׁר זעלנער. צוזאמען מיט אַ קְרִיגֶס-גָּעַ פָּאָגָעָנָעָם פָּוּן דָּעַר לִפְאֹוּעַ גָּאַס, געלונגט שיינן צו אַנְטְּלוּפָּן פָּוּן מִיִּדְאָן דָּאָנָעָק אָן עָר לְאָזָט זִיךְ אַזְוּעָק צָוּ פָּוּס אַין דָּאָרֶף יַאֲסָטָקִי. פָּוּן דָּאָרט קומט ער אָן צו אַ פָּאָרְטִּיזָאָנָעָר-גָּרוֹעָד פָּע אַין דִּי וּוּלְדִּיעָר פָּוּן וּוּאַלְאָ פְּשִׁי-בִּיסְלָאוּסָקָא, וּוּלְכָבָא אַין בָּאַשְׁטָאָגָעָן פָּוּן 26 יֵידְן אָנוּ פָּאָלָאָקָן, אַנְגָּעָפִירָט פָּוּן וּוּאַצְּלָאָוּ סְמָאָלָר. אָן יָאָר 1944 וּוּעָרט עָר בָּאָפְּרִיאִיט דָּוָרָךְ דָּעַר רְויִ טָעַר אַרְמִי אָן אַין לוּבְּלִין דָּעְרוּוֹוֹט עָר זִיךְ וּוּעָגַן דָּעַם אָוּמָקָום פָּוּן זִיְּן פְּרָויִ אָנוּ 17-יָאָרִיקָע טָאָכְטָעָר, וּוּאָס אַין דָּעַם 16 מְעֻרָץ 1942 אַוּוּק מִיטָּן טְרָאָנְסְפָּאָרט.

אין די יארן 45—1944 געלעבעט אין
לובליין, דערנאר ארייבערגעפֿאָרֶן קיון
בערליאַן מיט זיין איצטיקער לעבנַס-
באָגָּלִילְיאָטְרִין רְבָּה. אין 1950 אָוִיסְ-
געוֹאנְדְּרִירְטַּקְיָה אַמְּעָרִיקָה אָוּן אַיְן
1969 עָולָה גָּעוּזָה קִיְּ�ן יִשְׂרָאֵל, זִיר
בָּאָזַעַצְתָּ אַיְן חֹלוֹן. אָוּן דָּא הַיִּבְטָ
זִיר אָז אֲלַאֲגָעַ סְעָרִיעַ פּוֹן אָוִיפָּ-
טוּעַן אָזְנַן שְׁטִיכָעַ פָּאָר קוֹלְטוּרָעָלְ-לִי-
לְעַכְעַ אָזְנַן פִּילְאָגְנְטָרָאָפִישׁ אַינְסְטִי-
לְעַכְעַ אָזְנַן פִּילְאָגְנְטָרָאָפִישׁ אַינְסְטִי-
טוּצִיעַס אָזְנַן גַּעֲזַעַלְשָׁאָפְּטָן, וּוֹאָס מִיר
וּוֹעֵל נָאָר אַוְיסְרָעַכְעַנְעַן אֲטִיל פּוֹן
זַיְיָ, וּוֹיְלְ צְוִישָׁן דָּעַם אַלְעַמְעָן, פָּאָרִ-
געַמְתָּ אָוִיר אֲכָבּוֹרִיךְ אַרטְ דָּרָר
מַתּוֹ בְּסַתְרָ.

נאר פאר אלעמען לאמיר דערמאָז
גען, איז שיע און רבקה גאלדבערג
געעהערן צו די, וואס איז יונע פינצע-
טערערע מלחהּ-יאַרְזָן, האָבוֹן זיַּיךְ
געגעבען אַנדֶר, אויב מִוּועַט אַיבָּעָרָ-
לְעָבָן דעם נאָצֵישׁן צוֹרָה, מַזְמָעָן
דרָאָס אַלְץָן באַשְׁרַיְבָּן, אַזְן בִּידְעַדְעָן
דעָם נַדְרָמְקִים גַּעוּוֹן. שַׁיעַ — מִיטָּן
אֲרוֹיסְגַּעַבָּן זַיְנָעַ זְכָרָנוֹת אַזְן יִדְרִישָׁ
„נַשְׁמָהַ-לִיכְתָּבָת“, וואס אַזְן אוֹירָךְ דָּעָרָ-
שִׁינְעָן אַין עַבְרִית אַזְן אַין עַגְגְּלָשָׁ.

דר' ר' שמחה וויס (רעכטס) מיט מארעק ארטמאן פון ישראל, וואס האט מיט זיין פרוי באזנט היינץ פולץ.

זעט ער אויס אויַּפְּ דער פָּאַטָּגָרָאַ
פִּיעַ. אָוּן אֵין לְעַבְּן ?
אֵין לְעַבְּן טִילְט שְׁמָחָה וּוֹיִס זִינְעַ
פָּאַרְאִינְטָעַרְעַסְטִירְנוּגָעַ צּוֹוִישַׁן מְעַדְּרִיַּ
צִינְיִשְׁעַ וּוַיְנַשְּׁאָפְּטָן אָוּן טָעַרְעַטְיִישַׁן
אָוּן פְּרָאַקְטִישַׁן פָּאַרְגְּנַעְמָעַן זִיר מִיטַּ
יְוַדְּאִיסְטִיק. אֲגַעַט וּוּרְטָעַרְבִּיךְ בּוֹן
דִּי פּוֹלִישַׁן דָּאַקְטוּוּרִים-סְטָאַמְּטָאַ
לְאָאנְן. לִיְעַנְצָוּ מִיר :

ווויס שמחה-בונים, ספוציאלייט בון טאמאטאלאגישער פראטעטיק, איז געבורין דעם 24 סטן אפריל 1911 אין פיאסק. שטורירט אין דער מע- דיענישער אקדמייע איז ווארשע. זיין פראפעטיאגעלע קארירער איז באזונדערס ריך, סי אלס פראקטוי- קער, אבער קורט-בל — אויפן גע- בית פון וויסנשאפט און מעדיענישע פובליקאציעס, ווי אויר גזעלשאפט- לעכע טעטיקיט, פארבונד מיט מע- דיצין און טאמאטאלאגיע. ער איז אויסגעציינט געווארט „פאר מוס- טערהאפט ארבעת אינעם געזונט- הייטס-וועז איז פולין“ און ווי א-ראצ- יאנגלייאטאר פון דער פראודקציינ- ער האט פארענטלעכט בי 150 אַר- בעטן וועגן טאמאטאלאגיע און גע- שיכטן פון מעדיעז. און נאר אנדערע בייגראפישע פריטים ווערין דארט אויסגערעבענט. צו דעם דארף מען אויר צוגעבן, איז ד"ר וויס האט בש- עתו באקומווען א מעדאל, „זא דאָב- לעסנדי טרוד וויזעלקאי אטשעט- ווינאי וואניינע 1941 — 1945“. און צום סוף רעכנט מען אויס זיין האבי: קאלעכיזאנרין ביבער און אלבומען פון מעדיענישער און טאמאטאלאג'

בעלא מאנדעלסבערג „מחקרים ל-
תולדות יהודי לובלין“, דערשינגען אין
יאר 1955 אין תל-אביב, וואס אין
ארויסגעגעבן געוואָרַן אויף דער אַי-
ניציאטיוו (און פִּינָּאַסְּן) פֿוֹן שְׁמוֹאֵל
מאנדעלסבערג — און די הבנעה פֿוֹ-
נעם פֶּאֲרָקְוּפְּטָן בּוֹרְךָ, האט געדינט ווי
א „קרן הייסוד“ אײַנְצּוֹשְׁטָעָלְן די סְטִי-
עַנְדְּרִיעָס.

די און אנדרער פאָרדיינטען פונעם
בעל-היובל זענען אַרוֹיסָגָעְבָּרְעָנְגַּט
געוֹאוֹאַרְזִין אוֹפֶךְ דָּעָר דָּעַרְמָאנְטָעָר שָׁמֵי
חהּ מַצְדֵּךְ אַיִינְקָע רַעֲנָנְעָרָס אָוֹן מַשְׁפֵּץ
חהּ. אָוֹן בָּאַזְוְנְדָּעָרָס גַּעַלְגָּעָן אָוֹן
ריינְדִּיק אִיז גַּעַוּעַן די באָגְרִיסְטוֹנָג
פָּוֹן אַיִינְקָל דָּוּרְןָן קָלְסְקוֹבָּן. לְוָלְיָינְעָר
יַידְעָן שְׁלִישִׁין זִיר גַּעַרְנוֹיְילִיךְ אָוֹן אִין
די אלע ברכּות. כה !

۷۰

אויק דער שומחה לא-
בור רדי 65 יאיר פון
שמואל מאנדעלטלסבערג.
פון רעכטס : רבקה הצע
שטיקסט, דער בעל
השומחה, מאיר שילד-
קריט, סיומה מאנגלרט-
בערג. דוד שטיקסט

ד"ר שמחה וויליס פון ווארשע אונז לובלין

א. טשויאק

(פונעם ארטיקל אין דער פוילישער טאג', ציטונג „נאויניך-קוריער“ — 26.8.90 וואס דערשנינג אין תל-אביב).

ווען ד' ר' שמחה וויסט קלייבט זיך
אין וועג אריין פון זיין הײם אין
ווארשע קייזן לובלין, גראיט אים צו
זיין פרוי סאנדרויטשן אויף א גאנצען
טאָג. „וויל ס'אייז נישטאָ קייז געלט
אויף דיעטער-מאכליים“ — האט אויפֿ-
געקלערט דער דקטער. וועגן דעם
האט אונדז דערצעילט מאָרעלע ארט-
מאָן, וואָס איז צוירק געкомמען פון
אַ וויזע קייז פויל, שטארק באַאיינ-
דרוקט פון דער געשטעטלט פון ד' ר'
וויסט.

נה און גלייבציגיטיק פאראאייביקט די
אומגעקומעגע משפחה אויף אַכְבּוֹ
דיין אופז, ווי מיר האבן דאס גע-
צען אויפֿן מעשגעם אנדענֿק-פלָגָג
בִּים אַרְיִינְגָּאנְג אַין אָוִידִיטָאָרִוּם, מֵיט
פָּאַלְגָּנְדִּיקָּן אַוְיפְּשָׁרוּפֶּט : אַברָהָם, יִצְחָק
חַק אָוּ לְיָא אַדְרָא קֻרְשָׁעֲנָבוֹם ;
יְהֹוּשָׁע אָוּ שָׁרָה דָּאָר גְּרָאָסְמָן ; לְאַ-
זָאָר, יְהֹוּשָׁע גִּיסְטָן, יְסָף בְּעַרְגָּעַר,
טָאַבְטָשָׁע פְּעַלְצָעַר ; יָאנְקָל, אַיְזָיק,
פָּעָרָל, רַיוֹזָל, חִיה קֻרְשָׁעֲנָבוֹם ;
שְׁמוֹאָל, שְׁלָמָה אַבְרָהָם דָּאָר — פּוֹן
פּוֹילַ.

דערעפנט די פיעירונג האט פראָפּ
בן שאָול, רעקטאָר פון אוניווערטסִי
טעט, וואָס האט אויר איבערגעגעבען
דעֶר פָּאמְלִילַע דָּאָר דָּעַם דִּיפְלָאָם פון
אוניווערטסִיטַע. באָגריסט האָבּן: דָּר
רוֹבִּין מַעֲרֵנְפָּלֶדְ, בענָא גִּיטְעָר אָוּן
דוֹד שְׁטַּאְקְפִּישְׁ. פראָפּ יִשְׂרָאֵל גּוּכּ
בערג האט רעפְּעִירִיט אַדְּרַט: אַבְּ—
סָאָרְבִּיצְיָעַ פָּוּן ווִיסְנַשְּׁאָפְּטָלְעָר —
אוֹיסְזִיכְטָן אָהָן אוּפְּגָאָבּן.

פארן חנוכת הבית פון דער אויז
דיטאריע, איז פארגעקזומען א מיטאג
פאר איינגעלאַדרענע געט, אויף וועל-
בן מיהאט הארציק באגריסט דאס
פארפאָלך דאר: ד"ר אילנה בן-עמי,
נתן זמור, ד"ר רובין מערנפֿעלד און
טטענְלִי סטיעיר.

מיר באגראיסן אונז ווינטשן דער
משפחה דאר נאָר אַסְרִיָּרֶן מיט
געזונט אונז נחת.

יידן", ועלכבר געפינט זיך אויף לו-
בארטאוסקע 10.
דרער מענטשנש, וואס טוט די אלע-
זאכן, איז ד"ר שמחה וויס. ער דער-
גרייבט שווין צו זיין אַ בּוֹשְׁמָנוּנִים.
דֶּקְּטָאֵר ווֹוִיס! בַּיּוֹ הַוּנְּדָרְעָת אָוֹן
צְוָאָנְצִיךְ — אָזְוִי וַיְנַטְּשָׁת מַעַן אַיְיר
אַיְן מִדְּגִּינְתִּי יִשְׂרָאֵל אָוֹן אַיְן דִּי תְּפֻוָּת
צּוֹת — מִיט אַ גוֹטָן גַּעֲזָוָן, צְזוֹאָ
מַעַן נִיט זַיִן פְּרוּי קַאֲרָאֵלָא, וּוּלְבָעַ
הַעַלְפָט אִים אַיְן זַיִן גַּעֲזָעַלְשָׁאַפְּטָלָעַ
בָּעַר טַעַטְקִיטָּה צוֹ פָּאָרָאִיבִּיקָּן אָוֹנְדָּ
זַעַר הַיְמַשְׁטָאָט לְבָלִין.

**עדזשא און טאנען דאן
פונ וועגעצומעלא העלפֿן
אנטווויקלען דעם
תלאביבער
אוניווערסיטעט**

דעת 21 ספטמבר 1990, אז אין תל
אביב עיר אוניברסיטט פרגעומען
דרער פיערלעכבר אקט פון אנרכוּפַן^ן
אויפָן נאמען פון אונדיזערע בני-עיר
עדזשא און טאנעש דאר דעם אוּיַּה
דייטאַרְיָום-זֶזָּאל פֿאָר ווִיסְנַשְּׁאָפְטַּלְעָקָן
צַּיעָס, ווּלְכֵן זַי הַאֲבָן גַּעַשְׁאָנְקָעָן.
סְאַיאַן גַּעוּעַן אַבְשִׂידְעָנָע, נַאֲרַן וּזְאַרְבָּאָן
גַּעַק פֿיעַרְוָנָגָג לְכֹבּוֹד אַפְּרָפָאָלָק
אַיִן דָּרָר וּוִיטָּעָר וּוּנְעַצְׁוּלָּא, וּאַסְטָּה
זֶאֱרָגָן אַוִּיךְ פֿאָר דִּי הוַיְכִּילְדוֹנָגָג
בְּאַדְרָעְפָּעָנִישָׁן פָּוֹן דָּרָר יְדִישָׁר מְדִיָּה.

גישער געשיכטע, ווי אויך ביבליופי
ליישע אויסגעבן און מיניאטורן פון
יודאיקה.

אווי דערגיגיען מיר צום צוועיינע געבעיט איז דער טעטיקיט פון דער וויסס — "וַיְדִישׁ עֲנֵנִים". דאס איז לאנגע רשמיוה, ועלכע ס'האט אונ-דז פארגעשטעלט מ. ארטמאן, פון וועלכעד מיר קלויבען אויס בלוייז עט-לעכע:

ד"ר וויס איז פאָרוּצֵער פון דער נאֶזְזִיך-שייל אַין וואָרשע; פֿרְעֹזֶעֶס פון דער גּוֹזְעַלְשָׁאָפֶט אֲפְצָהִיטֶן די אַגְּדָנָק-ערְטָעָר פון יַדְישָׁעָר קּוֹלְטוֹר אָוֹן גַּשְׁיכְּטָע אַין די וְאַיְנוּ אַדְשָׁאָפֶטֶן פון לוּבְּלִין, בעַלְמָן, זָמָאַשְׁטָש אָוֹן בִּיאַלְעָ-פֿאָדָלָאַטְקָע. ער אַיז פֿאָרוּצֵער צָעֵר פון דער יַדְישָׁעָר עַלְטָעָרְן-הִים אַין וואָרשע, אַין וועַלְכָּעָר עַס לעַכְּבָּן אַלְטָע אָוֹן קְרָאנְקָע מְעַנְשָׁן. אַוְיף דָּעַם גַּעֲבִיט אַיז פֿאָרוֹאָן אַ מִיטָּאָרְ בְּעַט צְוִישָׁן ד"ר ווּיס אָוֹן דָּעַם "דָּזָןְשָׁאָינְט". ער זָאָרָגָט, אַז יַעֲדָר אַל-טָעָר יַד זָאָל בְּאַקְוּמוּן הַילָּא, וועַלְכָּעָר עַר בְּרַעְנָגֶט פֿערְזָעַנְלָעָר אָוֹן דָּעַר עַל-טָעָרְן-הִים. מעַן רַופָּט אַים דָּאָרָט "דָּעַר מְלָאָר" — אָזְוִי הַאָט דָּעַרְצִיְּלָט מַאֲרָעָק אַרטְמָאוֹן, וועַלְכָּעָר אַיז גַּעַז וועַן אַוְיפָּן אַרט אָוֹן אַלְץ אַלְין גַּעַזְעָן. אָוֹן לְבוּלִין הַאָט ד"ר ווּיס אַוְיסְ גַּעֲקָעְמָפֶט אָוֹן שְׁטָאָטְרָאָט, אַז צְוִוִּי צִימְעָרָן אַינְעָם בְּנִין פון דָעַר גַּעֲוָעָעָז גַּעֲנָעָר, "ישִׁיבָּת חַכְמִי לְבוּלִין", אָוֹן וועַלְכָּעָר עַס גַּעֲפִינְט זִיר די דָעַרְמָאָז טַאָלָגִיְּשׁוּע שָׂול פון גּוֹזְנִיהִיטְס-מִיּוֹן גִּיסְטָעָרִים, זָאָל וועַרְן אַיְנָגָעָרְדָּגָט אָוֹן אַרט פָּאָר תְּפִילָה אָוֹן אַפְּרוֹ פָּאָר יַדְעָן פון דָעַר גַּעֲנָעָר וועַלְט, ווֹאָס קּוּמָעָן באָזְוּכוֹ לְבוּלִין.

אן אנדער טעטיקיטייז געבעיט פון דער וויס, איז דער אלטער, לובליינער בער בית-עלמין, וו לוייט זייןע בא-מיינגען, זענען אדרוכגעפירט געוואז-רין רענאנואציע-ארבעטען. ער האט אויסגעארבעטען דעם פראייעקט און אונגעריבן דעם טעלסטט פון דער בראשוויךער, „דער אלטער יידישער בית-עולם אין לובלין, אויך דער שיינגענ-גאס“. ער איז אויר דער מחבר פון און אילוסטרטורער בראשוויךער א. ג.

אויף דעם פיערעלען מיטאג און תל-אביבער אוניווערטיט לכבוד די געסט פון ווונצעעלא, טאנענש אוֹן עדזשא דאר (ב'יעוד שטייען), זום האבן אוֹהונגשטעלט אָן אוֹידיטאַרים-זאל פֿאָר ווּסְנָאָפָּן.

**צפורה שפייזמאן —
אין דער פֿאַרְשָׁטְעָלָונג
„דאָס לאָנד פּוֹן חַלוּמוֹת“
און אִינְגָּעָם
פְּילִים „שׂוֹנָאִים — אֶ
ליַּבְעָס-דַּעֲרַצְיַּילְוָנָג“**

זינט דער גריינדונג אין 1915, האט
די ניו-יארקער פאלקסביבגע זיך קונה
שם געוווען מיט פארשטעלן די בעס-
טען פיעטסעס פון דער גרא-
מע. די יצירה פון די גראסטע
דראמאטורונג האבן געפונגען אַתֵּי
קון אויף דער קונסיטריבונע פון
דרער פאלקסביבגע. דעם זעלטן טעאָ-
טער-סעוזאן שפליט די פאלקסביבגע
די פיעטס „דאָס לאָנד פון חלומות“
פון נחום סטוטשקלאָו, דער מתרבר
פון דעם ענציקלאָפֿעדישן בור „דער¹
אָוצר פון דער יידישער שפֿראָר“ —
דער שולחן ערור פון יידישן שריינ-
בער אוֹן קוֹלְטוֹרְטּוּר.

די פיעסע אילומינירט אַתקופה פון
ווײַדישן לעבען, מיט 50 יאָר צוריך אין
אמעריקע אָזֶן באַהאנדעלט די ברראַ
שיות טאג פון דעם ריס צווישן דורות.
דעָר רעוֹאלְט פון די אַםְּעִירִיקְאנְּגְּרָעָר
געַבְּוִירְעַנְּעָן קִינְדְּרָעָר קַעְגָּז דָּעָר „דִּיקְּ
טָאָטוֹר“ פון יִדְּיָשִׁין טָאָטוֹן אָזֶן זִינְגָּעָ
אַרְיוֹפְּגַּעַזְוֹנוֹגְּגַּעַן אַוְיף די קִינְדְּרָעָר
בָּאַשְׁלוֹן אָזֶן דֵּעָצְיִוּסֶט.

פָּאָר דַּי פְּאַטְּרִיאָטָן פָּוֹן יִדְּיָשֶׁן טַעַן
אַטָּעַר, פָּאָר דַּי טַוִּינְטָעַר אָוֹן טַוִּינְזָן
טָעַר חֲסִידִים אָוֹן חֲסִידִיסְטָעַס פָּוֹן
צְפֹּוֹרָה שְׁפִּיזְמָאָן, דָּעֵר שְׁטָעָרֶן שְׁבָן
שְׁטָעָרֶן, דַּי קְרוּין פָּוֹן דָּעֵר יִדְּיָשֶׁר

שטענדיק עקויסיטירן. אפילו וווען
ס'וועט שוין נישט זיין קיין ייד, וועלן
זיין אים באשאפן, וויל אין יעדער
קריטישער סייטואציגען, אין באקווועם
זו פארואנדעלען דעם ייד אין דעם
כברעה-הינדל.

אין די צייטן פון סטאליניגען, עונגען
ירין געוען סטאליניסטען; אין גאַ
מולקאס צייטן — רעויזאניסטען; אין
די יארן 1968/69 — ציוניסטען. די
אנטישטיטישן וואָקָאנְגָּלָע פון
דרער פ.פ.ר. (פּוֹלִישׁ פֿאָרְאַיְנִיקְשׁוּ
אָרְבָּעָתָעָרְ-פֿאָרְטִּי) אין יענע יארן
האט אונדז אַיבָּרְצִיגֶּן, אוֹז מְדִאָרְךָ
פֿאָרְלָאָזָן דָּאַס לְאָנָּד, וואָס הָאָט אָזָוִי
שְׁטִיפְמָוְתְּרִישׁ זִיר בָּאָזְוִינְגָּן צָו אִירְעָ
יְרִישׁוּ בִּירְגָּעָר. (דרער אָנְגָּזְעָזְעָנְדָר
פּוֹלִישׁ-עֲרֵבְגָּנְטָעָר אָזָן סָצְצִיאָ
לְאָג, פֿרָאָפָּ-אָסָסָוּסְקִי הָאָט אָגְוָמְלָט
גַּזְזָגֶט, אוֹז „אָ פֿאָטְעָרְלָאָנָּד אִיז דָּאַס
לְאָנָּד, וואָס הָאָסְטָעָס לְיִבְּ,” אַבָּעָר
סִ-הָאָט אָוִיר דִּיר לִיבְ”). אין פָּאָל
מייט די יִדְן אִין פּוֹלִין, אִין נִישְׁטָ
געוען קִין קַעְגְּזִוִּיטְקִיּוֹת.

הgam mir leben shoin ain shoueran
ai b'yer 50 y'ayr avon sheatzun af fei-
zutuwo d'as higay leben, taragbatz mir
afpet v'ougn yisrael avon di gupfilz
fa'ar derur yidishur madinah bagelitzen
avondzo t'mid. ba'zoncndrik d'as l'anor,
p'ilz mir zor got, di munetshn zungen
avondzo na'ant, n'ar ai'zut ai' shoin
shouer uppus zu un'durun.

די פאליטישע און עקאנטאמישע
ענדערונגען אין דער פריערדיקער,
„נאציאנאליטישער“ איראפע האבן
וועידער אמאָל אַרְיִסְטּוֹרֶופֿן, ווי דער
שטייגער בי יעדן סָאַצְיָאל-פָאַלִּיטִישָׁן
קריזיס, דעם אויפּוֹאַכְּבָּדְּקָן אַנְטִיסְעָן
מייטיזם און באָזֵן, צומ וויפְּלָטָן מאָל,
ווי סָאיַז נִיְּתִיךְ אָן אַיְגָן לאָנד. גַּעַז
מיינט — יִשְׂרָאֵל, ווֹאָס בַּיִּיעַדְרָעָר
סִיטּוֹאַצְיָעָן, האַלְטָז אָפָּן אַיְרָע טַוְוָרָן
אונ אַיִּז גְּרִיטָס צו רָאַטְוּוֹעָן די באָדָר
ראָאַטָּע יְדָע.

שטקההאלם אפריל 1990

**נאטעך אקערמאן —
מחבר פון „לובליינער
דערינערונגגען“**

אין פארלאג „ישראל-בור“ איז די טאג
דערשיגען דאס בור (160 זייטן) פון
אונדרער בז-עיר נאטעק אקערמאן. מיר
ברענגן א פראגמענט פון זיך נאכֶב
ווארט אין דערמאנטן בור.

...מיין וועלט-אנשוויאונג האט בא' 53/1952, נאכון דאקטויריט-בלבול אין מסקoon — א פינצטער, אנטיסע-מיטיש קאפיקט אין דער תקופה פון טטאַלְגָּנָּן. דערנָאָר איז געקומען דאס יאָר 1956, מיט דער אַנטִי-יְהִוָּשֶׁר העצע אין פוילַ, בראש פון וועלכע עס זענען געשטאנגען אַנטִי-רִינְדִּיקָּעַ קא' מוניסטען. דעםאלט איז ווידער בא' פאלץ א מחשבה אַרְיוֹסְצּוֹפָּאָרֶן, נאָר מיאוֹן דאָר גַּעֲבִילְבִּן אין פוילַ. אָ מענטש קלוּבָּט תָּמִיד עֲפָעָס אָוִיס, ווַיְכִּיטִּיקָּס אָודָר נִישְׁתָּוּ ווַיְכִּיטִּיקָּס — נאָר צוֹם באַדְרוּיעָן, באַקּוּמוֹן זַיְר דאס שלעבעטָע. ווַיְדָר עֲגָהָט דֵּי אַילְזָע, אָז גַּאנְמוֹלְקָאָס צְרוּיקְקָעָר צַו דער מאָכָּט, ווַעַט פַּאֲרָבָעָסָעָן דֵּי לָאָגָע. נאָר עַטְלָעָבָע יָאָר האָט זַיְר אַרְיוֹס-גַּוְוִוִּיז, אָז אוּיר דער גַּלְיִיבִּן אַיז גַּע-וּעַן אַילְזָאָרִיש. שׂוֹן אַפְּגָעָרְדִּיט פון דֵי כָּסְדוּרִיךְעַ פרַאֲבָלְעָמָעַן, אָז אוּיפָ אַזָּא אַרט מַעַג יָאָרְבָּעָטָן אַיְדַּי, אַוְיָק אַצְוּוֹיִטְ אַרט — נִישְׁתָּוּ. אַ סְבָּרָה, אָז דאס פַּרְאָבָלָעָם ווַעַט בֵּי זַיְיָ

קולטור פרעמי אויפן נאמען פון
חימ אונ פאני באלאר. די לאורע-
אטן זענען: דער זוּרגאנַלְסַט אונ
רעדאקטָאָר פון דער צייטשראָפַט
יִשְׂרָאֵל שְׁטִיםַע", דוד שטאָקָפִיש אונ
דער קולטור-פאָרְשָׁעָר אונ עסְיָאִיסְט,
פרָאָפֶן אליעזר פרענְקָעָל.

די מאָטְיוֹן פונְגָעָס זוּרִי פֿאָר צְוִי
טִילְצֶן די פרעמי אוּר שטאָקָפִיש,
האט געלְלַעֲנַט דער שְׂרִיבָעָר אונ
עסְיָאִיסְט שְׁלָמָה וּאוֹרְזָאָגָעָר (מייר
גבָּן דָּא אַיבָּעָר אַיְינְקָעָס אַוְיסְצָוָגָן פון
די מאָטְיוֹן):

עס רעדט זיך וועגן אַ מענטש, אַ
שוּרִיבָעָר, אַ זוּרגָאנְלְסַט, אַ גַּעַזְעַל-
שְׁאַפְּטָלְעָבָר טוּר, אַ קִיְמָא לְזִיְמָן
אַ וּוּלְכָעָזְצִיךְ יָאָר. ער האָט אַגְּנָז
געַהֲוִין זִין טְעַטְּקִיְתִּי וּוּאַ יְגַבְּתִּי
לְעַבָּעָר אַין דער פּוּעָלִי צְיוּן-אַרְגָּאָנִי
זְאָצְיעָ. שטאָקָפִיש פְּאַרְגְּנַעַטְמַט די לְעַצְעַז
טֻעַ פְּעַרְצִיךְ יָאָר אַ פְּרִינְדִּיק אַרט
אַין דער פְּאַרְטִּיְמִי מְפָ"ם. ער אַיז אוּר
לְאַגְּנִיאָרִיקָעָר רַעַדְאָקְטָאָר פון "ישָׂרָאֵל-שְׁטִיםַע".

אַן עַרְגְּנַעַטְרָזְרָעָר זוּרגָאנְלְסַט, מִיט
ברִיטְיָע הַאַרְיוֹזָאנְטָן, אַ קָּלָאָרְזָזָגָאנְג
כו גַּעַזְעַלְשְׁאַפְּטָלְעָבָעָז פְּרָאַבְּלַעְמָעָן,
יְדִישָׁע אַן וּוּלְכָעָזְצִיךְ, מִיט אַן אַיִּז
גַּעַנְגָעָס נָסָח פון שְׁרִיבָן אַן דָּעָן.
שְׁטָאָקָפִישָׁס זוּרגָאנְלְסַטְשְׁרָעָר
זְשָׁאנְגָעָר קוּמוֹט צְוָם אַוְיסְדְּרוֹק אַין
די הוֹנְדָרְעָטָר אַרטְיְקָלָעָז, מַאְמָרִים
אַוְיךְ לְאַקְאָלָעָז, רַעַגְּאַנְגָּאַלְעָז אַן פָּאָז
לְיטִישָׁ-גַּעַזְעַלְשְׁאַפְּטָלְעָבָעָז טְעַמְעָס. אַן
כָּדִי נִשְׁתַּחַת צְוָם גַּלְבִּין מִיר אוּפָן וּוּאָרט,
רַעַקְאַמְּנָדָר אַיךְ לְיַעַנְגָּן זִין בָּזָר
אַין גַּגְגָגָג פון גַּעַשְׁעַנְיִישָׁן", קְנָאָפָע
אַכְּטָה הוֹנְדָרְעָט זִיטָן, דָּעַרְשִׁינְגָּן אַין
פְּאַרְלָאָגֶן "ישָׂרָאֵל-בָּוָר", 1982. אַרְטָ
טְּקָלָעָז, מַאְמָרִים פון בְּרִיטְיָעָר פָּאָרָז
גַּעַמְקִיְיָע, פון פְּאַרְשִׁידְיָנְגָּאָרְטִיכָּעָר
פְּרָאַבְּלַעְמָאָטָקָע, פון דָא אַן דָּאָרט,
הַעֲבָר אַ יּוּבָּל יָאָרָן. ער שְׁילְדָעָרט,
מַט וּוּסָן, מִיט גַּעַזְעַלְשְׁאַפְּטָלְעָבָעָז
אַחֲרִיוֹת אַן מִיט שְׂרִיבָעָרִישָׁר יְכָר
לְתִזְעָזָע אַ בְּכָבְדָוִיקָעָר מְדָרְגָה. ער
פָּאַרְמָאָגָט די פְּעַקִּיְתִּי צְוָם זְעַזְעַז
אַין זְיִיעָר אַמְּתָעָר לִיבָּט אַן דָּעָם
חוֹשָׁפָן דָּעַרְגָּוָנְטָעוּזָן זִין צְוָם
שְׁוֹרֶשֶׁפָן זְאָכָן. עַס דִּינְטָאָם דָּרְכָוָז
זִין שָׁאָרָף אַוְיגָג, דָעָר שְׁכָל הַיְשָׁרָה

בְּבֵית סְפָר עַל נַושָּׁא הַשּׁוֹאָה, קְשָׁרָה
קְשָׁרִים עַמְּנוּר, שְׁרָאוּ בָהּ כְּתוּבָה
לְקַבְּלָת תְּשׁוּבָה לְשְׁאַלְוֹתֵיהֶם עַל
תְּקוֹפַת הַשּׁוֹאָה.

כְּתוּבָה הַגְּאַצָּה עַל קִירֹת, שְׁהָוִי
פִּיעָוּ בְּיִשְׂרָאֵל, דּוּגָמָת "אַשְׁכָּנָצִים",
עוֹרוֹדוֹ אַצְלָה אֶת הַבְּנָתָה הַצּוֹרָר לְעַשְׂוֹת
יוֹתָר לְהַחְדָּרָת יִדְעָה הַתְּקוֹפָה אַצְלָ
הַנוּרָע. וְאַלְהָ דְּבָרִיהָ שְׁלַוְקָה בְּמַכְּבִּיהָ
תְּבָה אַלְיָ:

הַתְּקָשְׁרָתִי עַמְּנוּר מָורה צְעִיר, רָאוּבוֹן
בְּנִישְׁחָר, הַאֲחָרִי לְפָעָלוֹת חַבָּרָה
בְּבֵית הַסְּפָר הַתִּיכְוֹן. הַאִישׁ הַשְׁנִי הָיָה
אַרְיָה שְׁרִיד, לְשַׁעַר לִיְבָל גַּלְדָּבָרָג.
בָּשְׁנִים הַרְאָסּוֹנוֹת אַחֲרֵי הַמְּלָחָמָה הָיָה
שְׁלִיחַ הַקְּבִּוץ המָאוֹחֵד לְתִנוּתָה הַחִ-
לוֹץ בְּפּוֹלוֹן, מוֹרָה בְּעַפְוָלָה. אַלְנוֹ
הַצְּעָרָף מִנהָל בְּיהָס גַּלְבָּמָן וּבָת לְזָגָן
נִיצְׁוּלִי שְׁוֹאָה נִילָּה בְּנִיּוֹסִיף, שְׁהָיָה
אִישׁ הַקְּשָׁרָה וְהַבִּצּוּעָה בְּבֵית הַסְּפָר".

הַקְּבָּוֹצָה הַזָּאת נִגְשָׁה לְפָעָולָה,
בִּקְרָה בְּבֵית לְוחָמִי הַמְּרָאָיִ-
שָׁה עַמְּלָה תְּדָרְרָוָן וּבְכָרִים, מִתְּמָדוֹ
קִיבְּלוּ תְּדָרְרָוָן וּבְכָרִים, שְׁמָהּ בָּאוּ
עַל הַאֲזָוִרִים, שְׁמָהּ בָּאוּ הַמְּרוֹאָיִ-
שָׁה נִים וּצְוִירָוּ עַל יְדֵי בֵּית הַסְּפָר בְּכָל-
טוֹת. בְּלִיהְיָה נִפְגָּשָׁת עַמְּלָה הַקְּבָּוֹצָה הַמוֹ-
כָּרָבָה כָּשְׁבָּרְתָּר חֻמְרָרָבָה, הַחְוָלָת עַל
הַזְּאוֹתָה סְפָר. רָאֵשׁ הַעִיר עַוְרְבִּיהְיָה עַל
תְּרִם בְּסָף לְהַזְּכָאתָוָה, כִּן נִתְּכָלְלוּ תְּרוֹזָ-
מוֹת נְסָפוֹת.

בְּפָעָולָה הַשְׁתָּתָפָוּ כִּי-100 בְּנֵי נֹוָר
— תַּלְמִידִים וּמוֹרִים בְּפָנָסִיה הַתְּנִינְדוֹבָ-
לְשַׁכְּתָבָה אֶת הַעֲדוֹוִות. אֶת הַעִיצּוּב
בְּנִישְׁחָר, וְשְׁכָנָתָה של סְוִיקָה, הַקְּ-
דִּישָׁה שְׁעוֹת רְבָות לְעִירָת הַחוֹמָר
וּסְיָדָרוֹן. לְאַחֲרֵי עַבְוֹרָה מָאוֹמָעָת, וּטְ-
רוּתָה דָעַמְּגָנְטָרִירָת מִיטְ גְּרוּזָדָעָר
פָּאַלְגָּאָז אוּר אַין יְשָׂרָאֵל. עַס וּוֹיְזָט זְרָ-
אָרוֹיסִיס, אַז אוּר אַין פִּילָם אַז אַונְדָ-
זָעָר צְפָרָה נִישְׁתָּוּ וּוֹיְנִיצְׁקָר פָּעַק אַז
טְּאַלְגָּנְפּוֹלָל, וּוּ אַז טְּעַטְּאָטָר.

אוּר אוּפָק דָעַם עַקְרָאָן הַאָבָן מִיר
זְוָהָגָעָוּן צְוָעָן אַונְדָּזָעָר גַּעֲרָאִ-
טָעַנְעָעָבָה, אַז אַז אַוִּיסְעָרְגָּוּוֹיְנְלְעָבָעָ-
פָּרָשְׁטָעַלְגָּוָנָגָ, אַ שְׁטָאַלְצָן פָּזָן יְדִישָׁן,
טְּעַטְּאָטָר, אַ סִּינְגָּעָן פָּזָן גַּעַזְעָנָגָן, הַוָּ-
מָאָר, דְּרָאָמָעָ, בְּאַקְרָוִינְטָן פָּזָן הַעֲכָ-
שָׁרָ קְוֹנְסָט אַז שְׁוַיְשְׁפִּילְעִירִישָׁר
גַּרְוִיסְקִיָּט.

★

אוּר אוּפָק דָעַם עַקְרָאָן הַאָבָן מִיר
זְוָהָגָעָוּן צְוָעָן אַונְדָּזָעָר גַּעֲרָאִ-
טָעַנְעָעָבָה, אַז אַז אַוִּיסְעָרְגָּוּוֹיְנְלְעָבָעָ-
פָּרָשְׁטָעַלְגָּוָנָגָ, אַ שְׁטָאַלְצָן פָּזָן יְדִישָׁן,
טְּעַטְּאָטָר, אַ סִּינְגָּעָן פָּזָן גַּעַזְעָנָגָן, הַוָּ-
מָאָר, דְּרָאָמָעָ, בְּאַקְרָוִינְטָן פָּזָן הַעֲכָ-
שָׁרָ קְוֹנְסָט אַז שְׁוַיְשְׁפִּילְעִירִישָׁר
טְּאַלְגָּנְפּוֹלָל, וּוּ אַז טְּעַטְּאָטָר.

הַיּוֹזָמָת וְהַאֲחָרָיאָת — שְׁרָה (סּוִיקָה) בְּנֵקְ-אַרְלִיכְמָן

תִּקְוּנִיטָעָות לְתֹולְדוֹת הַסְּפָר "שְׁתִיְ-
קָה שְׁהָפָרָה", הַוְצָאת עִירִית עַפְוָלָה.
טְּעִיטִי, כִּאֲשֶׁר בְּתַבְתִּי, כִּי יוֹזָמָת
מִפְּעָל אִיסְטָקָעָדְרָוִתָּה עַפְוָלָה, הִיא מִצְוָלִי
הַשּׁוֹאָה, תְּשֻׁבָּה עַפְוָלָה, הִיא מִזְוָה.
הַיּוֹזָמָת וְהַאֲחָרָיאָת לְסְפָר וּלְמִפְּעָל
הִיא שְׁרָה בְּנֵקְ-אַרְלִיכְמָן, קְשָׁרָתִי
הָאָרְגּוֹן הַיְהוּדִי הַלּוֹחָם, הַמּוֹכָרָת לְחַבִּ-
רִיה מִתְּקוֹפָת הַמְּחַתְּרָת בְּפּוֹלוֹן
סּוִיקָה אַ. הִיא אַחֲתָה בְּמִקְצָעוֹתָה. לְאַחֲרֵי
שְׁגִיאָה לְגִיל הַגִּמְלָאָות הִיא עַוְדָת
כְּמַתְּנִדְבָּת בְּאָרְגָּן "יעַל" בְּבֵית הַחוֹ-
רִים שְׁלַוְקָה אַז שְׁנִים נְהָגָה טְּמִיקָה
בְּמִשְׁרָקָעָן נְהָגָה טְּמִיקָה לְהַרְצָוֹת

די פְּאַרְטִּיְילּוֹנָגָ פּוֹנָעָם
בְּאַלְעָרְ-פְּרִיּוֹז פָּאָר
דוֹד שְׁטָאָקָפִיש
דָעַם 26 טְבָעָן אַפְּרִיל 1990, אַז אַז
ליּוֹיְקִיְהָוִי אַין תְּלִיְ-אַבְּיָבָ פְּאַרְגָּעָי
קוּמָעָן די קִ-טְעַ פְּאַרְטִּיְילּוֹנָגָ פָזָן דָעַר

די מנדבים רבקה און יהושע גאלד-
ברג און נאר איינע אויפֿן נאמען
פֿון שְׂרִיבָעֶר לַיְבּ וּבְיַגְלַכְטּ זְלַלְלַן,
נו, און א "יקיר רמות-גן" גיט צוֹ
פֿס?

און אחרון-אחרון — רעדאקטאָר
פֿון א גְּרוּסְעֵר עַל יְזָרְבִּיכְעָרָה.
מִשְׁרִיבָּת אָוֹן מִבְּאֲשָׁרִיבָּת דִּי אַיִּם
בָּעַרְלָעְבָּונְגָּעָן אָוֹן אַיבְּעַרְשָׁתָאַרְבָּונְגָּעָן
פֿון יְעַנְעַ פִּינְצְּטָעָרָעָ אַרְן.
ニישט אלץ קאָן מען אויסְרָעְבָּונְגָּעָן
איַין בָּגְּרָעְנְצְּעָטָעָ טְלָעְבָּעָ מִינְטָעָ צָום
צָוטְיָילְן אַ פְּרָעָמָעָ אָוֹן עַס אַיִּיךְ
צָוְרִי צָוְרָבְּכָלְעָן. עַס דָּאָרָפּ אַבְּעָר
גְּזָזָגָט וּוּרָן, אָזְדוֹד שְׁטָאָקְפִּישָׁ הָאָט
דִּי בְּכָבוֹדְיקָעָ פְּרָעָמָעָ אוּפְּפּוֹן נָאָמָעָ
פֿון פָּאָנִי אָוֹן חַיִּים בָּאַלְעָרָ בָּשָׁר
פָּאָרְדִּינְטָ.

הוינט דִּיְנָעָ אַיבְּרָעְצָוְגָּעָן:
פֿון עַבְּרִית אַיִּין יְדִישָׁ: בִּיכְעָרָה "מוֹרִי-
דִּכְיָ אַוְרָן" — דָּעָר פְּרָאָגָעָר אַרְעָסָ-
טָאנְטָן", דָּעָרָשָׁינְגָּעָן אַיִּן 1967; אַיִּן
1969 — דָּאָס בָּורָ פֿון מַאְגָּאָרָעָט
לְאָרְקִין "הַשְּׁמָשׁ לְאַעֲמָא דָּוּם" ("די
עַקְסָט טְעַגְגָּס יְדִ מְרָדְכִּי"), פֿון בָּרוֹ
"שִׁיחָ לְחֻמְמָמָ", — אַיבְּעָר פְּרָעְצִיךְ
פְּרָאָצָעָט אַיבְּרָעְצָעָט אַוְיָקָ יְדִישָׁ.
מַעַן דָּאָרָפּ אַוְיָקָ אַונְטָעְרָשִׁירִיכְן זְיַן
אַינְטָעְנִיסְיוֹעָ טְעַטְקִיָּת אַיִּין אַונְדוֹזָעָר
לְיַטְעָרָאָטָן פָּאָרִין, וּיְדָעָר סְעָקְרָעָ-
טָאָר אָוֹן מִתְּבָאָטִילִיקְטָעָר אַיִּין כְּמַעַט
אַלְעָ אַיְמָרְעָזָעָס. הַוִּינְט — אַוִּיסְ-
לְאָנְדָר: צְוּוִי מַאל אַיִּין שְׁלִיחָות פֿון
מַפְּסִים אָוֹן פֿון שְׂרִיבְּעָרְפָּאָרִין.
אָוֹן פָּאָרְוָאָס טָאָקָעָ נִישְׁתָּ דְּרָעְמָאָ-
נָעָן דִּי צְוּוִי פְּרָעְמִיעָס, וּזְאָס עַרְהָאָט
בָּאַקְוּמָעָן: אַיִּנעָ אַוְיָפּ נָאָמָעָן פֿון

זְיַן פָּאָלִיטִישָׁעָה השְׁקָפָה אָוֹן דִּי מִידָּה
פֿון גַּעֲרָבְּטִיקִיָּת. דִּי דָּאָזְיָקָעָ עַלְעָיָ-
מַעַנְטָן זְעַנְעַן גַּעֲוָאָרָן, מַעַגְגָּעָן זְגָגָן,
זְיַן צְוּוִיטָעָ נָאָטוֹר. עַרְהָאָט אַוְיָר
אָוֹן אַוְיָר פָּאָרָ אַגְּוָטָה לְהָ, אַשְׁיָּינָעָ
דְּרָאָצְיָילָוָגָן.
פֿון דְּאָגָעָט זְיַן לְיַטְעָרָאָרִישָׁ-זְשָׁוָרִי
נָאָלְסְטִישָׁעָ טְעַטְקִיָּת, וּזְאָסָהָאָט זְיָרָ-
אַגְּעוֹהָוִבָּן — אַוְיָבָ נִישְׁתָּ פְּרִיעָר —
אַיִּין פְּוִילָן 1945 — 1948, וּיְ אַ
הַוִּיפְּטָ-רָעְדָאָקָטָאָר פֿון חַוְדְשָׁ-צִיְּתוֹנָגָן, אַיִּין 1953
נָאָל „אַרְבָּעָטָעָרְ-צִיְּתוֹנָגָן“, אַיִּין 1957 — 1957 — הַוִּיפְּטָ
דָּעָר וּאָכְנָ-צִיְּתוֹנָגָן „אַוְיָקָ דָּעָר וּאָרָ“,
רָעְדָאָקָטָאָר פֿון „פָּאָלָק אָוֹן צִיּוֹן“,
חוֹדְשָׁ-צִוְוָעָגָן, אַיִּין דִּי יָאָרָן 1971
וּוּלְטָ-בָּאוּגָוָגָן, אַיִּין דִּי יָאָרָן 1974. וּיְ אַוְיָקָ פֿון אַנְדָּרָעָ אַוִּיסְ-
גָּאָבָעָס.

פֿון יְשָׁוָרָאָל אָוֹן דִּי גָּעָסָטָ פֿון אַוִּיטְרָאָלָעָ —
אַבְּרָהָם שְׁטָרְגָּנְפִּין אָוֹן מַאְטָל טְרִיסְטָמָן
מִיטָּ זְיִיעָרָ פְּרָחָיָן.

פֿונְגָעָן זְוָן פֿון אַונְדוֹזָעָרָעָ פְּאַרְשָׁטָאַרְבָּעָן
בָּנְיָ-עִירָה, בָּרָאָנְיָעָן אָוֹן מִשְׁאָעָקָהָאָזָל
פֿון מַעְלוֹבָהָרָ, מִינְעָן אַנְטָיָילָ פֿון לְאַגְּדָלִיטָ

דָּעָם 50טָן מַאי 1990, אַיִּין אַיקָּתָלְ-אָבָּב
פְּאַרְגָּעָקָנוּמָן דָּעָר אַקְטָ פֿון אַיבְּרָעְגָּעָבָן דָּעָם
מְגַנְּדָרָ אַדְוָם אָוֹן אַמְבָלָאנָס, גַּעַשְׁגָעָקָן

דָּאָס אַיִּין גַּעֲוָאָרָן דְּרָעְמָעְגָּלָעָט אַ דָּאָגָק דָּעָם פָּאָנדָ פֿון
בָּעַלְגָּא דָּאָבְּוִישָׁנְסָקָא זְלַלְלַן.

פָּאָרָ דָּעָם צְוָעָק אַיִּין גַּעַשְׁפָּאָן גַּעֲוָאָרָן אַ סְפָּצְיָעָלָעָ
בָּיְיָ דָעָר לְאַנְדָּסְמָאָנְשָׁאָפָּט אַיִּין יְשָׁרָאָל, וּוָאָס וּוָעָט בָּקָרָוב
אַיבְּרָעְגָּעָבָן מַעְרָעָרָעָ פְּרָטִים.

אוֹיפּ דָעָר אַינְיצִיאָטָיו פֿון דִּיְרָ נִתְּן בְּנִ-תְּוּבָים
וּוָעָט מַעַן אַנְהִיבָן צְוּגְרִיְתָן אַ

בִּילְדָעָר אַלְבָום גַּעֲוִוִּידָמָעָט
דָעָם יְדִישָׁן לְוּבָלִין,

דָעָם לְעָבָן אָוֹמְקָומָן פֿון דָעָר אַלְטָעָר הַיִּם.

במאמרו: הארכיטקט אלכטנדר שריפט מה"א, חבר ועד יוצאי לובלין בישראל, מספר, כיצד נתקל בהיותו סטודנט בטכניון בorporה, בקואופרטיב מסויים, בשני ארגזי סבון עם הסימנו R.I.F. R.E.N.E.S JUDEN FEET. השם השם על אף פשטה במהירות בעיר. ניצולי המהנות בעיר החרימו את הארגזים וארגנו טקס הלויה כדת וכדין. הנני מברך את הסטודנט, שעושה עבודה ברוכה ומאהל לו הצלחה.

פרק מעניין בתולדות יהדות לובלין

ד"ר אלחנן הורוביץ

שמעתי את הרצאו המענית של מר רוני שטאובר, חתן פרס ע"ש מנדסברג-שילדרויס ז"ל, על פליטים יהודים מפולין בהונגריה 1914–1939.

לדעתי, יש להוסיפה פרקים היסטוריים שמהם ניתן למלוח, כיצד נבחר הונגרי מלך פולין, בהשפעת יהודים מפורסמים וכייד נהייה מלך הונגריה, גם מלך פולין בגליל יהודים, שלא התכוונה לכך.

ההיסטוריה הפולני אין דלוגוש כתוב, כי המלך קוזימייר הגדול נתן זכויות יתר ליהודים מאבותיו להונגריה, אסתורה. מלך זה היה האחראי לשושלת פיאסקו, ושלט מ-1333 ועד 1370. מלך היהיטה אש חוקים, שלא יליהו לו בן. לעומת זאת יליהו לו אהובתו אסתורה שתי בנות ושני בנים, פלקא ונירמיה. שתי הבנות גדלו בדת היהודית ושני הבנים חונכו בדת הקתולית, אך לאחר מכן מאשתו החוקית, לא באו בחשבונו כירושי כתר המלך בפולין.

לכן נחתם הסכם, לפיו סייע מלך הונגריה לפ██. את רוס האדומנה לפולין ותחמורת ואת הובטה, שלאחר קוזימייר הגדול יהיה מלך הונגריה גם מלך פולין. ב-1370 מת קוזימייר הגדול ומלך הונגריה נתייה גם מלך פולין, שנקרה בשם לדוביק.

כעבור מאותים שנים, נוצר מצב דומה, כאשר מות המלך האחרון משושלת היגאנולינמי. אז הוחלט בסיטים הפולני, שלא לבחו עוד בשושלת, אלא במלך לכל ימי חייו. מועמד בבחירות המלך הראשון היה הנסיך איזויאן האימרי ממליאן ה-2 וגם מועמד של הצאר הרומי איזויאן האימרי לשלוט בפולין. אולם נגדו הייתה תורכיה, שתמכה במועמד צרפתי ואחרירין בהונגרי סטיפאן באטורו, לפי עצצת היהודים מפורסמי. מים בעלי השקפה מדינית בבירת הקיסרות העותמאנית, שהיתה או בשיא התפשטותה. הונגרי סטיפאן באטורו היה או שליט „ארץ שבע הערים“, שידמיgorod, שנקרה גם בשם טראנסילבניה אשר ברוב קלות נגד הקיסר ממליאן ה-2, שלא רצתה לוותר ונלחם בתורכיה ללא הונגרי.

סטיפאן באטורו היה מלך פולין מ-1576 ועד 1586. אכן נאמר, שלא במקורה ניתן האישור הרשמי להקמתו, ועד ארבע הארץ" בפולין, כשם שלא במקורה פירסם סטיפאן באטורו פקודת – כבר בשנת מלכותו הראשונה – נגד מפי"י עלילותם דם על יהודים, בהודיעו כי „דינו של כל מאסים יהודים ברצח ילדי נוצרים בל' יסוד היה דינו מות, שום ליהודים חפים מפשע“.

חלוקת המלגות ע"ש בלה מנDSLסברג-שילדרויס ז"ל

גם השנה חולקו באוניברסיטה מלגות ע"ש של ההיסטוריה ניתן מלובליין היזדית, שניספה בשואה – בלה מנDSLסברג-שילדרויס, מטעם אוניברסיטת תל-אביב, ארוגן יוצאי לובלין והאגודה להנצחת שם של המנוחה. בטקס שהתקיים ב-14.3.90 באביב, השתתפו: ד"ר דינה פורת מטעם האוניברסיטה ברמת-

הגן רוזנברג למדעי היהדות בשריון האוניברסיטה ברמת-

הגן קוסובסקי-שחור מטעם האגודה, דוד שטוקפיש מטעם

ארוגן יוצאי לובלין ומר רוני שטאובר, חתן פרס לשנת תש"ז – 1944.

ביום חמישי, 24.5.90, התקיים טקס זכרון וחולקת מלגה לזכרה של בלה מנDSLסברג-שילדרויס באולם הסנט בקרית האוניברסיטה העברית בירושלים. בהשתתפות הפרופסורים ערוא מגלסון, ראש המכון ליהדות ומגנו; עוז"ד חיים קוסובסקי – שחזור מטעם האגודה; מתחתיו הורן – יזר' ארוגן יוצאי לובלין ומיכאל סובלמן, מקבל המילגה, על נושא עבודתו לחומר ודקטור: „השלונות והחברה הפולנית בשאלת יהודי פולין בשנים 1945–1968“.

ברכחו מטעם יוצאי לובלין, אמר מר הורן: יש MERCHANTABILITY מיחודת בדבר, שככל שאנו מתרחכים מהתקופה האיומה זו, אנו חשים צורך לחזור ולדעת בצוותה מדעית, מה קרה במהלך העולם השני. חשבנו, שהגונער שלנו לא מתענין במחקר השואה, והנה חלה התעוררות: סטודנטים רבים התהוו לחפש את השורשים של עמו. שירות סטודנטים באוניברסיטה תל-אביב, באוניברסיטה בר-אילן, ובירושלים עשו ועושים את עבודתם הברוכת במחקר – וربים מהם קיבלו דוקטורט.

שני סופרים מפורסמים התבטוו לאחרונה בצורה בוטה על השואה. אחד טعن ש„השואה אינה אירען מרכז בהיסטוריה של אירופה“, והשני אמר, שהוא מסוגל להבין, שחלק על השואה, לנכון חיבטים להבהיר מה הגרמני לא ידע בכלל על השואה. האם רדיפה מבנים אגניים העוסקים בכך, במושג „שואה“. האם רדיפה עד כדי רצח המונים, כגון אלה של חמשילינצקי, נושא הצלב או פוגרומים שונים אחרים, ניתן להשות לשואה? לא ולא!

דבר זה שונה מכל מה שקרה בהיסטוריה של עמו. כתעת אתייחס לעבודתו של מקבל המילגה, מיכאל סובלמן, בנושא: „השלונות והחברה הפולנית בשאלת יהודי פולין בשנים 1945–1968“. ניצולי השואה חווורים הביתה, פולין, כדי למצוא אולי חלק מייקורייהם. אבל לשואה. ועליהם להתחליל לבנות את חיים מחדר, בתקווה לבנות עולם טוב יותר. לצערם, הם נתקלים באנטישמיות עזה: בכנסיות מפיצים כתבי שטנה אנטישמיים, הפגרומים בקילצה ועוד.

ברצוני לציין, שעבודת מחקר מדעית, היא עבודה אחרית ומאומצת. החבשנו בזמן האחרון, בהודעה של פרופ' יהודה באואר, שהנאצים לא עשו סבן מגוויות היהודים, אך לדעתי, הסקט מסקנות בנושא כה רגש ומכאי כמו השואה, יש לעשות תוך חקירה עמוקה ביותר.

מוניחת לפני החוברת בהוצאת הספרת היוזעה הפולנית, נספיה נלקובסקה, שהיתה חברה בכירה בזעדה לחקר פשעי הנאצים. ועדיה זו גבתה עדויות על פעולתו של ראש המכון לאנטומיה ופטולוגיה, פרופ' הגרמני ספאנו, אשר פיקח אישיות על ניסויים בייצור סבן מגוויות אדם. ובמאמר בעיתון „מעריב“ מיום 11.5.90, כותב שלום רוזנפלד: „סבן היהודי לא סוף פסק“. عشرות ניצולי שואה טרחו להגיב בעל פה ובכתב והכחישו בתוקף את דברי פרופ' באואר. ומר רוזנפלד ממשיך

בֵּין אָונְדֶזֶעֶרֶע לְאַנְדִּסְמָאָנְשָׁאָפָטָן

די געועזונגע וויערטענעלערין און דעדפֿאַרטֿרִיטֿרָטֿ עַמְּשָׁקָע פֿאַרְשְׁטָעַטְעַרְכֿ-
מאָן, האָט אֵין אָן אוֹיסְפּֿרְלָעָכְן דַּעַפְּעַרְאָטְ-
דַּעַרְמָאָנְטְּ דַּי גַּעֲשִׁיכְתַּלְעָכְן בָּאַרְמְתָקְיִיטְ-
פָּוֹן לְוּבְּלִינְגְּרָאַרְ יִדְּישָׂן יְשֻׁוָּב אָנוּ זַיִן 800
אַארְיקָע גַּעֲשִׁיכְתַּעְאָן דַּעַרְ יִדְּישָׂרְ וּוּעָלְטְ-
— אָוִיףְ אַבְּאוֹרְ בַּי מִיןְ קְרָאנְקָעְ-
שׁוּוֹגְעָרְזָן אֵין וּוּאָרְשָׁעַ, הָאָב אִיךְ אֵין
בָּאַגְּלִילְיָוְנָגְ פָּוֹן בַּנְּ עִירְ דֶּרֶ שְׁמָחָה וּוַיִּסְ-
אָוִיךְ בָּאָוָכְטְּ דַּי גַּעֲבוֹרִין שְׁטָאָטְ לְוּבְּלִינְ.
אַדְּאנְקָ זַיִינְ לְאַגְּנִיאַרְיקָעְ בָּאַמְּרִיאָנוֹגָעָן,
אֵין דָעַם בְּנֵיְנָי פָּוֹן דַּעַרְ גַּעֲועָזְנָעָרְ
שְׁיַבְּתָחְ כְּחָמִי לְוּבְּלִינְ אַיְגָעָמוּעָרָטְ גַּעַ-
וּוֹאָרְן אָוּ אַגְּדָעָנְקָטָאָוָל אָוִיךְ פּוּלִישָׂ
הַעֲבָרְעִישָׂ אָנוּ יִדְּישָׂ וּוָסְטָ לְוּטָעָטְ: אֵין
דָּאַזְּיָקָן בְּנֵיְנָי הָאָטְ זַדְ אֵין דַּי יָרְן 1930-
1939 גַּעֲפִינְגָּן דַּי יְשִׁיבָתְ חָכָמִי לְוּבְּלִינְ,
אָזְוּ אָוִיךְ דַּי אַוְפְּשָׁרִיפְ אַוְפְּנָן בְּנֵיְנָי
פָּוֹן גַּעֲועָזְנָעָם יִדְּישָׂ שְׁפִיטָאָל. דָאָס
הָאָרֶץ האָט אֵין מִיר גַּעֲוִינְטָ אָנוּ גַּעַבְלוּ-
טִיקְטִיקְ אָוִיךְ דָעַם חָוּרְבָּן, פָּאָר יְתּוּמָטָ שְׁטִיטָ
דַּעַרְ יִדְּישָׂרְ דַּעַקְמָאָל.

אוייך דער זיזונג פון קאמיטעט, אין צו-
זאמענהאג מאיט דער ספצעיעלער זאמל-
אפקצייע פאר ישראל לטובת דער עליה
אוון קליטה פון די אסוייעטישע יידן, איז
גלאיך געזאלט געווארן העכער עלי'
טוויזנט נייע פרענק.

גלאיכציגטיך איז אוייך דער פאגעקי-
מענער זיזונג באשטיימט געווארן אונד-
טורע באשטיירונגען לטובת די געוזעל-
שאפטעלעכ אינסטיטוציעס: פאר דער
פעדעראציע פון די יידישע געוזלשהפטן
— 4.000 פרענק; פאר „אונדזער ווארט“
— 3.500 פרענק; פארן פארבאנד פון
די יידישע געוזלשהפטן — 2.000 פרענק
פארן מעמאיל; 1500 פר. — פארן
יערלעגן ושורגאל וואס דערשינט אין
תחל-אביב „קול לובלין“.

וואלד פון 1000 בימער
געפלאנצט צום אנדענק
פון שמואל שפירא ע"ה

גלייך נאך דער פטירה פון שמואל שפירא, האבן די קאמיטעט-מיינטלאדער משעה אוון ראשעל ראווענבלום פארגען ליגט צו פלאאנצן 1000 ביימער אויפן גאנמען פון דעם לאנגאייריקן פארויצער פון דער געוזלשהפט, „פאראייניקטער קינַן“. דער קאָן מיטעט האט באָגריסט די אַינְצִיאָטיוו

ללייט דעם בוד פונעם היסטריקער פון
לובלין, פראף מאיר באלאבאן. ד"ר קלע-
פיפש האט זיך באזונגעדרס אונגעשטעטלט
אייף די גיטטיקע ריזן, וואס האבן גע-
שאפען איין דער שטאָט אין מישׁר פון דו-
רור, וואס האבן מיט זיעער לעערע משפייע
געוווען אויף דער אויספּוּרַעֲמָוֹגְּגָן פונעם
פּוּרִילִישָׂן יידנְטוּם בְּכָלְלָה, ווי דער מהרש"ל
אוון מהר"ם, דער חווה מלובלין, הרב
מאיר שאפּירא אאנֵן".
די אינדרוקספּולע זוכּר אַקָּדָעַמִּיעַ,
האט זיך אַנגָּעוּבִּין מיט אַלְטַעַרְאִישַׁ-
קִינְטַלְעַרְיִשְׁן פֿרְאָגְרָאָם פּוֹן דְּרָאָם-קְרִיזָּן
אָנֶן פּוֹן דִּינָה האַלְפְּעָרָן, אַונְטָעָר דַּעַר
אַנְפְּרָוָגָן פּוֹן פרָאָפְּ, בְּנַיְמִין צָמָה. בַּיִם
סּוֹחַ, האט דער פָּאַרוּצְעַר, פָּרָאָפְּ, גְּרָשָׁוּן
וּוּינְגָּר, פָּאַרגְּעַלְיִעְנְטָן דָּאָס לִיד, נִיטָּן
מִתְמִימִים לוּיבָן גָּאָט", פונעם אין לובלין
געבוּרִיעַנְעָם יִדְישָׁן דִּיכְטָעָר יעַקְבָּ גְּלָאָט-
שְׁטִינָן.
(צּוֹגַעַשְׂקָט פּוֹן ברְ-אַילְן אַנוּעוּרְסִיטָּעַט)

פָּרִיז

מייט זיינען דיא פארטשען
שענער און לוביגער יידן אין פאריז
געקמען צאליריך צו דער 547טער יאָר-
צ'יט-דאָטע פון פֿאָרְפֿֿינִיקְּטָן מייט אלע
בעטס-תײַלִישׁ מיטלען דיא יידישע באָ
פעלקערונג פון דיא צוֹויִי קהילות.
אין דיא לעצטע טאג איז די פרעסע
אָנוֹן טעלעויזיע געוווען פֿאָרְכֿֿלִינִיגְּטָן
דער גרויסער פריד, ווען די מויער פון
בערלון איז געווארן דעמאָלִיט. מיר,
די קלינען צאל פון דער שאָרִית הפליטה,
קענען זיך נישט מיטפֿֿרִיעַן. פֿאָר אונד-
זער אָוְיגְּן אָוְן זְכוּרָן שׂוּעַבְּטָן שְׂטַנְגְּדִיךְ
דער שְׂרָעֵקְּלָעֵכְּרָעָרָקְּשָׂמָאָר, ווען די יִידִיִּי
שׁעָבָּאָפְּלָקְּרָוְגָּן אָוְן טָאָטָאָל געווארן
דער מאָדרָעָט דורך די דִּיטְּשָׁע בְּעַסְטִיעָס
מייט זַיְעָרָע מִיטְּהַלְּפָעָר.

נאכן אונצידן דע זעקס סימבאלישע ליכט (און איין ליכט פארן נישט לאנג פארשטיינברגענעム, לאונגאייריקן פאראיזער פון דער געועלשאפט, שמואל שפֿיראָן פון דער חזון אטיאָן פון דער גורייז'ז'יל), האט דער חזון אטיאָן פון דער גורייז'

תַּלְ-אָבִיב
דאַס ייִדְישׁוֹן — גַּעֲשִׁיכְטָע
און אָוּמְקָומָן — אוּפִיף דָּעֵר
יעַרְלַעֲכָר יּוֹם הַשּׂוֹאָה אַקָּאָדָעָמִיע
אין בר-איילן אָנוֹנוּוֹעֶרֶסְטִיטְעַט

דאש יידיישע לובליין, איר געשיכטע און
משק פון דורות און טראגישן אומקסום
איין דער שואה, איין באָהאנדעלט געווארן
אויף דער ערלעכער יוכור-אַקָּדָעַמִּיעַ,
כ'ז ניטסן, מצד דער רינה קאסטא יידיש
קאטעדערע בים בר-אלין אוניווערטיטעט.
די דיאזיעק פארומס, וואָס קומען פאָר
אויף דער אַנְיִצְחָמִיטוֹן פון זקרון-פֿאנְדֶּן
בי דער קאטעדערע א'ג פונעם באָקאנטן
יידישן אָרְבָּעָתָעָרְפֿירְרָעָר אַין פֿוֹלִין אַין
אמעריקע, יעקב פֿאָט ע'ה, איין איין די
פריענדיעקע יַאֲרֹן גַּעֲוֹעַן גַּעֲוִידְמַעַט די
יִדְרִישָׁע קְהִילָּות אַין וָאָרְשָׁע, וָוִילְנָע,
לָאָדוֹש, בִּיאַלְּסְטָאָק אַין שִׂידְלָאוֹיז. הַיִּהְיֵה
יאָר אַין די יֻכּוֹר-אַקָּדָעַמִּיעַ גַּעֲוֹעַן לַזְכָּר
דָּאתְךָ בְּרוֹדִישִׁי לְגַלְבִּי

מצד דעם יהדות-פאקלטטעט פון בר-אילן, איזו אין אַנְצָרֶן אַפְּרָטָרָגֵן אוּפִיפְּגָעָן אַנְצָרָטָהן אַין עֲבָרִית דער דָּעָקָן פֿרָאָפְּ צְבִי שְׂטִינְפְּאָלֶד, וועגן צוֹשְׁטִיעָר פֿוֹן לְוּבְּלִין צוֹ דָעָר וועלט פֿוֹן תּוֹרָה אָוּן לְוּמְדוֹת.

ודוד שטאָקְפִישׂ פֿוֹן אַרגְ�זָן יוֹצָאי לְוּבְּלִין אַין יִשְׂרָאֵל, האָט גַּעֲרָעֶט וועגן יִדְיָוָן קְוֻלְּטוֹרָה-לְעָבָן אַין לְוּבְּלִין פָּאָר דָעָר מְלָחָה מה אָוּן זַיךְ בָּאַצְוָגָן צוֹ דִי טַעַטְיקִיטָן פֿוֹן לְוּבְּלִינְגָר אַין יִשְׂרָאֵל אָוּן דָעָר גַּעֲרָעֶר יִדְיָשָׁעָר וועלט אַוְיפְּן גַּעֲבִיט פֿוֹן פָּאָרְאִיבְּיָקָן דָעָם אַנדְעָנָק פֿוֹן דָעָר קְהִילָה, וואָס אַין אוּיר כּוֹלְל דָאָס אַרוּסְגָּעָבָן דִי צְוּוֵי יִכְּרָבְּ-בִּיכְּעָר אַין יִדְיָשָׁעָר אָוּן אַין עֲבִירָת.

אין צענטער פון דער אקדעמע, אין געשטאנגען דער רעפעראַט פונעם באָן קאנטן דענקיינער אוֹן היסטאריקעַר פון מז' רח-אייראָפֿעַישׂ יידנֶטּוּם, דער העשייל קלעפֿפִישׂ, מחבר פון וויכטיקע ווערך. זיין רעפעראַט „לובליין — ירושלים/דֵּפּוֹ לִין“ אוֹז געווען אַ גיטסְטְּרִיכָּעַ, קאנדעַנְגּוּ סִירְטָע אַפְּהָאנְדְּלוֹגּוּן וועגן אַט דער סְפָעַ צייפֿישׂ, צענטראָלָעַר יידישער קהילה אין פוֹלוּן, וואָס האָט אַריינְגְּעַשְׁרִיבָּן אַ לִיכְטִיקָּן בלָאַט אין אלָע צוֹיגָן פון יידיש-גִּיסְטִיךְעַר שאָפָונְג אַין דער רָומְגָּוּ פּוֹלָעַר קהילה, “די יידְשְׁתָּאטּוּ לִובְלִין”,

גם השנה אנו משתתפים במשלחת הנער שמארכן משרד החינוך לפולין. במשלחת יהיו 16 תלמידים ומלווה. העלות של החש- התיפות במסע לכל תלמיד, היא כ-550 דולר, שהוא סכום גדול מאוד וגם אם נקבל הנהחה כלשהו מטעם משרד החינוך או העירייה, יהיה תלמידים ראיים למשלחת, אשר הורי- הם לא יכולים לעמוד בתשלומים. גודהם לר' מאוד, אם וודר הקהילה ימענה לנו ולאפושרי להשתתף בהוצאות הדריך של תלמיד מתחאים, שידו לא משותג לשלם את מלאה הסכום.

בתודה ובברכה: טריפון.aben
מנחת החטיבה העלונה

*

בעקבות שיחתנו הטלפונית, אני מעביר לכם את מכתבו של ראש עיריית לבולין. הפולנים מגלמים לאחרונה ענין רב, "במורשי הם המשותפת" עם היהודים, וחולקים מוגלים רצון כו' לשורר יהסים עם היהודים. נראה לי, כי לעניין זה יש אספקט חיובי וכראוי לעודדו. أنا, קרא את המכתב המצורף. המשך הקשר — בידך.

ברכה וברכתו שנה טובה
יעקב גוטמן, קיבוץ העוגן

*

העיר פרוכטמאן, ניו-יארק

איך האב נישט קיין וערלער אויסעדריקן מיין דאנק פאר דער יובל-אויסגאבע "kol loblin", אין וועלכער איך האב געפיגען אינטערעסאנט ארטילקען, ואט ברענגן צוואר אעפיל פון דער אלטער הרים אידער סי' אויף אונדז געקומען דאס גרויסע אומגאליך מיטן אומוקום פון אונדזערע קדר-שים. דאס בילד פון דער מאנדעלע-ערן-שול איך פאר מיר געווען זייר וויטק. איך האב דארט געפיגען מײַנע צוויז'ן-קחינעס, ואט אינגע' איז אומגעקומען פון דיז'יטשי-שע רוחדים און אינע ווינט היינט איז אמריקע. אָהאריקען דאנק דער פערוואזן, ואט האט צוועשקט דאס בילד פאר אונדר-זער אויסגאבע.

ואט הערט זיך בי אונדזערע לאנדסלייט אין ישראל? איך דא, אין ניו-יארק, וערט דער עולם עלטער און די צאל לובלנער וערט קלענער. דאך האלטן מיר און אונדר-זעט טענטיקיסט און צו דער יאנטיזיט טרעפט מען זיך בי דעם לובלנער מאונומנטן. די בעטער גרטון, בייגעליגט אָטשעך פארן, "kol loblin" און פאר נויטבאדרפ-טייע משפחות.

*

פאלא מארגוליס-דריבילאט, ניו-יארק
וואט הערט זיך בי איך פערזענעלער און בי דער לובלנער ארגאניזאיציע? ואט איי

פראגראם, ואט האט איבערוגעלאות אָשטארקן אינדרוק אויף די אנווענדיקע. צום באדייערן, וווערט אונדזער לאנדס-מאנסאפט, ווי אלע אנדערע, אלץ שווא-כער פון יאָר צו יאָר. איז געקומען די צייט, איז איניקע לאנדסמאנסאפטן-אר-גאניזאציעס פון לובלנער קריין זולן זיך פראריאניקן, כדי כאטש דעם יוכורי-אקט אָדרוכפֿרִין צוֹאמָען. איז דאָך דער גורל און אומקום פון אלע יידן געווען דער זעלבער. ווי איז די פָּאָרְגָּאָנְגָּעָנָּע יָרָן, האבן מיר אויך היינְאָר זיך פָּאָרְזָאָמָּלָּט אין דער שיינְעָר ווּוְנְגָּגָּן פון דער פָּאָמְלִילָּעָּרָּטָּשִׁין, כדי אָדְרָכָּצְפִּין דעם אָפִיל פָּאָרָּמִידִינָּתָּיָּה. אָדָּאנְקָּעָּט דעם אָנוֹ שְׂטוּרְעָנָּגָּפָּן אָונְדָּזָּעָּר לְוּבְּלִינְעָּרָּשָׁה אָין מְעַלְּבוֹרָן, איז אָונְדָּזָּגָּלְעָּגָּעָּן צוֹ דְּעַרְגָּרִיכִּין דֵּי סְוָמָּעָּפָּן 70 טְוִיזָּנָּטָּדָּלָּאָרָּתָּדָּעָּתָּמָּה. אָדָּאנְקָּעָּט דעם מגביה. אָדָּאנְקָּעָּט דעם יִשְׂרָאֵל כוֹחַ האָט זיך פָּאָרְדִּינְטָּה שְׂמוֹאָל רָאָר זענְרָאָן, פְּרָוִיזְדָּעָן פון יִדְיָיְשָׁן קְהִיָּה לְהִרְאָתָּה אָין ווּקְטָאָרָע, ווּעַמְעָנָס אִיר בְּעַרְצִינְגְּדִיקָּעָּרָּיָּה רַיִדָּה אָבָּן גַּהֲאָלָּפָּן צוֹ דְּעַרְפָּאָלָּגָּפָּן אָפִיל.

מ. פרוייטטמאן

אונ גליק צווערטעטן צו זאמלען פאר דעם פאנד. די אונטערגעמונג פון פלאנצן די 1000 ביימער, האבן מיר שנעל רעלזיזרט. צו די שלושים פון שמואל שפְּרִיאָה, האט אָנְגָּעָגָּבָּן, אָז 31 מְנֻדְבִּים פון דער גְּזַעַלְעָטָּרָה שְׂאָפָּט האָבָּן אַרְיִינְגְּבָּרָעָגָּט די סְוָמָּעָּפָּן 40.000 נְיַעַר פְּרָאָקָּעָּט, די שְׂנָאָלְקִיָּתָּפָּן רְעַלְעִיזְרָן דֵּי אַקְצִיעָּה, האָבָּן צו אַיְדִּים פון דְּאָנְקָּעָּן דֵּי טָאָכְטָאָר אָון אַיְדִּים פון שְׂמוֹאָל, וואָס האָבָּן אַנְטִילְעָרְסָמָּעָמִיט העכער 50% פון דער גְּזַעַלְעָטָר סְוָמָּעָמִיט מיט לִיב אִין ווּרְטָס צוֹ דְּרֶמְאָגָּעָן, אָז שְׂמוֹאָל שְׂפִּירָה האָט נִישְׁטָפָּאָרָה זְיוֹן מְשַׁפְּחָה, זְיוֹן עַרְצָלָאָן אָזְזוֹאָה זְיוֹן גְּעַוּוֹן טְעַטְּקִיָּה אָזְזוֹאָן מְאָרָאָלִישָׁאָלָן שְׂטִיצְעָן פִּינְאָנְסִילָּעָן וּוּר אִין גְּעַוּוֹן טְעַטְּקִיָּה, אָזְזוֹאָן דִּעְרָעִיךְ — שְׂטִיצְעָן מִדְּנִיתָּה יִשְׂרָאֵל. משה זאלצמן

*

ס אָן־פָּאָלָא

דעם 1910 נָאָוּמְבָּעָר 1989, אִין אִין בית הַכְּנָסָה אוֹיף רֹאָד גָּרָאָס פָּאָרָה גְּעַקְוּמָעָן דִּעְרָעִיךְ יְרָלְעָמָעָר יְכוֹרְ-אָקְטָעָמָעָן צוֹ אָנְדָּעָנְקָּעָּט פָּוֹן דִּי קְדוּשָׁה פָּוֹן לְבָלִין סְטָאָשָׁעָוֹן אָון אַמְּגָּעָגָּנָּט. אָין זְיוֹן דְּרֶעֶת פָּעָנְגָּגְ-זְוָאָרָט האָט דִּעְרָעִיךְ מְאָטָל דִּינְעָר זְיךָ גְּעַטְּיִילָט מִיטָּזְרָוָנָה פָּוֹן דִּעְרָעִיךְ הַיִּם אָון גְּרָוְפָּן צוֹ וּאָכְ-זְמִיקִיָּת אָון אַיְנִיקִיָּת דִּי אַינְטָרָעָן פָּוֹן יִדְיָיְשָׁן אָון פָּאָרְטִּידִיקָּן דִּי אַינְטָרָעָן פָּוֹן יִדְיָיְשָׁן פָּאָלָק אָון פָּוֹן דִּעְרָעִיךְ מְדִינָה. נָאָכָן אָנְצִינְדָּן דִּי זְעָקָס לִיכְטָדְרָוָךְ זְעָקָס גָּעוֹן. קָאָצְעָטָלָעָרָס, האָט פְּרִינְד אַהֲרֹן פָּאָרְטִּשְׁעָוֹן גְּשִׁילְדָעָרָט פָּאָרָן פָּאָרָה זְמִלְטָן עַוְלָם דִּעְמָעָטָן אָוּמְקָומָם פָּוֹן גְּעַטְּאָה אִין לְעוּוֹרְטָאָוֹן. חִיה צְוַיְמָאָן סְעַרְעָטָאָרָין פָּוֹן סְטָאָשָׁעָוֹר לְאַנְדְּסְלִיטָהָאָפָּרָאָיָן אָון בָּעָלָה וּוּיסְרָאָם רַיִדְן וּוּנְגָן קְיִים בַּתְּאִירָה 28.5.90 בשעה 9.00 בּוּבָּקָר. נִיסְמָה אָוּתְּרָה אָהָנוּ בְּהִשְׁתָּתָף אָהָנוּ בְּאָרָעָה זְשִׁתְּיָה קְיִים בַּתְּאִירָה דִּי דִּיקְיָן יִדְיָיְשָׁן לְעָבָן אַיְנִיקִיָּת רַיִדְן שְׂרִיבָּרָעָן פָּוֹן דִּעְרָעִיךְ אַיְיִידְרִיט אַיְיִידְרִיט נִיקָע פָּרָגְּמָנְטָן פָּוֹן דִּעְרָעִיךְ חָרְבָּן-לִיְּדָרְטָרָה. דִּעְרָעִיךְ חָזָן מִישָׁא זְיִגְעָר האָט מִיטָּן "אֶל מְלָא רְחִימִים" גְּעַרְיִתְדִּי פָּאָרְזָמְלָעָט. מִיטָּן קְדִישָׁ בְּצִבּוּר אִין גַּעַלְאָסְן גַּעַלְאָסְן דִּי אַזְרָה.

נָאָכָן אָנְצִינְדָּן דִּי זְעָקָס לִיכְטָדְרָוָךְ זְעָקָס גָּעוֹן. קָאָצְעָטָלָעָרָס, האָט פְּרִינְד אַהֲרֹן פָּאָרְטִּשְׁעָוֹן גְּשִׁילְדָעָרָט פָּאָרָן פָּאָרָה זְמִלְטָן עַוְלָם דִּעְמָעָטָן אָוּמְקָומָם פָּוֹן גְּעַטְּאָה אִין לְעוּוֹרְטָאָוֹן. חִיה צְוַיְמָאָן סְעַרְעָטָאָרָין פָּוֹן סְטָאָשָׁעָוֹר לְאַנְדְּסְלִיטָהָאָפָּרָאָיָן דִּי דִּיקְיָן יִדְיָיְשָׁן לְעָבָן אַיְנִיקִיָּת רַיִדְן וּוּגְעָרָה אַיְנִיקִיָּת רַיִדְן דִּי גְּעַלְאָסְן גַּעַלְאָסְן מִינְגְּשָׁעָר דִּיְנְגָּעָר-יִאָקְוָבָאָוּוּיְמָשָׁעָלָס.

*

מַעַלְבּוֹרָן

זונטיק, דעם 10 טַז יָאָנוֹר 1989, אִין הַלְּאָקָסְטָ-צָעָנְטָעָר אִין מְלָבָלִין פָּרָגְּעָמָעָן דִּי יְרָלְעָמָעָר אַזְרָה אַזְרָה גַּעַלְבּוֹרָן קְדָשָׁים, מִיטָּן גַּעַלְבּוֹרָן פָּאָרְזִיטָה אַזְרָה.

געמאכט די טראגייסטייע תקופה אין דער גושכטע פון אונדער פאלק, נאר אויך זוכה געווען צו דער אנטשטיינונג פון איזיגענער מדינה. אין חודש מא依 וועל אויר באזוכו יישראאל אויך גלויב צו טרעפֿן זיך מיט א ביסל לאנדסלאיט.

2

ד"ר בינעם וויס, ווארשע

בי אונדו — אוֹ סְפָעִילָעַ עַנְדּוּרְגָּנוּגָן
די טיג לְהִפְנֵן אָז מִיר עַלְתְּעָרוֹן זִיר. אַיר
שִׁיך אַבְּיָרֶר 3 בִּילְדָּעָר פָּז דַּעַם הַיסְטָאָרִי
קָעָר פָּחָד עַדְרָעָר לְבָלָן ש. ב. נִיסְעָנָן
בָּיוּמָן. עַט וַיְהִי זִיר אֲרוֹסִים, אָז מִיהָאָט אַיִם
קָוָרְבָּן גַּעֲוָעָן אַיִן וַיְאָרֶשָׁע, אַוְיָפָן גַּעֲנָשָׂעָר
בִּית-עוֹלָם. (אִינְטָרָעָסָאנְטָן, וַיְיִזְוַי קָומָט
עַר קִיזָּן וַאֲרָשָׁע?). אַוְיָסָעָר דַּעַם, שִׁיך אַיר
צַו אַנְטִיעָץ וַעֲגָן אַונְגָּזָעָר בִּילְדָּעָר-אַוִּיסָּ
שְׁטָעַלְגָּן דַּעַם 9 טַן נַאֲוּוֹמָבָעָר אָז וַעֲגָן
דַּעַם וַאֲנְגָּדָלִים אַוְיָפָן אַלְטָן בֵּית הַקְּבָרוֹת.
די מַעֲבוֹת דָּאָרָט הַאָבָן אַיְבָּרְגָּעַלְבָּט בְּמַיְעָלָן
נִיצְקָס צִיְּטָן אַיִן שְׁטָאָטָן, דַּעַם אַנְפָאָל פָּז
די שְׁוּעָדָן, אַז אַפְּיָלו — הַיְּטָלְעָרָן, בֵּין זַי
עַזְעָנָן גַּעֲוָאָרָן צַעַשְׁטָעָרָט פָּז פְּוִילָשָׁע כּוֹלָן
גָּאנָעָס. אַשְׁאָנְדָעָ! מִיר הַאָבָן פְּרָאַטְעָסִיטָוּס
קָעָגָן דַּעַם פְּאַבְּרָעָכָן. לִיְדָעָר, מַעַר קָאָן
מַעַר גַּאֲרָנִישָׁת טָאָן.

мир האבן בעצטנס געהאט טעלבע אונטערנומונגען: 60 יאר זיט דער גראנדונג פון ישבת חכמי לובלין און אויר די לווייה פון 190 קרבנות פון די היטעלערויסיטישע מאדרון אין מידראזטאטארסקי. בייגעליגט פרעסע-באריכטן און בילדער.

איך בין זעיר באומראויקט מיט דער יידיעה, איז *סקול לובלין* זאל אויפעהרן דערשטיינען, צולב פינאנסיעלע סיבות. מיר טארון נישט דערצו דערלאזון. דאס וואלט געגען א שועערער פאַרלוֹסְט פֿאָר די לעבען

אויפאנאמע פאר געסט פון אוטלמאן, און דער ווינונג פון פאר-
וואלאטונג-מייטגליד משה זאלטמאן און תל-אביב, מיטען אנטויל פה
די משפחות: שטערגנפיין און טרייסטמאן (אוסטרלאיילע), אויעזע-
בערג (לאס-אנושעלעס), מושקאיין, ואסאנגן, שעאקספיש
(פון ישראל) און דער גאטסגבער.

דְּדָרֶט גַּשְׁאָפָּו אֲפַרְקָאנְסְּפִּירְטָעַ וַיְדָעֶרֶת
שְׁתְּאַנְּדְּ-גּוֹפָעַ, נִישְׁתְּ גַּעֲקָוֹתָאָוֵיךְ דַּי שְׂוִיָּה
דְּדָרְלָעֶכָּעַ בָּאַדְּינְגָּנוֹגָעַ אַיְן לַגְּעָרָה.

דער קאמעיטעט פון די לובלינער אין פארז
האט באשטיימט די סומע פון טוינט פרענק
צעו העלן ארויסגעבן נאטעק אקערמאנס
בבור. הארציעק נײַיאָר זונגןשן פאר די
לוּבלִינְגֶר אין יִשְׂרָאֵל. מֵיר זָלָן נָאָר האָבוֹן
אָסָר גַּעֲלַעֲנָהִיטָן צָו טְרַעַפְּן זִיךְרָן
פרידן.

四

לייבל גאָזישיטשאנסקי, שאַטנען-מאָלאָהרע

איך ביז נאך אונטערין אינדרוק פון דעם
שווינעם צוזעמענרטערעפַן אין דער ווינונג פון
מיין לאנגייריקן יונגנט-פרידן פון לובלין,
משה זאלצמאן, אין תל-אביב, אועלכע בא-
געגענישן דערוואורערעמן דאס הארץ. מיר
חונען אויר שטארק צופריזן פון אונדער
באזור איי לאנד. מיר האבן אנטדעקט פיל
יעיש זאכן. די מזינה האט זיך שטארק
אנטווילקן.
איך ביז אויר געווען אויף א באזור בי
מיין קהינע רביה הול גאלדבערג און אויר
מאן שע, אין חולן. זי האט מיר געגעבן
זיין בור, וחאס האט אויף מיר געלאן א
שטארקן אינדרוק, מיר ווינשטיין אויר אלדאס
גוטס, עס זאל נאך נישט זיין קיין מלתמה.

*

יאן קראפונשטיין

אריך דאנק הארציק פארון צוישיקן מיר
דעם, קול לובלזון", וואס מאכט אויך מיר
אן אויסטרוגוואוינגלעגן אינדרוק. די ארטיסטיקלען
און זכרונות פון אונדזערע לאנדסלייט דער-
מאנגען די פאראגאנגעגען יאָרֶן אַזְזֵן שפֿעַ
טעוּדריךען, טראגישע איבערלעבעונגגען אַזְזֵן די
מלחמה-יאָרֶן. אונדזער דורך האט דאָר אַדרוֹכִי

דער סביבה, ווֹסִיאוֹ געוזען די פאָבריך
פּוֹן די לאַנדווֹרטשאָפְּטָלְעֶבֶעֶן מאַשְׁנָעָן פּוֹן
וואָלְסְקִי, די גָּרְבָּעֵרִי פּוֹן דָּמָאנְסִקִּי, די
ברָאנְפְּרָאָבְּרִיךִי פּוֹן העֲרֵשְׂלִיזְׂבָּרִיךִ אַיִּין
קָאַשְׁמִינְגָּעָךְ אָוֹן די מָאַשְׁנָעָן-פָּאָבְּרִיךִ פּוֹן
מָאַרְכְּצָן אָז אַנְחֵיבּ בָּרָאנְגָּוִיזִיךְ. דָּקָעָגָן די
יִדְּישָׁע בָּאָפְּעָלְקָעְרוֹנוֹגּ הָאַט זָרּ בָּגָנוֹגָט
מיַטּ מַסְּהָרָה, הָאַנְטוּרְקָעָרִיךְ אָוֹן קְלִינְהָאַנדְלִי.
גָּאָר זָאָמְדָעָר יִידְן הָאָבָּן שְׁתָאָלְעִירְטָ מִיטּ
זְיוּעָר שִׁיל, בֵּיתְ-הַמְּדוֹרֶשֶׁ, עַטְלָעֶבֶעֶן גִּמְילּוֹתִ-
חֲסָדִים קָאָסָעָסֶסֶט, אַבְּיַקְּ-חוֹלִימָן אָז אַנְדָּרָעָ-
פִּילְאָנְטָרָאָפְּשִׁיעָ אַינְסְּטִיטְוּזִיעָס אָז גַּזְעָלִי-
שָׁאָפְּטָן.

בעת מיוון איצטדיון באזור אין וחארשע. האב איר כי אונדזער פריניד ד'יר שמחה וחיס געזען א 200 בילדער פון פארמלחמה-דיין יידישן לובלין, וועלכע ער האט באקו-מען פון א פאלאך און אירק באקענט א לובלינער ייד, א פאכטמאן פון דער פילם-בראנושע, וואס האט געהאלפֿן דעם ד'יר וחיס צו רעלאליזוין דעם פילם פון דער יידישער לובלין, א דאנק דער פולישער טעלעוויזיון. ער איי גרייט, און או אפצעאל, צו רעלאליזוין אירק דעם וידיעא-פילם, ועלכו איר פלאנרט און ירושאל, ער הייטט מע-טישטלאו שעמיגענסקי.

טשנקע פארשטייטער-קארמאן, פאריז
דעט בריוו שרייב איד אין צוג, וואס פירט
מיך אויף אַנגראָעס פון די געוועזונגע
קאָצעטעלערינס אַינעם נאָצישן טוֹרטּוֹן-לאָגער
ראָאוּנְסְּבֶּרְק, וועלכְּבָּר קומט פֿאָר אין נאנְט,
פראנְקְרִיךְ. סְאיַין אַ שטָּארְקָע אַיבְּרָעְלָדְךְ
ברונג צוֹ טְעֵפָן זִיר מְטָט אַמְּאלִיקָע לאָגְעָר-
הַבְּרָטְעָס, מִיט וּלְבָעָמִיתְאָט גַּעֲנִילְט דֻּעָם
בִּיטְעָרְן גּוֹרְלְפּוֹן גּוֹיטְה הַנוֹּגָעָר, גַּעַלְתָּ אָנוֹ
יְסוּרִים, בָּעֵת דַּעַר אַרְבָּעַט אַין דַּעַר אַמוֹר-
וַיְצַעַּ-פָּאָרְיךְ — 12 שָׁעָה אַטָּג-שְׂכָט
אָנוֹ 12 שָׁעָה אַנְגְּבָטְשִׁיכְטַּבְּ. מִיר הַאֲבוֹן

אויף דער שמחה לכבוד רעם זאלטן געבערגניאר פון אונדערזער בענ
עיר גדרליה פישמאן, מיטן אנטויניל פון אלע לובליגער אין
לאט-אנושעלעס.

**דו"ח הכנסות והוצאות
لتוקפה 1.1.88—31.12.89**

שם	הכנסה	הוצאות	תקופת	סכום
שם	הכנסה	הוצאות	תקופת	סכום
22,611.—	חוברת „קויל לובלין”	הכנסה מדמי חבר	1988	18,587.—
12,049.48	מענקים ותרומות	תרומות ואיירועים	1989	21,440.—
2,253.85	התאחדות עלי פולין	הפרשים מהמרה	1988-1989	" "
12,681.97	איירועים	מט"ח וניריות ערך	1988	8,380.—
2,000.—	הוועד לתיעוד השואה	מט"ח וניריות ערך	1989	—
7,416.—	הוצאות שוטפות	סה"כ	48,407.—	—
964.—	אחותק „חוורלון”	סה"כ	—	—
59,976.30	סה"כ הוצאות 1988-1989	סה"כ הכנסות 1988-1989	—	11,569.

עדף הוצאות — 11,569.

דו"ח ספדי ליום 31.12.89

שם	מספר	账户	ש"ח	saldo
27,078.—	קרן הארגון מ-31.12.87	1,007	2,010.—	קרן הארגון
11,569.—	עדף הוצאות	300.—	100	לייה שטרלינג
15,509.—		352.—	320	долר קנדי
		10,237.—	עו"ש בبنك הפוליטים	רבית
		2,376.—	" בبنק הדואר	רבית
		234.—	—	סה"כ
		15,509.—	—	—

כל הוצאות הן מבוססות על קבלות ובוצעו בהתאם להחלטות
ואישור של הוועד או הנשיאות של הארגון.
ועדת הביקורת:
יוסוף אכטמן אריה איבלינגנהץ

תל-אביב, 20.10.90.

א דאנק דעם פאנד פון אונדזערע בני-עיר

רבקה און שיינ גאלדבערג

אייז געשאָפַן געווארן אַ צִיטוּוֹיְלִיקָעֶר קָאמִיטָעַט
פאָר צוֹגְרִיטַן אַ

וַיַּידְעָאָפִילָם וּוְעַגְן דָּעֵר יִדְישָׁעָר לְוָבְּלִין
וּאָס וּוְעַט אַין וּוְאָרט, שְׁרִיפָת, בַּילְד אַין קָלָאנְג
דָּרְצִיעַלְן וּוְעַגְן דָּעֵר אַנְטְּשִׁיטָיאָוָגָה, אַנְטוּוּיקָלוֹגָה
אַין אָוּמְקָום פָּון אַונְדְּזָעָר אַלְטָעָר הַיִּם.

די אַרְבָּעָתָן אַרְוּם דָּעֵם פִּילָם הַאֲבָן זִיר שְׁוִין
אַנְגָּעָהָיוֹבָן, גַּעֲנִיעַ פְּרִיטִים וּוְעַלְן מִיר אַנְגָּעָבָן אַין
אַ ברְיוּוֹ-צִירְקוֹלָאָר צַו אַונְדְּזָעָר לְאַנְדְּסָלִיט אַין
ישָׂרָאֵל אַין אַין דָּעֵר וּוְעַלְט.

דָּעֵר צִיטוּוֹיְלִיקָעֶר קָאמִיטָעַט :

רַבְּקָה אַין שיינ גָּאַלְדְּבָּעָרָג, מִשְׁה זָלְצָמָאן,
בְּנִימִין לְוָבְּלִיסְקִי, דָּוד שְׁטָאַקְפִּיש.

**באشتטייערונגען לטובת דער לובלינער
לאנדסמאָנְשָׁאָפָט אַין יִשְׂרָאֵל**

(פָּזָן 25.11.89 בֵּין 1.11.90)

אין דָּאלָאָרֶן

לובלינער אַון אַומְגָעָגָנט לְאַנְדְּסָמָאָנְשָׁאָפָט, טָאָרָאָנְטָא
(נִישְׁט אַפְּגָעָדְרוֹקָט אַין פָּאָרִיקָן נָוָמָעָר, צָוְלִיב אַ פָּאָרוּעָן)
לובלינער לְאַנְדְּסָמָאָנְשָׁאָפָט, מָאָנְטָרָעָאֵל (קָאנְגָּדָעָר דִּי)
לובלינער לְאַנְדְּסָמָאָנְשָׁאָפָט, נַיוּ-יִאָרָק
עַדְזָאָש אַין טָאָדָעָא דָּאָר, וּוְעַנְעַצְוּלָאָג
מָאָטָל גָּאָרְטָעְנְקָרָאָוָט, נַיוּ-יִאָרָק
שְׁלָמָה מַוְשָׁקָאָט, תְּלָ-אָבִיב
פָּאָלָאָמָּוֹרְגָּוּלִים, נַיוּ-יִאָרָק
גַּעְזָאָמָּלְטָפָּן קָאָפְּלָל מִיּוֹרִיצָקִי, בּוּעָנָאָס-אִיְּרָעָס
יְוָסָף שְׁוּרָ, לְאָס-אָנוֹזָעָלָעָס
מַעְבָּדָאָלָעָמָּילְשָׁטִין זַיְלָ, סָאָן-פְּרָאָנְצִיסְקָא
יעַקְבָּ וּוְיִצְעָנְפָּעָלְד, מִיאָמָּי
פָּאָמְיְלִיעָ צְוִיְּקָאָפָט, מָאָנְטָרָעָאֵל
פָּאָמְיְלִיעָ שְׁפִּיְּזָמָּאָן, נַיוּ-יִאָרָק
אַבְּרָהָם קָאָרְפָּעָנְשָׁיָת, לִיאָו
לובלינער לְאַנְדְּסָמָאָנְשָׁאָפָט, מָאָנְטָרָעָאֵל
(דָּוָרָק יִ. קָאָפְּלָאָן)
לְעָאוֹן שִׁיפְּמָאָן, פָּאָרִינוֹ
יִ. קָאָפְּלָאָן, מָאָנְטָרָעָאֵל
נַחְמָן גּוּרְפִּינְקָעָל, דִּיסְלָדָאָרָך
יְצָחָק זְהָבִי, פְּרָאָנְקְפּוֹרֶט
אַבְּעָ סְלָאָמָּא, טָאָרָאָנְטָא
יִ. קָאָפְּלָאָן, מָאָנְטָרָעָאֵל
גַּשְׁמָן, טָאָרָאָנְטָא
פָּאָמְיְלִיעָ הָאָלְבָעָר, מִיאָמָּי

אין אוֹסְטָרָאָלִישָׁע דָּאלָאָרֶן

פָּאָמְיְלִיעָ טְרִיסְטָמָּאָן, מַעְלָבוֹרָן
שִׁינְיָנְדָל עַקְהָאָוָס, מַעְלָבוֹרָן
אין פְּרָאָנְצִוְּיָוִשָׁע פְּרָאָנְקָנָק
פָּאָרָאַיְּנִיקְטָעָ קִינְדָּעָר פָּוָן לְוָבְּלִין, פְּרָאָנְקְרִיךְ
טַעַשְׁקָעָ קָאָרְמָאָן-פָּאָרָשְׁטָעְטָעָאָר, פָּאָרִינוֹ
מִשְׁה זָלְצָמָאן, פָּאָרִינוֹ
פָּוָן פָּאָרְקּוּיפְּטָעָ, קָוְל לְוָבְּלִין"
אין שְׁקָלִים (פָּזָן 50 שֶׁ אַין מַעְרָעָרָה)
מָאָטָל גָּאָרְטָעְנְקָרָאָוָט, נַיוּ-יִאָרָק
חוּה דְּעַלְשָׁטִין, תְּלָ-אָבִיב
אַשְׁר סְנִיפִּיר, תְּלָ-אָבִיב
פָּאָרִי אַון פִּישָׁל רָאָזְנוּבָשׁ, גַּבְעָתִים
ארִיה אַון צָעַשְׁע אַבְּלִיגָּנְהָאָרָץ (וּאַלְצָהָעַנְדָּלָעָר)

במושיאן הילומים ברמת-גן, נמצאת האבו
הראשונה הלוועה בארץ, אותה מרים לתוצר
הה. כך נעשה ליהלום — המיסיך, עם הרבה
אותות הצלינות. אהב את הטבע, במיוחד
את הרי הגליל ואת גנו.
נפטר אחורי מחללה קשה.

אשטו צפורה

אברהם הוד-הרשנהוֹרֶן ז"ל

חלפו מספר שבועות, מאז שהлечת מאתנו
וקשה להשלים עם אבדה זאת. ככל שהוא
מתרחיקים מאותו ים, אנו חשים כמה שאטה
חסר לרעיהך, לילדיך ולכל חבריך — כל
אלו שבאו ב מגעائك. את האכاب והיגון
כולנו חשים. מי שהכי אויתך מקרוב, יודיע
להעירך את סגולותיך. היהת לי האשרה
להכירך מקרוב בתקופה שעבדת בחברת החשי-
מל, בתחנת „רידינג“, כמרכו התחרורה. בזמנך
כהונתי כמזכיר הוועד וכותצתה מכך, היינו
בקשרי עבדה הדוקים בענייני העובדים ובכ-
יעיותיהם.

בשנת 1932 עליית ארץ כתיר. בבית
קיבלה הינוך מסורתית, עם ערכי תרבות
יהודית, ציונית ואהבת ישראל. את רعيיתך
הלה הכרת עוד בעיר לובלין, אבל כאן
בישראל התחילה אהבה אמיתי. נשאמה
והייתה כוגן יונימ. התקומות משפחה לחת-
ארת. בתהילה עסכת במסחר, אחר כך בכל
מיini בעבודות. עברת את כל חכמי הקטיטה.
אנו זוכרים את דמותך הוקפה ועליה,
עם החיק הלבבי, האורירה הרובותית והכח-
ימות שהקנית סביבך. אחת מתכונותיך
הבולטות הייתה — הרצון העוז לעזר לוזלות.
חברי ארגון יוצאי לובלין בישראל ובתפוצות
צוט מרכיניות ראש על קברך הרענן של בנו
עיר נאמן וידיד טוב.

תהייה נשמהך צדורה בצרור החיים.

מתי הורון

(דרכו ביום השלישי לפטירתנו)

לזכר הנפטרים

געהייראָט אין יאָר 1939. זי און אַיר מאָן
זענען די אַינְגַּץִּיךְ פֿאָרְבְּלִיבְּעֵנָּעָּפּוּן זַיְעָרָעָט
פֿאָרְצְּצְּוִיְּגְּגַעֲשָׂעָמָּה. אַין יאָר 1947 קּוּמָעָן זַיְעָרָעָט
קָאנְגָּעָדָעָ. עַס וּוּרָעָן גַּעֲבִירָעָן דְּרִיְּ טַעַכְּטָעָר,
וּאָס זַעֲנָעָן שִׁוְּן פֿאָרְהִירָאָט אָן וּוּוּנָעָן
אַין טַאָרָאָנְטָאָ.

קְרִיסְטִינָאָן אַיְזָעָוּן זַיְעָרָעָט אָן
פֿיל גַּעַרְבְּעָט פֿאָרְיִידְיְשָׂעָרָעָט אַרְגְּגַזְּזָעָט
אָן פֿאָרְיִידְיְשָׂעָרָעָט מְדִינָה. אַסְטִיְּרָאָן
הָאָט זַיְעָרָעָט לְטַבְּתָה „אָרְטָה“. זַיְעָרָעָט
סְרוּוּעָרָעָט פֿאָרְבְּלִיבְּעֵנָּעָּפּוּן מְשָׁפָחָה הָאָט זַיְעָרָעָט
גַּעַגְּעַבְּעָנָּעָפּוּן פֿרְוּיָה, מָאָמָע אָן בָּאָבָּעָעָט.
כָּבָּד אַיר אַנְדָּעָעָק.

חיים דוד גריינפלד

יעקב אובליגנזהרט ז"ל

נולד בלובלין ב-1920. אחרי כיבוש העיר
ע"י צבא גרמניה בספטמבר 1939, ברוח
מלובلين לברית המועצות.

ב-1940 נעצר בלבוב ע"י הרוסים. אחרי
ההסכם עם גנרל סיקורסקי נסע יעקב לקו-
יביש ושם, עם קבוצת יהודים דתים, עז-
ר ליהודיים נפצעים ונככים בbatisחים.

כשיצא מהקונסולייה האוסטרלית בקייביש,
ביה טיפל בנסיעתו לאוסטרליה, נעצר ע"י
הנק. ו.ד. בשנת 1942 ונשלח לעונש מוות,
שהוחלף ל-25 שנות מאסר. נשלח למוניה
קולימה, מגדן, לעבודת כפייה במכרת זהב.
בשנת 1955 שוחרר וייחד עם אשטו הגיע
לפולין, שם עבד במכרה פחם.

ב-1956 הגיעו לישאל. כאןפגש את אביו
שמעון, אחיו אריה וגיטו צשה. עבד קשה
בישראל. אחורי מחללה קשה, נפטר ב-17 במרץ
1990. השאיר אשה, שתי בנות וארבעה נכדים.
יהי זכרו ברוך.

אשר דסקל ז"ל

איש נולד בטראנסילבניה, בחבל ההררי
של רומניה. בצעירותו למד בישיבה. כבר
או לא ראה שם את עתידי, אסף פרוטה
לפרוטה ונסע לאנטוורפן, „עיר הילומים“. ב��וחות
עצמיו למד את המקצועות, הקשורים
בענף זה.

נתפס לרעיון הציוני והתקשר לתנועת
„גורדוניה“. בשנת 1937, בהיותו כבן מבוסס
היטב, החליט לעזוב את בלגיה ולהיסד בארץ
תששית הילומים. רבים או לעגו לו: „יהי
לימים נחוצים לארץ? הַבְּלֹנְגְּרָאָט“. זו
היתה התחלת תעשיית הילומים בארץ, ממנה
מתפרנסים אלפי משפחות. הענף מס' אחד
לייצוא, עם הבורסה הגדולה בעולם.

קְרִיסְטִינָאָ גַּרְיְּנְפְּלָדְ-בְּרָאָפְּמָאָן ז"ל
אי אַוּזָעָק אַיְזָעָרָעָט אַיְבְּקִיְּטָעָט דָעַם 8טָן
אַקְטָעָבָרָעָט 1990. גַּעֲבִירָעָן אָן לְוּבָּלִין אָן

ISRAEL NATHAN HERSTEIN

Prof. Yitzchak Herstein was born on 28 March 1923 in Lublin, Poland, as the second son of Jacob Herstein and his wife Mindel, née Lichtstein. An older brother Chaim (later known as Harvey) was born in 1914 while a sister born in 1930 died before her second birthday. Jacob worked as a leather cutter in a factory; he was a very scholarly man and though poor was intense on getting a good education for his sons. In 1926 he emigrated to Canada and settled in Winnipeg, joined two years later by his wife and the boys. Here Yitz grew up in a poor and tough environment, on which his later comment was that in his neighbourhood you either became a gangster or a college professor.

The name Yitzchak is the Hebrew for Isaac, but a teacher in the infant school decided that it should be Israel and henceforth he was Israel Nathan Herstein, though his friends would call him 'Yitz'. When he began university studies his subjects included chemistry and his brother Harvey who had specialized in chemistry and geology had hoped that they might together do worthwhile work in this field, but Yitz soon dropped chemistry and devoted all his time to mathematics and physics, saying 'Chemistry is cookbook stuff'. An outstanding student, he won many awards, but by no means all his time was taken up with study; he became an excellent pool player and his winnings at pool would augment his scholarships. During this time he sometimes worked as a steeple-jack and as a 'barker' at a fair. He also played football, ice hockey, golf and tennis.

In 1945 he received a B.A. degree from the University of Manitoba; an M.A. from the University of Toronto followed in 1946. At about this time he married Marianne Deson and moved to the University of Indiana to write a thesis under the direction of Max Zorn. His Ph. D. was awarded in 1948 on a study of an algebra formed from the divisor classes of an algebraic function field [1]. After two years as an Instructor at the University of Kansas and a year at Ohio State University, Herstein obtained in 1951 an Assistant Professorship in Mathematics and Economics at the University of Chicago. Both he and his wife found Chicago a very congenial city and determined

סוף ימיו. אדם בעל סמכות רבה, אשר התעניין איסית בתלמידיו. אהב ללמד בכל הרמות. התלהבות ניכרת בספר הלימוד „גושם אים באלאגברה“, ובמספר ספרים במתמטיקה, שתורגמו לשפרדית וגרמנית.

הוא הרץ בנוסאי מתמטיקה ופיזיקה בכמה ארצות. בשנת 1943–1970 ביקר במקו ויצמן בישראל והרצה בעברית. למד פורטוגזית לפני נסיעתו לברזיל. שטחי התעניינותו היו – רבים ושונים – ספורט, מוסיקה וועלל כל – צייר. בשנים אחרונות למד פולנית, בעורת אשתו השניה בבראה קלרטון בבית בר. בשנים 1977–78, בא זאת להרצאות במקו ויצמן בחוות. הסטודנטים ביקשו ממנו להרצות בעברית. לכן החליט ללמד. לשאלתי, מזור – ואחרי שבעה חודשים, ענה שילמד בכוונה הוא לא ממש בלמידה, ענה שילמד בלמידה עצמוני. כעבור חודשיים, שמעו הרצתה בעברית שופתת. היה לו זכרון ותפיסה בלתי רגילה. הוא נוכח כמה פעמים להסתה גידול רוטרי ני, אך הצליח להבריא במידה רבה, תודות לתמיכתו של רופא אהרון ברנט, אשר היה גם ידידו הקרוב. היה בן דוד שלו. בכל התקופה שהיה בא לישראל, היה מתארח אצלנו בביתו. „הוא היה שופע חיים, מבריק ומושלם. תמיד נרגיש בחסרכונו“ – אמרה אשתו מריאן.

מתתיהו הורן

that this is where they would settle.

It was in Chicago that Herstein came under the influence of A. A. Albert, then Chairman; this and his lifelong friendship with I. Kaplansky determined the direction of much of his later work. Yitz was very much an 'element-man', at a time when building theories were perhaps more fashionable. He would take a concrete question about rings (asked by himself or others) and proceed to answer it by an ingenious manipulation of elements; in the same way he would simplify existing proofs and extend their scope.

From 1953 to 1957 he was at the University of Pennsylvania; at that time grants were scarce, so with two of his colleagues he organized a team to appear on a radio quiz show. Each win brought in \$25 and a long string of wins enabled them to build up a fund to pay for seminar speakers.

Another of Yitz's interests at this time was the structure of fields. After noting a curiosity on fields he goes on to prove the interesting fact that in a skew field any element algebraic

אייז ישראל נתן הרשטיין זל

אייז הרשטיין אשר השפעתו הייתה רבה על תיאוריות שונות נפטר ב-9 לפברואר 1988, לאחר מחלת קשה. היה חבר באיגוד הפרופסורים במשך 6 שנים.

יצחק הרשטיין נולד ב-28 במרץ 1923 בלבוב, לבני שני לאביו יעקב ואשתו מינה דל לביון ליכטנשטיין. יעקב הועסק בגזונן היינו ענין מטרתו היה להציג חינוך טוב לבני. ב-1926 עזב את לבוב והיגר לקנדה, לעיר ויניפג. שנתיים לאחר מכן חזרו אליו אשתו ושני בני. כאן גדל אייז בסביבה עניה וקושחה, רוחקה מתרבויות.

כאשר החל את לימודיו באוניברסיטה, היה מקצוע הכימיה כולל בין הנושאים אשר למד אהיו חיים, שהתחמה בכימיה וגיאולוגיה. הוא קיוות, שיחיד יעשוו עבורה בעלת ערך בתחום זה, אך אייז זכה מהר את הכימיה והקדיש את מירב ומנו למתמטיקה ופיזיקה. כתלמיד מצטיין, הוא זכה בפרסים רבים. שיחק ביליארד ברמה גבוהה וגם בלימודיו. שיחק ביליארד ברמה גבוהה והוא נספה על המילגות שקיבל. הצעיר כספורטאי בכדורגל, הוקי-קרח, גולף וטניס. בשנת 1945 קיבל תואר ב.א. מאוניברסיטה מניטובה. בשנת 1946 נשא את מריאן דסון לאשה ו עבר לאוניברסיטה אינדיאננה, לכתרי בת עבודה מחקר. כאן הענק לו תואר דוקטור. לאחר שנתיים כמדריך באוניברסיטה קנוס, ושהנה באוניברסיטה של מדינת אוהיו, קיבל הרשטיין בשנת 1951 משרה של עוזר פרופסור במתמטיקה וככללה באוניברסיטי טה שיקגו. הוא ואשתו מצאו את שיקגו בעיר ביתם. מאותו זמן מלחילה עבדתו בנושאי כלכלת. משנת 1958 עד 1962, שנה בארי ניבריסט קרגן והועלה לדרגת פרופסור מן המנון.

בשנת 1962 חור הרשטיין לשיקגו, לשמש כפרופסור – ובמקומם זה נשאר עד

(Continued on page 46)

הבן נישט ווער ס'זאל פאר זי דאועגעגען פארו עמדו און זיין זיינער בעליך-קורה, פילט ער פאר זיין חוב דאס צו טווען. אט זואס הייסט, "זו גאט און צו ליטי..." אחרון ניסענביום חמימודיקע ערעלע-קייט און גוטער נאמען, ועלון נישט פאר-געסן ווערטן. כבוד זיין אנדען!
אבען קלטמא, טראאנטא

**בערנארד פרום ז"ל
זיוו שערטער יארכיזיט**

גבוריין אין לובלין, געווינט אויף קאָפּ וואַלסקע 5. דער פֿאָטער האט געהט אַנאָפְּט-געוועלב. בערנארד איז נפְּטַר געווארן אַן לאָס-אָנוֹשׁעָלעַס, אַן הָדוֹשׁ אָקְטָבָעַר 1989. ער האט פֿאָרִיתומָט אַפְּרֵי אַן דֶּרֶי קִינְדָּר. כבוד זיין אנדען.

ישראל רוכברג ז"ל

בן שלמה וויסל, נולד ב-1916 בעירה גליקס. נפְּטַר ב-13 באפריל 1990. מכל המשפחה העניפה שלו — הורים, שעה אחים ואחיות, הוא נשאר לבד. לאחר המלחמה

אין יאָר 1964 פֿאָרִיט ער קִין לובלין אַן ברעננט 2 אוֹרגּוּס מִיט דִּי אַשְׁעָס פָּוּן דִּי גָּזְזִיקָם-עָרָס פָּוּן מִידְאָנָעָק אַוּ בְּעַלְשִׂיך. מען באָגָּרָאָבָּט דִּי אַשְׁעָס לעַבָּן מאָנוּמָעָנָט, וואָס מַהָּאָט אָוִיגָּעָשְׁטָעָלָט אַין יאָר 1964. אַז וְעַלְתָּן גּוֹטְ-הָאָרְצִיקָעַר מַעֲנָשָׂט, הָעַלְפָט אַסְּרָפָּרְשָׁדָעָנָע אָרְגָּאָנִיאָזִיכִיס אַוּן מַעֲנָשָׂט. כבוד זיין אנדען.

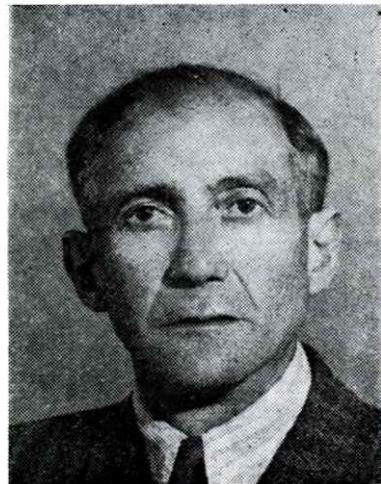
א גוטער חבר און פרײַנד

דעַם 10 טַוְנָן מַעַרְךָ 1990 אַין אַין מאָנְטָרָעָלָל קָאנָאָדָע, גַּעַשְׁטָאָרְבָּן דָּעָר באָקָאנָטָרָעָל לְבוּלִיָּן נֶבֶר גַּעַולְשָׁאָפְּטָלְעָכָעָר טָוָרָה אַהֲרָוָן נִיסְעָנָן בּוּוִים. נִיסְעָנָבִים האָט פָּאָרְנוּמוּן אַגָּר אַגְּנוּעָן אָרָט אַין גַּעַולְשָׁאָפְּטָלְעָכָעָן לעַבָּן אַין לְבוּלִיָּן פָּאָר דָּעָר צְוִיְּנָעָר וּלְעַלְמָה- מה. ער אַין גַּעַוּוֹן רָאָטְמָאָן פָּוּן שְׁטָאָרָאָט, דָּאָוָר פָּוּן דָּעָר יִדְיָשָׁר הָקִילָה, לאָגְגִּיאָרִיָּה קָעָר סְעָקָרָעָטָר פָּוּן האָגָּדָלָס אָגָּעָשְׁטָעָלָט פָּאָרָאַיָּן אַין פָּאָרְטָרָעָטָר פָּוּן "בּוֹנְדָה" אַין דָּלָע אַינְסְטִיטְוּזִיעָם.

ווען דִּי מַלְחָמָה אַין אוַיסְגָּבָרָאָכָן, אַין אַהֲרָוָן נִיסְעָנָבִים אָרְיִינְגָּעָפְּאָלָן אַין דִּיְתְּשִׁין פְּלָעָן אַין אַיבָּעָרְגָּעָלְעָבָט דִּי מַלְחָמָה-יִזְרָאֵל אַנְטָנָעָר אַפְּרִילְשָׁן נָאָמָעָן. זִיְּן פָּרֵי אַין צְוִיְּנָעָר הָאָבָּן גַּעַטְיָילָט דָּעָם גּוֹרָל פָּוּן דִּי מַלְיָאָנָעָן יִדְיָשָׁעָ קְרוּשִׁים אַוּן מַאְרָטְרָעָר אַין פְּרָוִילָן. אַין 1959 אַין נִיסְעָנָבִים אַגְּנָעָה אַין פְּלָעָן קְמוּמָן קִין מַאְנָטָרָעָל, וּוּ ער אַין וּוּדָעָר גַּעַוְאָרָן אַקְטָיו אַין דָּעָר לְבוּלִינָרָה לְאָנְדָסָה מַאְנָשָׁפָט אַין אַין דִּי אָרְבָּעָטָרְרִינְג אַינְסְטִיטְוּזִיעָם.

דָּעָר באָקָאנָטָרָעָל גַּעַפְּגָּעָנָעָלָגָעָר, פָּאָרְכָּאָפָּן אִם דִּי דִּיְתְּשִׁין דָּעָמָאָן דְּרָעִיצְיָילָט דָּעָם פָּאָלְגָּנְדָּן עַפְּיוֹאָד וּוּי אַפְּוּלִישָׁן פְּלָעָנִיק. ער לעַבָּט אַיְבָּר דִּי צְוִיְּנָעָה וּי אַקְרִיגָּס גַּעַפְּגָּגָגָעָר פָּאָלָאָק. אַין יאָר 1945 קְוּמָט ער קִין לְבוּלִיָּן אַוּ בְּלִיְבָּט בֵּין יִאָר 1959. דָאָן קְוּמָט ער קִין מַאְנָטָרָעָל צַו זִיְּן בְּרוּדָעָר אַוּ וּוּרָט בָּאָלָד אַיְסְגָּוּוּלָט אַלְסָס עַקְרָעָטָאָר פָּוּן דָּעָר לְבוּלִינָרָה לְאָנְדָסָה.

טרוייער אַוּ נַאֲסְטָלְגִּיעָה האָט ער זִיךְ גַּעַד זַעַגְנָט עַרְבָּן זַיְן צְוִיקָפָרְ קִין סָאוּ-פְּרָאָגָן צִיסְּקָג, גְּלִיךְ ער וּוּאַלְט גַּעַפְּלִיט, אַוּ דָאָס אַיְזַיְן לְעַצְּטָע וּוּוִוִּיט אַן יִשְׂרָאֵל, וּוּלְכָעָט ער האָט אַזְוִי שְׁטָאָרָק לִיב גַּעַהָאָט, פָּונְקָט וּזִינְגָּעָלָעָר יִזְדָּן. נַאָך אַקְרָאָנְקִיָּט פָּוּן 2 וּוּאָכוּן, האָט ער אוֹפֵק אַיְבָּק פָּאָרָה מַאְכָט דִּי אַיְזָגָן. די לְבוּלִינָרָה מַשְׁפָּחָה האָט פָּאָרְלוּרָן אַטְיִירָן יִדְ, אַהֲרָצִיקָן מַעֲנָשָׂט. מַעֲנָדָלָעָל רְשָׁרָאֵל

מרדכי מינצמן ז"ל

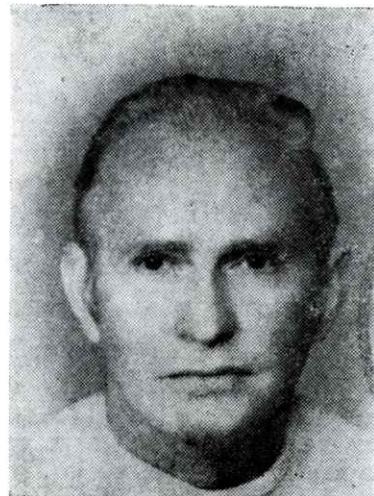
נולד בלובלין, בשנות 1906, בחודש ינואר. בשנת 1939 ברוח מהגרנים לروسיה. חור לפלין בשנת 1946. נישא בפולין במהלך מלחמה איבד את משפחתו. נישא בפולין בשנת 1946 ונולדו לו שתי בנות ובן. בשנת 1957 עלתה ארצה. תקופה קצרה גרו בטבריה ובחרובות. בשנת 1959 עבר לגור ביפו וחיה בה עד יום מותו, ב-5.2.90.

אהרון ניסענבוים ז"ל

דָּעַם 10 טַוְנָן מַעַרְךָ 1990, אַין אַין מאָנְטָרָעָלָל אַוּזָעָלָל דָּעָר אַיְבָּיקִיָּט, אַין עַלְטָרָעָל 92 יִאָר, נַאָך לְאַגְּנָעָה אַוּ שְׁוּעָרָלָיְדִין, דָּעָר באָקָאנָטָרָעָל טָוָר אַיְבָּרְרִינְג מַלְחָמָה-דִּיְתְּשִׁין לְבוּלִיָּן ער האָט אַיבָּעָרְגָּעָלָזָט זִיְּן בְּרוּדָעָר מַיְמָכִין צְוִיְּנָעָה אַפְּגָּעָלָעָל, אַין זִיְּן פָּרֵי אַיְבָּרְרִינְג טָאָכְטָרָעָל דִּי צְוִיְּנָעָה וּלְעַלְמָה-מַלְחָמָה לעַבָּט ער אַיְבָּרְרִינְג אַיְסְטָרְרִינְג זַעַגְנָט פָּלָעָן, פָּאָרְכָּאָפָּן אִם דִּי דִּיְתְּשִׁין דָּעָמָאָן דְּרָעִיצְיָילָט וּוּי אַפְּוּלִישָׁן פְּלָעָנִיק. ער לעַבָּט אַיְבָּר דִּי צְוִיְּנָעָה וּי אַקְרִיגָּס גַּעַפְּגָּגָגָעָר פָּאָלָאָק. אַין יאָר 1945 קְוּמָט ער קִין לְבוּלִיָּן אַוּ בְּלִיְבָּט בֵּין יִאָר 1959. דָאָן קְוּמָט ער קִין מַאְנָטָרָעָל צַו זִיְּן בְּרוּדָעָר אַוּ וּוּרָט בָּאָלָד אַיְסְגָּוּוּלָט אַלְסָס עַקְרָעָטָאָר פָּוּן דָּעָר לְבוּלִינָרָה לְאָנְדָסָה.

אין לאנד האט נתן יאָרֶזְ-לַאנְגּ גַּעֲרְבֶּעֶט
בַּיְמֵי לִיְגָן בַּאלָאָטָן אַיְן דִּי הַיּוֹעֵר.
ער האט זיך גַּילְיך אַדְאָפְטִירַט בַּיְדָ דָעָר
לוּבְּלִינְעָר לְאַנְדְּסָמָאנְשָׁאָפָט אַיְן יִשְׂרָאֵל אָנוֹ
צַוְּאָמָעַן מִיט זַיִן פְּרוּ שְׁרָה/לָעַל, אַנְטִילְ
גַּעֲנוּמָעַן אַיְן אַלְעַ אַונְטְּרָעְנְמָוְנְגָעַן פָּוּן דָעָר
לוּבְּלִינְעָר לְאַנְדְּסָמָאנְשָׁאָפָט.
ער אַיְן גַּעֲוֹעַן אַחֲרְצִיקָעָר, גַּוְתְּעָר
מַעְנְשָׁטָן, אַרְוּמָעְגְּנָגְלָט מִיט דָעָר מַשְׁפָּחָה
פָּוּן הַעַשְׁלֵה שְׁפִּירָא זַל אַוְן אַסְד בַּאֲקָאָנְטָעַ
חַבְּרִים אָנוֹן פְּרִינְטָן.
ער האט פָּאַרְיוֹתָהָמָט אַפְּרוּ, 3 קִינְגְּדָעָר
אוֹן אַיְינְקָלָעַד.
זַאל אַיְם דִּי עַרְד גְּרִינְג זַיִן.

ט

השתקם בעמל רב והגיע עורה לכל הנוקְיַם. לפני המלחמה התגורר הרבה שנים בלובלין, למד בישיבת חכמי לובלין והיה חבר טוב של הרב הרש קוטלרסקי, הנמצא בארץות הברית.
יהי זכרו ברוך.

חנה שנולוביץ

נתן רָזּוֹן-פְּפָלֵד ז"ל

דעם 30סטן דעכטumber 1989, אַיְן אַוּעַךְ
אַיְן דָעָר אַיְבְּקִיְשָׁטָן נָתָן רָזּוֹן-פְּפָלֵד ז"ל.
געובילין אַיְן יָאָר 1914 אַיְן טָאָרָנָגָוָרִי. עֹלָה
געועלין אַיְן יָאָר 1939. אַיְן יָאָר 1941, חותונה
געוואָט מִיט דָעָר יְהָסְדִּיקָעָר טָאָכְטָעָר שְׁרָה/לָעַל,
פָּוּן דָעָר מַשְׁפָּחָה הַעַשְׁלֵה שְׁפִּירָא פָּוּן טְשָׁעְכִּיּוֹן
אַבְּאָקָאָנְטָעַר עַסְקָוָן אַיְן דָעָר יְדִישָׁעָר קָהִיָּה
לה אַיְן לוּבְּלִין.

אַיְן הַיִּנְטִיקָן לוּבְּלִין

דער טְרוּיְעָר-אָקָט פָּוּן בְּרַעְנָגָעַן צַוְּאָמָעַן כָּבָר-יִשְׂרָאֵל
די גַּעֲפָנוּנָעַן בִּינְגָר אַקְיָדָעָן טָאָטָאָרָסִקי.

בראָט שַׁיעַ
גַּאֲרָדָן (דָעָר נָמָעַן פָּעַלְתָּ)
גַּרְאַיְיךְ שְׁאַלְיקָ
קַאְוָאָה בְּרַאֲנָקָעָ
קַאְוָאָה רַעֲגִינָעָ
לְעָסָ, אַדְאָקְטָעָרְיוֹן פָּוּן לוּבְּלִין
לְעָסָ, דָעָר דָאָקְטָעָרְינָס אַקִינְד
נָאֵי עַלָּא
זִילְבָּעָרְלִיכְט (דָעָר נָמָעַן פָּעַלְתָּ)
די פְּרוּ אַוְן טָאָכְטָעָר פָּוּן אַיְצָיקְ פָּעָרְלָ
שְׁטוּרָם (דָעָר נָמָעַן פָּעַלְתָּ).

מייט אַ גַּעֲלָגָנְהַיִט-רְעָדָע אַיְן אַרְוִיְגָטְרָאָטָן דָעָר אַרְגָּאָ
נַיְזָאָטָאָר פָּוּן דִּי פְּיִיעָרְלָעְכְּקִיְתָּן, דִּי רַשְׁמָה וּוַיִּסְׁ.
די פְּיִיעָרְלָעְכְּקִיְתָּהָט זַיךְ גַּעֲרָנְדִּיקָט מִיט אַפְּזָאָגָן קְרִישָׁ.
בְּנִימָיו זַילְבָּעָרְבָּרָגָן

פאראן א צוֹוִיטַעַר דָּוָר לוּבְּלִינְעַר יִיְדֵן

itchak Shniderman / געתעבארג

נאנו פארלאון פולין אין יאָר 1969, האָב אַיך באזוכט לובלין 3 מְאַל: צום ערשות מאָל, נאָר צוֹאמָן מיט רושקען ע."ה, ווען אַיר בָּרוּ, "מיַן לוּבְּלִין" אַינוּ דערשינען אַינוּ יִשְׂרָאֵל. דָוָר אַ צּוֹפָל הָאָט דָעַר פּוּלִישָׁר, "לוּבְּלִינְעַר פֿאָרָלָגָג" וְךָ דָעַרְוּסָט וְוּגָן דָעַם אָנוּ באַשְׁלָאָסָן אַרְוִיסְצָגוּבָן דָאָס בָּרוּ אַינוּ פּוּלִישָׁר. וּוּשְׁקָעַ הָאָט עַס אַיבְּעַדְעַזְעַט אָנוּ מִיר זְעַנְעַן גַּעֲפָרָן קִין לְבוּלִין אָונְטַעַצְשִׁיבִּין דָעַם אַפְּמָאָר. דָאָס צְוַיְּוִיטָעַ מְאַל בָּין אַיך גַּעֲפָרָן, לִיְדַעַר שְׂוִין אָנוּ רַוְשְׁקָעַן. צום 545 אַרְטָאָג פָּוּן לְקוּוּידְרָוּן דָאָס לְבוּלִינְעַר גַּעַטָּא. אָנוּ דָאָס דָרְטָעַ מְאַל, אַינוּ חַדְשָׁה וּוֹנִי ה. ג., וְועַן דָאָס בָּרוּ אַינוּ דערשינען אַינוּ דָעַר פּוּלִישָׁר שְׁפָרָאָר.

יעדָס מְאַל וְועַן אַיך קִום קִין לְבוּלִין אָנוּ גַּי אַרְעַע גַּסְּוֹן, דָרְמָאָן אַיך זַיך אַינְעָם אַמְּאָל אָנוּ מִיט וּוּיטִיך אָנוּ בענְקָשָׁאָפֶט לְעַב אַיך אַיבָּעָר, צּוּם וּוּפְּלָמָן מְאַל, דָאָס אַמְּאָלִיקָעַ לְעַבָּן אַינוּ שְׁטָטָם. בָּאוּנְדָרְעַע גַּעַפְּלָן באַהֲרָן מִיקָּן, וְועַן אַיך שְׁפָאַצְּרִיךְ אַלְיָן אַיבָּעָר דִּי אַמְּאָלִיקָעַ עַרְטָעָר, טְרָאָצָע דָעַם, וְועַן אַיך האָב נָאָר דָעַר מְלָחָמָה גַּעַלְעָבָט אַהֲרָן צָאָל אַירָן אַינוּ לְבוּלִין. נָאָר בָּעַת יִעְדָּן באָדוֹן אַיך פָּאָר קְלָאָט, אָנוּ אַיך בָּין גַּעַקְעָן אַוְיכָר אַבָּוֹת — אָנוּ גַּי טְאָקָע אַפְּוֹן אלְטָן בִּיתְ-עוֹלָם אָנוּ אוּפְּנָן נְעַימָּן הַיְלִיקָן אַרְטָה. אַיך באָדוֹן אַלְלָעַטְעָר, וּוּסְּאַיְן אַמְּאָל אַגְּנָעָגָנָעָן אַיְדִישׁ לְעַבָּן. אַיך קָוָק אַירָן אַין יַעֲדָר דָאָס אַפְּשָׁר באַטְרָאָכָטָן וְויִי אַיְדִישׁ הַיְיָ אַנוּ הַוּוּ. מִיקָּאָן דָאָס אַפְּשָׁר באַטְרָאָכָטָן וְויִי אַיְדִישׁ הַיְיָ אַנוּ אַיך פְּלִיאָה כָּחָבָר דִּי דָאַזְוָקָע מְקוֹמוֹת. מַעַן זָאָגָט, אָנוּ דָעַר טְוִיטָעָה שְׁטָאָרָבָן צְוַיְּוִי מְאָל: וְועַן זַיִּפְּרָאָרָן פָּאָרָן דִּי אַוְינָן אַיְדִישׁ שְׁטָעָנִיךְ, אָנוּ דָאָס צְוַיְּוִיטָעָמָל — וְועַן מַעַן פָּאַרְגָּעָסָט וּזִי. מַעַלְלָעָר, אָנוּ אַיך וּלְיִשְׁתְּחַזְּקָה נְעַטְנָעָן יִדְןָן זָאָלָן שְׁטָאָרָבָן דָאָס צְוַיְּוִיטָעָמָל — אָנוּ דָעַר פָּאַרְפָּאָר מִינְעָן באָזְוָן אַינוּ דָעַר.

בַּיִּי אַזְוּלְכָעַ גַּעַלְגָּהִיטָן, בָּאַמִּי אַיך זַיך צַו טְרָעָפָן דִּי גַּרְעָסְטָע טְילָיָהָן, וְועַס שְׂוִין אַ בָּאַדְיִינְטָנְדִיקָעַ צָאָל יִאָרָן וְועַנְעַן זַיִּי הַיְנָטָן אַינוּ לְבוּלִין. דָעַר גּוֹרֵל הָאָט זַיִּי גַּעַרְבָּגָט אַינוּ שְׁתָאָטָט בָּאָלָד נָאָר דָעַר מְלָחָמָה אַנוּ זַיִּי, זַיִּי זְיַעַרְבָּגָט אַינוּ אַיְנִיקְלָעָר, זְעַנְעַן טְאָקָע לְבוּלִינְעַר הָאָט זַיִּי גַּעַרְבָּגָט אַינוּ אַיְפְּגָוּאָזָקָסָן אַינוּ לְבוּלִין. אַיצְטָה — שְׂוִין דָעַרְוָאָקָסָעָנָעָן מְעַנְנָה טְשָׁוָן, דָעַר צְוַיְּוִיטָעָר אַנוּ דָרְטִישָׁר דָרְלְוּבְּלִינְעַר יִדְןָן. אַיך מוֹן אַונְטָעַשְׁטָרִיכָן, אָנוּ זַיִּי זְעַנְעַן אַמְּתָדִיקָעַ יִדְןָן, מִיט יִדְיִישָׁר אַידְעַנְטִיטָעָט — אָנוּ נִישְׁתְּטָהָן קִין, פְּאָלָאָקָן פָּוּן יִדְיִישָׁן אַפְּ שְׁטָטָם. אַ קלִינְעַר בִּישְׁפְּלִיל: יַעֲדָר וְואָרְקָמָט צַו פָּאָרָן קִין לְבוּלִין אַ יְגָנְגָעָר לְעַרְעָר, כְּדִי צַו לְעַרְגָּעָן מִיט עַטְלָעָכָע יְגָנְגָלְעָכָע דִּי הַעֲרָבִישָׁע שְׁפָרָאָר. אָנוּ זַיִּי לְעַרְגָּעָן אַונְעַרְפָּוּן זַיִּיךְ אַירָן פָּוּן צַוְּיִתְשָׁוָן צַו צִיִּיט. דָאָס אַיך דָאָקָבָה אַמְּתָדָה אַ וְוּזְנָדָעָר, אָנוּ אַיך פָּוּן צַוְּיִתְשָׁוָן צַו צִיִּיט. דָאָס אַיך דָאָקָבָה אַמְּתָדָה אַ וְוּזְנָדָעָר, אָנוּ אַיך פָּוּן צַוְּיִתְשָׁוָן צַו צִיִּיט. דָאָס אַיך דָאָקָבָה אַמְּתָדָה אַ וְוּזְנָדָעָר, אָנוּ אַיך פָּאָרְגָּעָן, אָנוּ אַיך דָעַרְפָּאָר, וְוּילְיָמָעָט אַלְלָעָפָט פָּאָרְגָּעָן וּוּיכְטִיקָעָן פָּאָסְטָמָן.

אַיך הַאלָט, אָנוּ מִידָאָרָף אַרְיִינְצִיעָן אַינוּ דָעַר אַרְבָּעָט דִּי דָאַזְוָקָעָן מְעַנְטָשָׁן, דָעַם צְוַיְּוִיטָעָן אַינוּ דָעַר לְבוּלִינְעַר, זַיִּי זָאָלָן זַיִּין אַנְגָּאַזְוִירָת אַינוּ "לוּבְּלִינְעַר אַקְטִיוּוֹטָעָן". זַיִּי דָאַרְפָּוּן וּוּסְּוּן פָּאָרְגָּעָן וְועַמְעַן אָנוּ וְועַס מְעַן טּוֹת אַוְיכָן גַּעַבְּיָתָן פָּאָרְגָּעָן. אָוּבְּ מִיר פָאָרְגָּאַלְעָסָקָן זַיִּי, וּוּלְעַן נִישְׁתְּטָהָן קִין נְאָכָלְגָּעָר. פָאָרָאן אַינוּ אַרְיִינְצִיעָן אַינוּ דָעַר אַרְבָּעָט. אַיך גַּלְוִיבָּן וּזִי.

שרידי 190 יהודים שנרצחו בשואה נקברו בטקס בלובלין

שרידיהם של 190 יהודים שנרצחו בידי הנאצים בתקופת מלחת העולם השנייה נקבעו בטקס מלא בבית הקברות היהודית של לובלין — אמר שמה ויס, נשיא התאחדות להגנה על התרבות היהודית בלובלין.

190 היהודים הגיעו להורג בידי הנאצים לקרבת סוף מלחמת העולם השנייה, שעתה שכבה האדומה צר על מבואות העיר. בטקס הקברות, שהתקנה לפי דיני היהדות, השתתפו כ-40 איש, ביניהם ראש עיריית לובלין ונציגים מקומיים של סולידיידות.

וּאַנְדָּאַלְיִשְׁעָר אַקְט אַוִּיפָּן יִדְיִישָׁן בֵּיתְ-עַלְמִין

אָנוּ וַיַּדְעַר האָבָן אַומְבָאָוּסְטָעָט פָּעָרְזָעָגָן דָעַוְאָסְטִירִיט קְבִּירִים-מִצְבּוֹת אוּפְּנָן יִדְיִישָׁן בִּיתְ-עוֹלָם אַין לְבוּלִין. פָוּן דִּי 54 רַעֲסָטָאָרִירְטָע אַין יַאֲרָן מִצְבּוֹת, האָבָן דִּי אַומְבָאָרָן קָאנְטָעָוְן וּוֹאנְדָאָלְוָן צָעַשְׁטָעָרְט אַדְעָר אַרְיִיסְגָּרִיסְוֹן פָוּן זַיִּיךְ צְפּוֹרְטִילִיל, דָעַם עַד 11 מִצְבּוֹת, וְועַס גַּעַפְּנָעָן זַיִּיךְ צְפּוֹרְטִילִיל, וּוּלְעַכְּרָאָרָן אַוְיכְּבָוּיִיט גַּעַוְאָרָן אַין דָעַר עַרְשָׁטָעָר הַלְּפָטָט פָוּן 16 יַאֲרָן הוֹנְדָרָעָט.

די עַלְטָסְטָע מִצְבָּה פָוּן יִצְחָק הַלְּוִי קָאַפְּעָלָמָן פָוּן 1541 פְּילָן דִּי יַעֲדָרְטָע הַיִּסְטָאָרִישָׁע מִצְבּוֹת פָוּן שְׁלָמָה שְׁכָנָה (גַּעַשְׁטָאָרָן) אַין פָוּן זַיִּיךְ צְחָק הַרְוּוֹזִיךְ (חוֹזָה פָוּן בָּנָן אַיְן 1558 אַירָן) אַיְנָעָר פָוּן דִּי שְׁעַפְּעָרְטָעָר פָוּן חַסִּידִים אַין פָוּן (לְבוּלִין), אַיְנָעָר פָוּן דִּי שְׁעַפְּעָרְטָעָר טָגָא דָאַוְעָנָעָן דִּי יַיְדָן, וְועַס באָזְוָן דָעַם בִּתְ-עוֹלָם בְּיִי דִי דָאַזְוִיקָעָר קְבָּרִים, אַיְבָּרָה לְאַזְוָדִיקָעָר גַּעַבְּעַט-קְוּוִיטָלְעָר צַו גַּאֲטָה, צִינְדוֹן אַין יִאָרְצִיטִילְכִּיכְטָה אַין זָגָן, זַיִּיךְ קְדִישָׁה.

פְּילָן דִּי יַעֲדָרְטָע הַיִּסְטָאָרִישָׁע מִצְבּוֹת זְעַנְעַן בִּתְ-עוֹלָם אַיְוָרָן צְחָק הַלְּוִי מִצְבָּה פָוּן רְבִי אַוְן רַעֲקְטָאָר פָוּן יִשְׁבְּתָה הַכְּמִי לְבוּלִין שְׁלָמָה לְוּרִיעָה, דָעַם אַגְּ מִרְשָׁלֶל, בָּאוּוֹסְטָעָר תְּלָמוֹדִיסְט, אַוְיכָטָאָר פָוּן פְּילָן וּוּעַרְטְּפָלָעָר אַוְן גַּעַשְׁעַצְטָעָר וּוּוּרָקָעָר. עָרָ אַיך גַּעַוְעָן דָעַר עַרְשָׁטָעָר רְבִי, וּוּלְעַכְּרָאָר הָאָט בָּאַקְמָעָן פָוּן פּוּלִישָׁן קְעַנְגִּיָּה דָעַם טִיטָּול, "רַעֲקְטָאָר פָוּן דִּי צָעַשְׁטָעַרְנוּגָעָן אַיְוָרְטִירִיסְלְעָדִיקָעָן."

דרָעַר בִּתְ-עוֹלָם, אַוְיכָרָה וּוּלְעַכְּרָאָרָן פָוּן דִּי יַיְדָן אַין לְבוּלִין פָוּן 16 יַאֲרָהָנְדָרָט. די גַּעַזְוּלְשָׁאָפֶט פָוּן אַוְיכְּפִּוְיכָט אַיְבָּרָה דִּי דָעַנְקְמַעְלָעָר דָעַם דָאַיְיךְ זַיִּינְגָּה וּזִיְּגָנְגָה. דִּי יִדְיִישָׁר קְוּלְטָוָר הָאָט אַוְיכָרָה זַיִּינְגָּה דָעַם 303 טָטָט אַיךְ פָּאָרָה שְׁאָרָף פָּאָרְאָרְטִילִיט דָעַם דָאַיְיךְ זַיִּינְגָּה וּזִיְּגָנְגָה. דִּי לְאַגְּנָטָה פָוּן דָעַר לְבוּלִינְעַר מְאַכְּט, וְועַס שְׁנָעַלְעָר אַיְפָּוּכוֹן דִּי דָרְכְּכִירָעָר פָוּן דָעַם בָּעַסְטִיאָלִישָׁן אַקְט אַ� פָּאָרְזִיכָּרְוָן דִּי אַיְבָּרְגָּעָלְבִּילְבָּעָן מִצְבּוֹת אַוְיכָן בִּתְ-עוֹלָם, וְועַס זְעַנְעַן אַיךְ אַבְּיִיקְעָט פָוּן דִּי יִדְיִישָׁר קוּלְטָוָר.

שמעה ווִיתָם

(פָּאָלְקָס-שִׁיטְמָעָ, 11.5.90)

"DAF HAJOMI" W LUBLINIE

W poniedziałek 23 kwietnia br. odbyło się w Lublinie uroczyste zakończenie cyklu studiów Talmudu Babilońskiego, w którym uczestniczyło 700 młodych Żydów z Izraela, Stanów Zjednoczonych i Kanady.

Ten cykl „Daf Hajomi”, którego inicjatorem był rabin Meir Szapira, były naczelnego rabin Lublina, jest bardzo popularny na świecie i gromadzi więcej niż 100 tys. regularnych uczestników.

Uroczystość zakończenia IX edycji cyklu, trwającego już ponad siedem lat, odbywa się w budynku dawnej Jesziwy — zbudowanym przez rabina Szapirę, mieszącej obecnie część Akademii Medycznej w Lublinie. Rektor AM, prof. dr hab. Zdzisław Klejnrok, odniósł się ze zrozumieniem do prośby zorganizowania powyższej uroczystości w obiektach AM.

W uroczystości wziął udział naczelnego rabin Polski, Pinchas Menachem Joskowicz, rabin Chaskeł Besser, przewodniczący „Daf Hajomi” w Ameryce i rabin B. Taub z Kanady, który zainaugurował X cykl studiów „Daf Hajomi”. (r)

SZKOŁA PODSTAWOWA NR 23 W LUBLINIE

Pan Dawid Shtokfish

Hacanchanim 14, Ramat-Gan

Dyrekcja Szkoły Podstawowej nr 23 w Lublinie, Uczniowie, Komitet Rodzicielski oraz Społeczny Komitet Rozbudowy Szkoły, uprzejmie informują Pana o inicjatywie objęcia opieką Cmentarza Żydowskiego położonego w bezpośrednim sąsiedztwie szkoły przy ul. Walecznych w Lublinie. Obydwa obiekty ukazują załączone zdjęcia.

O powyższym zamierzeniu poinformowaliśmy Towarzystwo Opieki nad Zabytkami Kultury Żydowskiej, na ręce Prezesa Symcha Waisa oraz Pana Andrzeja Nowodworskiego z Towarzystwa Przyjaźni Polsko-Izraelskiej.

Dyrektor Szkoły
mgr ELŻBIETA JANOWSKA

איבער די גאסן פון מײַן היימשטאט

(סוף פ' ז' 19)

דער בית הקברות איז באנטיקיט געוווארן אָ דאנק די באמיי אונגען פון ד"ר שמחה וויס און שפערער — פון דעם טיערין ייד און נדבן פון אנטווערטען, מאנפרעד פרענקל, ועלכער האט אויף זיין חשבון און פון זיין פרוי שרה, אָ לובלינער יידישע טאקטער, אדורכונגפערט די רענאנאציע פון דעם הייליקן ארט, פאר וואס עס קומט זיין גוריס אונערקענונג פון דער לובלינער שאրית הפליטה.

„קול לוֹבְּלִין“ (סוף פ' ז' 22)

געווינט אין זעלבן הוין, אבער דאס אלץ איז געשען, קודם-יכל אדאנק אונדזער ציטשריפט, „קול לוֹבְּלִין“. וועלכע דערשינט אין ישראל, אַרוּיסגעבען דורך דער לובלינער לאנדסמאַן שאפט און רעדאגירט, פֿאַכְּמַנְיִיש אָן ליטעראריש, פֿוֹנוּם רעדאקטאָר דוד שטאָפֿישׂ.

... דָּאָרָף מֵעַן זַיִן צּוֹפְּרִיךְן, וְאֵס דִּי שָׁאָרִית הַפְּלִיטָה פּוֹנוּם לְוּבְּלִינְעֶר יִידְגּוֹתָם פֿאַרְמָאנְט אָן אַיִּיגְעָנָע טִיבּוֹגָע, וְויִיְּקָאָן זַיִן אַדוֹרְכְּשִׁרְיָבִּין אָן דּוֹרְכְּשִׁמְעָן, בָּאַקְוּמָעָן אָ לְעָבְּדִיקָן גָּרוּס אַיִּינָר פּוֹן אַנְדָּרָן, אֲפִילּוּ פּוֹן אֹזָאָן וְוַיִּטְן מְהֻלָּן.

וְעַגְּן, „דָּרָה הַעֲרָשָׁנָהָרָן — דָּעַם פֿאַלְקָס-דִּקְאָטָעָר אָן גַּעַד עַל-שָׁאָפְּטָלָעָן טּוֹעָר“ שְׁרִיבְּטָא. סְלָאָמָא פּוֹן טָאָרָאָנְטָא. וְוַיְלָט זַיִן דָּא צּוֹגָעָבָן, אָוּ דָרָה הַעֲרָשָׁנָהָרָן אָיִן גָּאָר דָּעָר בָּאָרָה פֿרִיְּוֹגָ פּוֹן פּוֹלִין אָוִיךְ גַּעַוּן אָוּ אַקְטִיוּוֹר טּוֹעָר פּוֹן „טָאָז“ אָוּן אַיִּינָר פּוֹן דִּי אַגְּפִּינְדִּקְעָ טּוֹעָר פּוֹן אַעֲנְטְּרָאָל-קָאָמִיטָעָט פּוֹן דִּי יִידָּן אָיִן פּוֹלִין. אָיִן דָּעָר זַעֲלָבָעָר אָפְּטִילְוָגָן וּוּרְסָט אָוִיךְ דָּעָר צִיְּלִיטָוּת וְעַגְּן דָּעַם לְעַצְּטָן לְוּבְּלִינְעֶר רְבִּי שְׁלָמָה-לָעָ אַיִּינָר אָיִן וּאָרְשָׁעוּר גַּעַטָּא אָוּן וְעַגְּן טְרָאָגִישָׂן סּוֹף פּוֹן פֿרָאָפָּ.

בָּאַלְגָּבָן — דָעַם גּוֹרִוִּס הַיִּסְטָאָרִיקָּעָר פּוֹן יִידְיָוָן לוֹבְּלִין. וְעַגְּן דָּעָר הַעֲלִידִישָׁר פֿאַרְטִּיזָאָנְגָּרָן — פֿאַרְאָשְׁוּטִיסְטָן בְּלָוְמָא פֿעְרְלָמוֹטָעָר, וְוַעֲלָכָעָה אָטָא אָוִיךְ גַּעַעְמָפָט מִיטָּדִי הַיִּתְּלָעָרִיסְטָן אָיִן דָּעָר גַּעַגְּנָט פּוֹן לְוּבְּלִין שְׁרִיבְּטָה שְׁטָרָאָס-מַאָּרָקָא (פֿרְאָגְמָעָט פּוֹן זַיִן בּוֹד „פֿאַרְאָשְׁוּטִיסְטָן“). וְעוּרְפָּן, נְאָטָעָק אָקְרָמָאָן (שְׁטָאָקָהָאָלָם), יוֹסֵף בּוֹנְרֶשֶׁקָּה.

אַשְׁיִינָר אָוִיפְּטוּ פּוֹנוּם אָדָס אַיִּינְפִּירָן אָיִן זְשָׁוְרָגָל דִּי דָּבוֹרִיךְ „נְחַת פּוֹן לְוּבְּלִינְעֶר“, וְאֵס אַבָּן זַיִן אָוִיסְגָּעְצִיכְנָט מִיטָּ אַרְוִיסְגָּעָבָן בִּיכְעָר, מִיטָּ שְׁפָעְנָדָן גַּעַלְטָן מִיטָּלָעָן אוֹיךְ גַּעַוְולְשָׁאָפְּטָלְעָכָעָ צּוֹעָקָן, בָּאַקְוּמָעָן אָוֹוָאנָסָן אָוּן אַוִיסְצִיכְעָנָגָעָן אָיִן דָּעָר גַּעַוְולְשָׁאָפְּטָלְעָכָעָ אָרְבָּעָטָן.

דָּעָר זְשָׁוְרָגָל אָיִן אוֹיךְ רִיךְ מִיטָּ כְּרָאָנִיק אָוּן רַעְצָעְנוּיָעָס, וְעַגְּן מִשְּׁהָ זָלְצָמָאָנָס בּוֹר „מְעַנְטָשָׁן אָוּן גַּעַשְׁעָנוּיָשׁ“ שְׁרִיבְּטָה יוֹסֵף פֿרְדִּלְעָנְדָעָר. בְּנִימִין לְוּבְּלָסְקִיס „בִּים פֿאַרְאָלָשָׁעָנָעָם פָּלָמָן“ רַעְצָעְנוּרָת שְׁלָמָה וּאוֹרְזָאָגָעָר ; וְעוּגָן בּוֹד פּוֹן גָּ. שִׁין „בָּאָצְיּוֹנָג צּוֹ מְעַנְטָשׁ“ שְׁרִיבְּטָה. יְאָנָסָ. דָּעָר זְשָׁוְרָגָל בָּרָעָנְגָט אָוִיךְ גַּרְעָסְעָרָן נָאָטִיךְ „דָרָ שְׁמָחָה וּוֹיסָ — פֿאַרְזִיצָעָר פּוֹן דָּעָר יִדְיָשָׁר קְהִילָה אָיִן וּאָרְשָׁעָעָ.“

דָּעָר גַּאֲנְצָעָר זְשָׁוְרָגָל אָיִן רִין אַיְלָוְסְטְּרִיךְ.

ער פֿאַרְנָעָמָט

זַיִן מִיטָּ

יִדְיָשָׁר

אַבְּעָרְבָּלִיִּיִּ

בְּעַנְיִישָׁן אַיִּן

פּוֹלִין

(סוף פ' ז' 20)

יאָן יַגְעָלְסִי בָּאַגְּנוּגָט זַיִן נִישָׁט בְּלִיחָוּ מִיטָּ זַיִן טָעְטִיקִיט בְּיִם רַעְטָאָוְרִוּ יִדְיָשָׁר הַיִּסְטָאָרִישָׁע אָבִיעַטָּן. ער אָיִן אוֹיךְ עַרְזָה סְעָקְרָעָטָאָר פּוֹן דָּעָר גַּעַוְולְשָׁאָפָּט צּוֹ שְׁטִיעָן דָּעַם יִדְיָשָׁן פּוֹן אַיִּינְפִּירָן אָוּן יִדְיָשָׁר טְוַיְלָעָטָן שְׁעָ אָוּן מִיטְגָּלָיד פּוֹן פֿוֹלִישִׁישְׁרָאָלְזִיקָּרָ פֿרִינְיָ שְׁוָנָגָ פּוֹן דָּעָר הַיִּפְּטָפְּאָרוֹוָאָלָן שְׁאָפְּטִיגְעָוְולְשָׁאָפָּן, וְעַלכָּעָ אָזְיָנְשָׁטָאָנָעָן אַיִּן חֹדוּשָׁ מַעַרְךָ 1989. ער הַאָט פֿאַרְעָנִיקָּט דָּעַם אַיִּינְפִּירָן פֿאַרְעָנִיקָּט אָבָּר זַיִן טָעְטִיקִיט אָיִן אַיִּינְגָּשְׁטָאָלָט אָוּסָ שְׁלִיסְלָעָר אוֹיךְ דִּי אוֹפְּגָאָבָּה, וְעַלכָּעָ ער הַאָט גַּעַוְמָעָן אוֹיךְ זַיִן פֿרִיְיָוְלִיק אָז מִיטָּ לְבָבָ שְׁאָפָּט.

Religijnego Wyznania Mojżeszowego z prezesem Mozesem Finkielstajnem i głównym organizatorem uroczystości, dr Symchą Wajsem, naczelnym rabinem Polski – Menachem Joskowicz, przedstawiciel premiera, pan Tomasz Przeciechowski, działacze Towarzystwa Opieki nad Zabytkami Kultury Żydowskiej – dr Andrzej Przemyski i mgr Andrzej Trzciński, goście z zagranicy i z kraju.

Zgodnie ze zwyczajem przyjętym przy uroczystościach o charakterze religijnym, rozpoczęto od wysłuchania 137 Psalmu Dawidowego odczytanego w języku oryginału przez rabina Joskowicza. Następnie wygłoszono dwa referaty: Dr Zygmunt Hoffman mówił o roli Lublina jako ważnego ośrodka życia społecznego i kulturalnego ludności żydowskiej w Polsce, natomiast dr Symcha Wajs – o dziejach Jesziwas Chachmej Lublin i jej działalności. O własnych doświadczeniach opowiedział Dow Szapiro, architekt z Izraela, bliski krewny założyciela uczelni i jej absolwent.

Imprezy związane z 60-leciem uczelni rabinackiej w Lublinie zakończyły występ artystów Teatru Żydowskiego z Warszawy, który odbył się w siedzibie Lubelskiego Towarzystwa Naukowego (Pałac Czartoryskich). Niespodzianką dla uczestników koncertu była możliwość usłyszenia hymnu lubelskiej jesziwy. Ten tekst i ta muzyka nie była obecna w Lublinie od 1939 r. Umarła razem z ponad 40 tysiącami lubelskich Żydów i uczniami jesziwy. 21 czerwca 1990 r. na moment ożyła, budząc wzruszenie i zamyślenie nad losem żydowskim. Dalszą część koncertu wypełniły popularne piosenki żydowskie, wykonane z dużym zapałem przez młodych artystów sceny żydowskiej. (r)

(Continued from page 40)

over the centre either lies in the centre or has infinitely many conjugates. He makes a study of the finite subgroups of skew fields and pushes the subject as far as one can with elementary methods; he gives a proof that every subgroup of odd prime power order is cyclic and conjectures that this holds for any subgroup of odd order.

From 1958 to 1962 he was at Cornell, where he was promoted to Professor in 1958.

In 1962 Herstein returned to Chicago

as Professor and this was to remain his base for the rest of his life. However, he was also an assiduous traveller who lectured in all parts of the world (often in the local tongue). Research students were an important part of Yitz's professional life. They numbered 330 in all, and many of them became mathematicians of renown. In the words of one of them 'he was someone of great warmth who took an intense personal interest in his students and had the knack of getting them to believe in themselves'. 1970–73 he visited the Weizmann Institute in Is-

PRZEWODNICZĄCY RADY MIEJSKIEJ LUBLINA

Sz. Pani Ewa Kurek-Lesik,
ul. Grzybowa 116, Lublin

Lublin, 1990-09-07

Jeśli zdarzy się, iż w czasie swego pobytu w Izraelu spotka pani mieszkających tam Lublinian lub sympatyków Lublina, proszę ich serdecznie – w imieniu radnych Rady Miejskiej i moim – pozwolić.

Byłbym bardzo zadowolony, gdyby zechcieli oni nawiązać i utrzymywać kontakty z naszym miastem.

Jeśli ktoś z nich odwiedzi Lublin – zawsze będzie w Ratuszu mile widzianym gościem.

Z poważaniem
dr MAREK PONIATOWSKI

TOWARZYSTWO PRZYJAŻNI POLSKO-IZRAELESKIEJ Koło Nr 5 W LUBLINIE

Lublin, dnia 26 lutego 1990

Ziomkostwo Lublinian w Izraelu

Miło mi donieść, że w Lublinie powstało Koło Nr 5 Towarzystwa Przyjaźni Polsko-Izraelskiej, które liczy już 50 członków. Jednym z celów naszej pracy jest sięganie do tradycji i kultury żydowskiej naszego miasta i szerzenie rzetelnej wiedzy o stosunkach polsko-żydowskich wśród społeczeństwa Lublina.

Wiedząc, że Ziomkostwo Lublinian w Izraelu posiada doświadczenia długiej i bogatej działalności społeczno-kulturalnej, pragniemy nawiązać z Wami kontakt i współpracę, która umożliwi wzbogocenie form naszej działalności.

Członkowie naszego Towarzystwa pragneliby osobiście poznać Żydów z Lublina i wielu z nich deklaruje pomoc w zakwaterowaniu, w przypadku przyjazdu Waszych członków do naszego miasta.

Ze swej strony oczekujemy informacji od Was na temat życia społeczności żydowskiej naszego Lublina przed II wojną światową, a także pragnelibyśmy poznać wojenne losy byłych Lublinian narodowości żydowskiej, jak również ich dzieje powojenne.

Prezes Koła ANDRZEJ NOWODWORSKI

rael and after some two months lectured in Hebrew. He died on 9 February 1988. He left in Israel two cousins; Judith Feldman, in Rishon an her daughter Edna Golan and Matitiahu Horn in Tel-Aviv. Yitz had an enormous zest for life. And to quote Marianne: „He was a vital, bright and incredibly well-rounded individual who will always be missed”.

P. M. Cohn, Department of Mathematics, University College, Gower Street, London WC1E 6BT.

do tych ciemnych, byle jakich sklepów. A w każdej kamienicy co najmniej jeden.

Dla tych, którzy pamiętają, okazja do wspomnień. Oto sklep Jubilersko-Zegarmistrzowski przy Świętoduskiej.

— Tu kupiłem Omęgę, która mi służyła przez długie lata — mówi dr Symcha Wajs. A tu, proszę popatrzeć: Turecka piekarnia. Chodziłem do tej cukierni na śniadania. Za 50 gr. dostawało się bułkę, ciastko drożdżowe, porcję masła oraz kawę, kakao lub herbatę.

Na szyldach nazwiska żydowskich właścicieli: „Skład Papierów, Materiały Piśmienne — G. Ge-libter”. Obok: „Skład Towarów Kolonialnych i Hurtownia Śledzi — Kopel Wurman”. I tak sklep przy sklepie. Spożywcze, mydlarnie, szkło, wyroby papiernicze. Właściciele: Alter, Zylberbaum, Aszman, Handelsman. Dwie ulice kiedyś istniejące, dzisiaj istniejące, ale z innych światów.

Na miejscu tamtego świata, tamtego Lublina, stoi teraz Pomnik Pomordowanych Żydów Lubelskich. W kotlinie między ulicami Hanki Sawickiej i Rady Delegatów (ta jest przedłużeniem Lubartowskiej) grupa ludzi składała tu po południu kwiaty. Stary Chaim-Chil mówił Kadish, a jego słowa ginęły w rozgwarze ruchliwego miasta, szumnie przemieszczających się aut, szperaniu tysięcy nóg.

Mało kto zwracał na nich uwagę. Ulica lubelska żyła swoim życiem, swoimi problemami. Jakaś para w średnim wieku prowadząca pieska zatrzymała się obok tych, co mieli za chwilę złożyć wieniec i kwiaty.

— Szkoda tych kwiatów — powiedziała kobieta. Zaraz przyjdą chuligani, wszystko rozkradną i rozbiją.

ADAM ROK

„Folks-Sztyme”, Warszawa, 24.11.89

ZOSTALY TYLKO WSPOMNIENIA

60-LECIE POWSTANIA JESZIWAS CHACHMEJ LUBLIN

Kiedy 24 czerwca 1930 r. jesziwa lubelska otwierała swoje podwoje dla studentów, do Lublina przybyły tysięczne rzesze ortodoksyjnych Żydów z całej Polski i świata. Kiedy jej założyciel — Meir Jehuda Szapiro — 23 października 1933 r. zmarł, dotknięty nagłą chorobą, towarzyszyło mu w ostatniej drodze 50 tysięcy ludzi.

21 czerwca 1990 r. na uroczystości poświęconej 60-leciu powstania sławnej na cały świat jesziwy, przybyło kilkadziesiąt osób z Warszawy, parę osób z Izraela z bratankiem założyciela tej uczelni talmudycznej, Dowem Szapiro, parę osób z USA, małżeństwo z Australii i mała grupka ostatnich już żydowskich mieszkańców Lublina.

Gmach Jesziwas Chachmej Lublin jest dzisiaj budynkiem Lubelskiej Akademii Medycznej. O jego dawnej roli zaświadcza jedynie tablica pamiątkowa, wmurowana przed pięciu laty staraniem dr Symchy Wajsza. Rektor Akademii Medycznej, pan profesor Zdzisław Kleinrok, wykazał zrozumienie dla pamięci religijnych Żydów, udostępniając im jedną z sal wykładowych, a zarazem byłą salę wykładową jesziwy, na uroczyste spotkanie.

Na starym zdjęciu — ta sama sala. Tam, gdzie dzisiaj mieści się katedra, zaczynały się schodki prowadzące do Aron Hakodesz. Obok zajęć

szkolnych służyła ona bowiem za salę modlitewną. Modły odbywały się trzy razy dziennie. Nauka rozpoczęła się już wpół do szóstej rano. Dziśsieszne Collegium Majus o tej porze pogrązione jest w ciszy nocnej. Inna uczelnia, inni studenci, inny czas. Jesziwas Chachmej Lublin zniknęła wraz z jej znakomitymi wykładowcami, jej studentami, jej modlitwami. Tak jak zniknął cały świat żydowski w Polsce.

Tylko mury okazały się trwalsze od ludzi.

Uroczystości zaorganizowane zostały wspólnie przez Związek Religijny Wyznania Mojżeszowego w Polsce i Lubelskie Towarzystwo Opieki nad Zabytkami Kultury Żydowskiej. Uczestniczący w celebracji, zaproszeni goście, oraz Żydzi lubelscy, reprezentujący zarówno Kongregację Wyznania Mojżeszowego jak i Towarzystwo Społeczno-Kulturalne Żydów w Polsce, przed udaniem się do gmachu byłej jesziwy złożyli wiązanki kwiatów pod pomnikiem ku czci pomordowanych Żydów lubelskich.

Ponad sto osób zjawiło się w sali wykładowej na pierwszym piętrze Akademii Medycznej. Był wśród nich obecny gospodarz obiektu, rektor, prof. Zdzisław Kleinrok, reprezentanci Związku

POD POMNIKIEM I W DOMU KULTURY W LUBLINIE

W Lublinie miejscowi żydzi uczcili po raz 47 rocznicę likwidacji getta lubelskiego przypadającego 9 listopada. Skromna ich reprezentacja, kilkanaście osób, zebrała się z tej okazji przed Pomnikiem Pomordowanych Żydów Lubelskich, znajdujących się na Placu Ofiar Getta.

Uczestniczyli przedstawiciele miejscowego oddziału TSKŻ oraz Związku Religijnego Wyznania Mojżeszowego, a także Towarzystwa Opieki nad Pamiątkami Kultury Żydowskiej w Lublinie. Złożono kwiaty, odmówiono Kadish — modlitwę za zmarłych.

Wystawa jest integralną częścią obchodów rocznicy likwidacji getta. Zorganizowano ją stowarzyszeniem wspomnianego Towarzystwa Opieki nad Pamiątkami Kultury Żydowskiej, w Lubelskim Domu Kultury. Spiritus mavens całego przedsięwzięcia był jak zwykle dr Symcha Wajs, członek Zarządu Głównego Związku Religijnego Wyznania Mojżeszowego w Polsce, i lubelski patriota.

Zaczęło się w Warszawie. Dr Wajs, zbierający wszelkie zdjęcia i dokumenty mające związek z Lublinem, dowiedział się, iż mieszkaniec Lublina, pan Radzki, posiada bardzo duże zbiory negatywów przedstawiających przedwojenny Lublin żydowski. I rzeczywiście: były. Wykonał je ojciec owego pana, Stanisław Radzki, prawdopodobnie w latach 30-tych.

Z tych klisz zrobiono odbitki i przygotowano na wystawę. Całą koncepcyjną i techniczną stro-

nę zadania wzięli na siebie panowie Andriej Trzciński i Andrzej Przemyski, obaj z Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej (Instytut Wykładowca Artystycznego), członkowie Towarzystwa Opieki nad Pamiątkami Kultury Żydowskiej. Zrobili rekonstrukcję, przygotowali ramki i zawiesili zdjęcia.

— Uznaliśmy — mówi dr Trzciński — że będzie lepiej, jeżeli zamiast sesji, zrobimy wystawę, pokazującą, jak wyglądał Lublin kiedyś. Jest to coś więcej niż upamiętnienie rocznicy, bo pokazujemy koegzystencję Polaków i Żydów w naszym mieście.

Wystawa mieści się w tak zwanej sali kominkowej Lubelskiego Domu Kultury, w centrum, łatwo do niej trafić. Zatytułowano ją „Tamten Lublin — wystawa fotografii archiwnej”. Czas jej trwania przewidziano na tydzień: od 9 do 15 listopada 1989 r. Sala wystawowa została — jak mnie poinformowano — wypożyczona dla celów ekspozycji bezpłatnie.

Pokazane zdjęcia przewojennego Lublina są bardzo ciekawym świadectwem swojego czasu. Autor zdjęć miał zacięcie dokumentalisty. Fotografował dom po domu. Na wystawie znalazły się fotografie domów stojących przy dwóch ulicach zamieszkałych przez Żydów: Lubartowskiej i Świętoduskiej. Około 40 sfotografowanych budynków (może należałyby powiedzieć — numerów) składała się na ekspozycję ścienną, dalszych kilkanaście tworzy składankę pod szkłem.

Stanisława Radzkiego nie interesowała architektura. Chwytał w obiektywie samo życie. Interesował go szyld, ludzie przechodzący ulicą, stojący pod domem. Są to fotograficzne reportażyki, dowodzące spostrzegawczości i zmysłu reporterского, który pan Stanisław wykazał.

Inna sprawa, że „Tamten Lublin” był daleko bardziej ciekawy dla reportera niż ten dzisiejszy. Ta sama ulica Lubartowska nie ma ani ówczesnej egzotyki, ani tego zindywidualizowania. Uspołeczniony handel ucivilizował dawne żydowskie sklepy. Sklepy są anonimowe, przewalający się przed nimi tłum jest anonimowy.

Z fotografii Radzkiego wygląda inny świat: życie toczy się tu wolno, nikomu się nie spieszy. Nie ma tłumów ani na ulicy ani w sklepach. W ogóle nie wiadomo, czy ktokolwiek wchodzi

“kol lublin”, שנთן ארגוני הלובלינאים בארץ ובחוץ.
המערכת — רעדאקטיע :

ד”ר נתן ברוטובים, אירית גוטלב, צפורה וסקל-
ויספליש, ד”ר אלחנן הורביץ, מתתיהו הורו,
 אברהם לסקובסקי, מאיר שילדקרויט,
 אלכסנדר שורפט.

העורץ — רעדאקטאר : דוד שטנקPsi

בתובת המערכת — אוריוס פון רעדאקטיע :

kol lublin, תל-אביב, דיזנוגוף 158,

“Kol Lublin”, Tel-Aviv, Dizengof 158, Israel

דפוס שטיגר 1986, ת.א, ט. 828704